

Mihhail Lermontov

Meie aja kangelane

Tõlkinud Jaan Jõepera

See e-raamat on skaneeritud ja toimetatud Tartu
Linnaraamatukogus

Raamatu aluseks on Sõnavara 1929. aasta väljaanne

2012

Tartu Oskar Lutsu nimeline
Linnaraamatukogu

SISUKORD

Eelsõna.....	3
I. Bela.....	4
II. Maksim Maksimõtš.....	28
Petšorini päevaraamat.....	36
Eelsõna.....	37
I. Tamanj.....	38
II. Vürstinna Mary.....	46
III. Fatalist.....	100
Pääpiirdeid Mihhail J. Lermontovi elust ja loomingust.....	107

Eelsõna.

Igas raamatus eelsõna on esipäämine ja ühtlasi lõppviimne asi. See peab selgitama teose ülesannet, või õigustama teost ja vastama arvustusile. Ent tavalisest ei huvitu lugejad teose kõlblikust suunast ning ajakirjanduse kallaletungid teosele ei pälvi nende tähelepanu, seepärast nad ei loe eelsõnu. On kahju, et see nii; eriti meil! Meie publik on veel nii noor ja lihtsameelne, et ei mõista valmi, kui selle lõpus puudub õpetus. Ta ei taipa nalja, ei tunne irooniat; ta on lihtsalt halvasti kasvatet. Publik ei tea veel, et korrektses seltskonnas ja korralikus raamatus pole avalikul sõimul aset; et kaasaja kultuur valitseb relva hoopis vahedamat, ehkki nägematut, ent kummatigi surmavat, milline meeldiv-süütu maski all tabab kindlasti ja täpsasti. Meie publik on kui provintsiaal, kes kuuldes kahe teineteisega vaenujalal seisva riigi diplomaatide keskustelu, veenduks, et kumbki pool petab oma valitsust vastastikuse sooja sõpruse nimel.

See raamat alles hiljuti tundis enese nahal mõningate lugejate ja ajakirjade õnnetut nõrkust kalduda täpsale sõnade tõlgitsemisele. Mõned väga haavusid, ja mitte naljaks, et säetakse neile eeskujuks säärane kõlblusetu inimene kui Meie Aja Kangelane; mõned avaldasid peent taipu ja märkasid, et autor joonistas vaid enese ja oma tuttavate portreed... Vana ja kulund nali! Kuid näib, Venemaa on juba nii loodud, et siin kõik muutub, pääle sääraste lolluste. Nõiduslikuim nõiduslikest muinasjutt meil vaevu väldib süüdistusi isiku haavamise katses.

«Meie Aja Kangelane», mu lugupeet härrad, ongi portree, kuid mitte ühe inimese portree; see on maalitud kogu me inimpõlve pahedest nende täielikus arengus. Te taas ütlete, et inimene ei või olla nii paheline; aga ma vastan, et kui te hellitasite eneses usku kõigi traagiliste ja romantiliste roimarite võimalikku olemasollu, miks te ei usu siis Petšorini tõelisust? Kui te meelitsesite väljamõeldusist hoopis jubedamaist ja sandimaist, miks siis see karakter, isegi kui see oleks väljamõeldus, ei leia armu teilt? Ega's ometi seepärast, et temas on rohkem tõde kui te seda sooviksite?

Te ütlete, et kõlblus sellest ei võida? Vabandage. Küllalt toideti inimesi maiustustega: nad said sest kõhurikke; vajame kibedaid rohte, purevaid tõdesid. Kuid ärge mõtelge, et selle raamatu autor eneses millalgi oleks hellitand uhket unistust tulla ravima pahelisi inimesi. Jumal hoidku teda säärasest toorusest! Talle lihtsalt pakub lõbu joonistada kaasaja inimest nii, kuidas ta kaasaeglast näeb ja, ta enese ja teie õnnetuseks, väga sageli kohtab. Küllalt sellest, et on avastet tõbi, kuidas seda ravida — teab juba Jumal! —

(1841.)

I. Bela.

Sõitsin postvankril Tifliisist. Kogu mu sõiduki koorem koosnes ainsast väikesest sumadanist, mis pooleni täidet reisimärkmetega Gruusiast. Suurema osa neist, te õnneks, kaotasin; aga sumadan järeljäänud esemetega, mu õnneks, säilis.

Juba laskus päike lumise mägiaheliku taha, kui jõudsin Koišauri orgu. Ossetiinist voorimees väsimatult sundis hobuseid, et jõuda eelööks Koišauri mäele; ta laulis kogu kõrist.

Meeliahistav on see org! Kõigis kaartes ligipääsmatud mäed, punased kaljud rohelistes plüüsis ja tšinaarpõõsaste palistuses, kollased karestikest läbiuuristet kuristikud, aga sääl kõrgel, kõrgel kuldsed lumikäherikud; ja all Aragva, embab teise nimetu jõekese, mis mühisedes rabeleb pimedast kuristiku sügavusest välja, ulatub kaugustesse hõbedasena niidina ja pärreldab otsekui ussi soomus.

Jõudnud Koišauri mäejalale, peatusime duhhaanis. Siin tolgendasid käratsevas sagaras paarkümmend grusiini ja mägielanikku: vähe eemal ööbis karavaan kaameleid. Olin sunnitud palkama härgi, et jõuda oma sõidukiga tolele neetud mäele, sest oli juba sügis ja esimene jäätus, mägi aga on ligemale kaks versta pikk.

Polnud parata, ma palkasin kuus härga ja mitu ossetiini, üks neist pööras mu sumadani enesele selga, teised sundisid härgi peaaegu ühtlase kisaga.

Mu järel neli härga vedasid teist vankrit otsekui mängeldes, ja ometi oli vanker üleni koorma all. See asjaolu äratas mus imestust. Vankri taga sammus selle omanik, suitsetades väikest hõbedaga kaunistet kabardiini piibukest. Ta kandis õlalappideta ohvitseri pintsakut ja käharat tšerkessi mütsi. Aastatelt ta võis olla viiekümnene, tõmmu nägu lubas oletada ta ammuaegset tutvust Tagakaukasi päikesega ning ta enneaegsed hallid vurrud ei sobinud ta kindlale sammule ja elujõulisele välimusele. Ma astusin ta juure ja kumardasin; ta vaikides vastas samaga ning tõukas suust terve pilve suitsu.

— Meil ühine tee vist?

Jälle ta vaikides kumardas.

— Te vist sõidate Stavropoli?

— Just nii... ametlikes asjus.

— Ütelge, palun, miks veavad neli härga te rasket koormat peaaegu mängeldes, mu tühja sõidukit aga kuus looma ossetiinide abiga vaevu liigutavad?

Ta salapäraselt naeratas ja vaatles mind tähelepanuga. — Te näilisesti olete esmakordselt Kaukasis?

— Ligemale aasta, vastasin ma. Ta jälle naeratas endamisi.

— Aga mis's?

— Ju niisama's; pööraised põrgulised need aasialased? Te mõtlete, et nad aitavad oma kisaga? Aga kurat neist aru saab, mis nad kisendavad. Ometi härjad

mõistavad neid; rakendage kas või kaksikümne looma, aga kui hüüab oma moodi, härjad ei liigahtagi... Suured sulid! Ja mis nendega teed?... Armastavad koorida reisijaid... Hellitet on lurjused! Küll näete, nad nuruvad teilt veel viinaraha. Ju ma tunnen neid; mind nad ei tüssa!

— Kas te teenite juba ammu siin?

— Jah, teenisin siin juba Aleksei Petrovitši (Jermolovi) aegu, vastas ta õlgu tõstes. — Kui ta liinile sõitis, olin mina noorem-leitnant — tähendas ta — ja tema juures sain kaks kõrgendust võitlustes mägielanike vastu.

— Aga nüüd?

— Nüüd kuulun kolmandasse liini pataljoni. Aga teie, tohin küsida?..

Ma ütlesin.

Seega me kõnelus lõppes ning me vaikides jätkasime rännakut teineteise kõrval. Mäehari oli lumes. Päike loojenes ning öö saabus päeva järgi järsku, nagu tavalisest lõunas. Kuid tänu lumiseile vöötidetele eraldasime pimedaski teed, mis ikka veel tõusis, ehkki mitte enam nii järsult. Ma käskisin rakmes härjad vahetada hobustega, asetada mu sumadani vankri ja viimast kord vaatasin alla orgu; ent tihe kuristikest hoovav udu peitis selle täiesti ning me kuulmeteni ei ulatund säält enam ainumatki heli. Siis ümbritsesid mind käratsevad ossetiinid ja nõudsid raha viina jaoks; staabikapten käratas neile nii karmilt, et nad kohe laiali jooksid. — Säärane rahvas, — sõnas ta: leiba ei mõista küsida vene keeles, aga: «ohvitser, anna viina jaoks» küll; tatarlased on minu arust sobivamad: pole vähemasti joodikud...

Jaam oli veel umbes versta kaugusel. Oli vaikne, nii vaikne, et kihulase inisemisest võis seirata selle lennu suunda. Vasemal aigutas sügav kuristik; selle taga ja me ees joonestusid kaamel taevafoonil sügavaist pragudest läbikaevet tumesinised mägedeharjad, milliste lumisele käherdusele puserdas kustuv eha viimast õhetust. Taevaste sügavuses hakkasid vilkuma tähed ja, imelik, mulle näis, et nende sirahsus oli kuidagi hoopis sügavam, hoopis kõrgem kui meil põhjas. Kummalgi pool teed kükitasid alasti kaljumürakad, siin-säält üksikud põõsad olid otsekui lumme torgatud. Ainumgi leheke ei liigahtand; oli hää kesk surmaunne vaibund loodust kuulatella väsind posthobuse hirnaitamist ja katkelist vene kellukese tilinat.

— Homme saame kauni ilma! ütlesin staabikaptenile. Ta ei vastand, osutas vaid sõnatult kõrgele mäele, mis kerkis otse me ees.

— Mis see's on? küsisin.

— Gut-mägi.

— Ja siis?

Vaadake, kuidas suitseb.

Ja tõepoolest! Gut-mägi suitses; ta külgedel roomasid kerged pilveribad, harjal aga lebas liikumatult must pilv, nii must, et see tumedal taevafoonil näis otse tindilaiguna.

Juba silmasime postijaama ja seda ümbritsevaid elamuid ning meelitavaid vilkuvaid tulukesi, kui äkki õhus tundus niisket tuuletõmmet, kuristik hulvas ja

peagi langesid esimesed vihmapiisad. Ma vaevu sain heita õlgadele burka, — ning meid tabas äge lumesadu. Vaatasin kõrvalt staabi-kaptenile ja tundsin lugupidamist ta vastu.

— Peame ööbima siin, sõnas ta tülgestusega: — säärase tuisuga mägestikust üle ei pääse. Mis? Kas oli lumelibisemist Krestovoi mäel? — küsis ta voorimehelt.

— Ei olnud, isand, vastas ossetiin; — aga ripub palju, palju.

Tuba läbisõitjaile jaamas ei olnud ja meile korraldeti nurgake suitsuses saklis. Ma palusin oma kaaslase klaasi teele, sest mul oli kaasas malmist teekann, — ainuke rõõm mu rännakuil Kaukasis.

Sakli oli ehitet ühe küljega kaljusse; kolm limast ja libedat astet viisid ukse juure. Käsikaudu astusin uksest sisse ja sattusin vastamisi lehmaga (laut neil inimesil täidab teenijatoa aset!). Ma ei teadnud mis teha: siin mäletsevad lambad, säääl uriseb peni. Õnneks vilksatas kusagilt hahkjas valgus ja aitas mul leida uksele sarnleva avause. Seisin tähelepanudava vaate ees: lai sakli, mille katus püsis kahel nõgisel tulbal, oli inimesi täis. Keskel pragises põrandale tehtud tuli; katuseavausest sisse tungiva tuuleiili mõjul lagunes suits tihedana tule kohal ja selle ümber, nii et ma ei suutnud seletada midagi esimesel hetkel.

Tule ümber istusid kaks vanaeite, terve kari lapsi ja üks kõhn grusiin, kõik räbalais. Polnud teist valikut! Meiegi asetisime kuidagi tule juure. Varssi tormasid me piibud ja tulelt kuuldus meeldivat teekannu kohinat.

— Viletsad inimesed! — kõnetasin ma staabikaptenit, osutades me ulualuse rämpaseile omanikele, kes istusid sõnatult ja silmitsesid meid mingis tardumuses.

— Rumalaim rahvas! — vastas ta. — Usute teie? midagi nad ei mõista, millekski pole kõlblikud! Meie kabardiinid ja tšetšeenid, olgugi rõövlid ja vaesed otse lageduseni, kangelaslikult uhkesti kannavad päid; aga neil siin pole lusti ka relvade järgi: korralikku pistnuga ei näe ühelgi. Nii on ossetiinid!

— Kas te olite kaua Tšetšnas?

— Jah, ma aastat kümme seisin säääl oma rooduga, kindluses, teate ehk — Kamennoi läbikäigu suus?

— Olen kuulnud.

— Vaat, isake, tüütasid ära nood kõrilõikajad! Nüüdne aeg, tänu Jumalale, on vaiksem; aga juhtus, lähed sada sammu kindluse valli taha, ja juba sind mõni karvane saatan varitsebki; väike ettevaatamatus, ja pole imestadagi — kas arkaan kaelas või kuul kuklas. Aga on tublid!...

— Aga, muide, oli's teil seiklusi nendega? — küsisin uudishimust haaratuna.

Kuidas ei võikski neid olla! oli...

Ta näpistas oma vasemat vurru, langetas päa ja vajus mõtiskellu. Mind vaevas ohjeldamatu kirk meelitada välja talt mõnd jutustust, — kirk, milline nii iseloomustav kõiki märkmeteraamatut kaasas vedavaid rändureid. Vaheajal valmis tee; ma otsisin sumadanist kaks reisiklaasi, valasin neisse teed ja asetasin teise klaasi staabikapteni ette. Ta jõi väikese lonksu ja ütles, otsekui endamisi: «jah, oli!» See hüüatus andis mulle suuri lootusi. Ma tean, vanad kaukaslased

armastavad jutustada, neil on seks vähe juhuseid: seisab teinekord aastat viis ühtejärke kusagil metsa- või mäekolkas ning kogu viie aasta vältel ei kuule lihtsat inimlikku *tere* (sest veltveebel ütleb: *tervist*). Aga jutustada oleks palju: ümbruse rahvad on metsikud, uudishimulikud; iga päev varjab eneses hädaohte; elamused on meelikõditavad ning siin tahtmatult tekib kahjutunne, et meil nii vähe üles märgitakse, nii vähe kirjutetakse.

— Kas te ei soovi juure valada rummi? soovitasin kaasvestlejale: — mul on valget Tifliisist; praegu on külm.

— Ei, olge terve, ma ei joo.

— Kuidas nii?

— Niisama. Andsin enesele töötuse. Kord, olin veel noorem-leitnant, sattusin sõpradega... Aga öösel äkki häire. Nii astusimegi ülemeelikuina ja lõbusaina rivvi. Aleksander Petrovitš muidugi märkas: hoidku Jumal, kuidas vihastas! Vähe puudus kohtu alla sattumisest. Ja nii see ongi: elad teinekord terve aasta, kuid ei näe ühtki ülemust, aga korra satud lõbutsema — kadund inimene!

Kuulnud seda, hakkas mus kaduma igasugune lootus.

— Ja kas või tšerkessidki, jatkas ta: niipea kui end pulmas või matustel täis võtavad, nii ongi pussitamine lahti. Ma ise kord olin sunnitud kandasid näitama, ehkki see juhtus lugupeetud ja rahuliku vürsti küllastamisel.

— Kuidas see's juhtus?

— Kujutlege (ta toppis ja süütas piibu, sirutas end ja algas jutustuse), lubage lahkust, kujutlege, seisin sellal oma rooduga kindluses Tereki taga — sellest möödub varssi viies aasta. Kord sügisel saabus transport toiduvarguga. Transpordis oli noor ohvitser, aasta kahekümneviiene. Ta ilmus mu juure täies rakmes ja teatas, et on käsutet jääma mu juure kindlusse. Ta oli nii peen, nii valge; ta munder oli nii uus, et kohe taipasin — see mees on Kaukasis esmakordselt. «Te vistsisti,» küsitlesin teda, «olete siia ületoodud Venemaalt?»

— Just nii, härra staabikapten, vastas ta. Ma võtsin ta õrna käekese ja ütlesin: «Väga armas, väga armas. Saate tunda vähe igavust siin... kuid siiski me saame sõpradeks. Ja, palun, hüüdke mind lihtsalt Maksim Maksimõtšiks, ja, palun — milleks nii täielikus vormis? Minu juure tulge ikka ainult mütsis.» Talle juhutati korter, ning nii algas ta elu kindluses.

Aga kuidas oli ta nimi? küsisin Maksim Maksimõtšilt.

Teda hüüti... Grigori Aleksandrovitš **Petšoriniks**. Julgen teid veenda, ta oli tubli ja armas inimene; kuid vähe kummaline. Nii näiteks olgu sadu, olgu külm, aga ta veetis terved päevad jahil; kõik on läbi märjad, kõigil on külm, temal — ei midagi. Ent teinekord seevastu istub omas toakeses, kerge tuuletõmme, ja ta tõendab, et olevat haige. Kääksahtab vahel aknaluuk, ta ehmub, kahvatab, — aga sageli, mu enese nähes, küttis ta metssigu issanda üksi. Sageli ei suuda temalt tundide vältel ühtki sõna välja meelitada, ent kui satub hoogu ja hakkab jutustama, tõepoolest — kõhu võis katkestada lakkamatust naerust... Jah, suurte erikalduvustega ja vistsisti rikas oli ta: kuipalju tal oli igasuguseid kallihinnalisi esemekesi!...

— Kas te kaua elasite koos? küsitlesin taas.

— Aasta. Noh, aga selle eest ei unune see aasta; palju muret sünnitas ta mulle (kuid mitte see pole tähtis!). On ometi tõepoolest niisuguseid inimesi, kes otsekui sündimisel juba määrat seks, et nendega juhtub elus igasuguseid ebatavalisusi!

— Ebatavalisusi? hüüahtasin ma uudishimuga ja valasin talle teed.

— Ma jutustan teile! Versta kuus kindlusest eemal elas keegi vürst. Vürsti poeg, aasta viieteistkümnene, harjus meil käima: iga päev, vaata, tuleb jälle, kord üht, kord teist. Ja me ise ka, Grigori Aleksandrovitšiga, hellitasime ta ära. Aga oli kõrilõikaja, vilgas ja alati valmis milleks taht, — kas kiirel ratsul mütsi püüdma või püssist laskma... Ainult üks halb omadus oli tal: võrratu rahaahnus. Kord, naljaks, Grigori Aleksandrovitš lubas anda talle tšervonetsi, kui ta isa karjast varastab parima siku; ja mis te arvate, järgmisel ööl vedas ta siku sarvi pidi kindlusse. Aga oli juhuseid, mil tuju tuli teda vähe õrritada, — ta sai ülivihaseks, silmad valgusid veripisaraisse ja käsi haaras pistnuga. «Hei, Azamat, pole sinust kõrilõikajat veel,» ütlesin talle: «võid ise kolu kaotada!»

— Kord tuli vana vürst ise meid pulma kutsuma, andis oma vanema tütre mehele. Me olime kunakid, ja see tähendab, et on võimatu loobuda kutsesest, kuigi ta on tatarlane. Läksime. Aulis suur kari koeri võttis meid vastu pöörase kisaga. Naisterahvad, nähes meid, pugesid peitu, — need, keda meil õnnestus näha näost-näku, polnud kaugeltki iludused. «Mul oli hoopis parem ettekujutus tšerkessi naistest,» ütles mulle Grigori Aleksandrovitš. — Kannatage! vastasin naeratades. Mul olid omad plaanid.

— Vürsti sakli kihas juba külalistest. Aasialastel on viisiks kutsuda perekondlikele pidustusile igat vastutulejat ja möödaminejat. Meid võeti vastu aukartusega ja lugupidamisega ning juhateti kohe eriti auväärsete võõraste tuppa. Ma kummatigi ei unustand tähelepanuga seiramast, kuhu viidi me hobused, — teate, ettenägematuks juhuks.

— Aga kuidas neil siis pulmi peetakse? küsisin staabi-kaptenilt.

— Peaaegu harilikult. Esiteks mulla loeb midagi koraanist, siis jagatakse kingitusi noorpaarile ja nende sugulasile, süüakse ja juuakse; siis algab džigitöörimine. Mingisugune lupard, räbaldund ja rasvane, mängib pajatsit, vigurdab ja murrab end viletsal lonkaval hobusel, löbustab oma naeruväärsusega ausaid inimesi. Hiljemini, videviku saabumisel, algab võõrastetoas ball, meie keeli väljendades. Haletsemisväärne vanamees vaevab kolmekeelelega pilli... ei mäleta, kuidas nad nimetavad seda ise... noh, midagi meie balalaika taolist. Neiud ja lapsed asuvad kahte rivvi, teineteise vastu, löövad käsi kokku ja laulavad. Siis astuvad üks neiu ja noormees keskele ja räägivad teine-teisele lauldes mis aina juhtub, ning teised kordavad seda kooris. Istusime Petšoriniga aukohal, kui korraga ta juure tuli peremehe noorem tütar ja talle laulis... kuidas seda'nd ütelda?... komplimendi...

— Aga mis ta's laulis, kas te ei mäleta?

— Jah, vssisti umbes nii: «Sihvakad on meie noored džigitid ning hõbedasse palistet nende kuued, kuid sihvakam neist on noor vene ohvitser ja õlad tal kullas sädelevad. Ta on kui küpress nende keskel; ainult ta ei kasva me aias, ei õitse me aias.» Petšorin tõusis püsti, kumardas, surus käe otsaesisele ja siis südamele ning palus mind neiuale vastata. Ma mõistan oivaliselt nende keelt ja tõlkisin Petšorini vastuse.

— Kui neiu taandus me juurest, sosistasin Grigori Aleksandrovitšile: «noh, kuidas meeldis see neiu?» — «Ihaldetav!» vastas ta; «aga kuidas on ta nimi?» — «*Bela* kutsutakse teda.»

— Ja tõesti ta oli meeldiv: peene ja pika kasvuga ja mustade silmadega otsekui mägede hirvel; ta vaatas süütul pilgul otse te hinge. Petšorin langes mõtiskellu ning ei lakand seiramast neiu, kes sageli riivas teda põgusate pilkudega. Ent kaunist vürstinnast ei meelitsend Petšorin üksi: toa sügavusest, hämarast nurgast seirasid neiu veel kaks silma, liikumatud ja sädelevad. Ma juhtisin neisse oma pilgu ja tundsin ära oma vana tuttava Kazbitši. Teda ei võind pidada täisi usaldetavaks, aga ka mitte kahtlaseks. Kahtlustusi ta vastu oli palju, kuid taband mingis kuriteos polnud teda seni keegi. Ta tõi meile kindluse sageli oinaid ja müüs neid odavasti, ainult millalgi ei sallind kauplemist ja tingimist, — mis nõuab, maksa, väana või kael, kuid järgi ei anna. Kõneldi, ta armastavat abrekidega Kubani taga kolistamas käia ja, õieti öelda, ta välimuselt tõesti sarnles röövlile: väike, kuivetand ja silmatorkavasti laiaõlgne... Aga osavust, osav ta oli kui saatan! Bešmet tal oli ikka lapitud ja rasvund, aga relv hõbedaga kaunistet. Hobune tal oli kuulus üle kogu Kabardiinia, — ning tõepoolest paremat hobust on raske kujutellagi. Mitte asjata ei kadestand teda kõik ratsanikud, üritasid isegi temalt varastada ta hobust, kuid ei õnnestund. Kujutlen praegugi toda hobust: must kui pigi, jalad — kui terasvedrud, ning silmad sädelevad kui väikesel vürstinnal Belal; ja mihuke sitkus, jookseb ratsu kas või 50 versta ainsa hooga. Ja harjumus, — otsekui koer lonkis ta järel oma peremehele; isegi häälest tundis peremehe! Millalgi see ei sidund teda. Ah, too ratsu oli tõesti röövli uhkus!...

Kazbitš sel õhtul oli mornim kui millalgi varemini ning muide, märkasin, et tal bešmeti all tolgendas tšerkessi mõõk. — «Mitte asjata ta pole end relvastand,» mõtlesin endamisi: «küllap tal on midagi mõttes.»

— Palav hakkas saklis ja ma läksin välja end vähe jahutama. Öö langes juba mägedele ja udu roomas mööda kuristikke.

— Siis korruga tuli mõte minna varjualusesse, kuhu viidi me hobused, et vaadata, kas neil süüa on, ja päälegi pole ettevaatus millalgi liigne. Mul oli hää ratsu ja nii mõnigi kabardiin heitis sellele silma, lisades endamisi: *jakši the, tšek jakši!*

— Lähen kiviaia äärt mööda ja korruga kuulen hääli; ühe tundsin kohe häälest, see oli igavene päevavaras Azamat, peremehe poeg. Teine kõneles katkeliselt ja tasa. «Millest võiksid nad siin keskustella,» mõtlesin: «ega's ometi

mu hobusest.» Nii istusingi aia veere ja kuulatasin. Hetketi saklist ulatus minuni laulu ja häälte kaja ning takistas mind kuulda huvitavat kõnelust.

— «Suurepärane ratsu on sul!» kõneles Azamat: «kui oleksin mina majas peremees ja oleks mul kolmsada hobust, siis poole annaksin ära su ratsu eest, Kazbitš!»

— Ahaa! Kazbitš! — mõtlesin ja mulle tuli meele tšerkessi mõök.

— «Jah,» vastas Kazbitš vähese vaikimise järele: «kogu Kabardiinias ei leidu säärast. Kord — see juhtus Tereki taga — sõitsin abrekidega vene tabuune tagasi lööma; see ei õnnestunud ning me paikusime laiali, kuhu keegi. Mulle kihutasid järgi neli kasakat. Otse mu ees kasvas tihe mets, seljataga kuulsin juba liginevate kasakate kisa. Andsin enese Allahi hoole, laskusin pikali sadulasse ja esmakordselt elus häbistasin oma ratsut nuudilöögiga. Otseku linn põikles ta puude ja rippuvate okste vahel; teravad nõelad käristasid mu riideid, kuivand raod vitsutasid nägu. Hobune hüppas üle kändude, ning rinnaga murdis tihedast põõsastikust läbi. Oleks parem olnud jätta hobu metsaveere ning kaduda jälgijate silmist jalgsi metsatihniku, aga kahju oli temast lahkuda. Ning Prohvet tasus mu tubliduse. Mitu kuuli vingusid üle mu päa, kuulsin juba, kuidas kasakad kihutasid mu ratsu jälgedes... Äkki avardus mu ees sügav lõhestik; mu ratsu peatus viivu ja — hüppas. Teispoolsest lõhestiku pervelt libastusid ta tagumised kabjad ning ta jäi rippuma esimestele jalgadele. Vabastasin enese ratsutist ja lendasin alla lõhestikku; seega päästsin hobuse: ainsa pingutusega ta pääsis lõhestiku pervele. Kasakad nägid kõike, kuid ükski ei üritand mind püüda. Vististi mõtlesid nad, et kukkusin lõhestiku põhjas surnuks, ning ma veel kuulsin, kuidas tormasid nad järgi mu ratsule. Mu süda nõrgus verest; roomasin piki lõhestiku põhja sügavas rohus, — vaatan, mets lõppes, mitu kasakat ratsutavad lagedale, ning korraga hüppab neile vastu mu Karagez. Kõik hüüatasid ja tormasid ta poole; kaua, kaua kihutasid nad ta järele, eriti üks kasakaid, kellel peaaegu korda oleks läind mu ratsule kaela visata arkaani; ma värisesin kogu kehast, murdusin kokku sisimas ahastuses ja hakkasin palvetama. Mõne hetke järgi tõstan silmad ja näen: mu Karagez lendab vabana tuulena, aina saba lailab õhus, aga kasakad äraetud hobustel venivad üks-teise järel stepis. Vallah! see on õige, see on tõde! Hilise ööni istusin ma lõhestiku suus. Korraga kuidas sa arvad, Azamat? kuulen, kuidas pimedas lõhestiku pervel jookseb hobune, puristab, hirnub ja taob kapjadega maad; ma häälest tundsin Karagezi; see oli tema, mu seltsiline!... Sellest ajast me ei ole lahkund teine-teisest.»

— Ma kuulsin, kuidas patsutas ta oma ratsu siledat kaela ja hellitas teda meelitavate nimetustega:

— «Kui omaksin tabuuni tuhandest hobusest, ütles Azamat: annaksin nad kõik sulle su Karagezi eest.»

— «Jok, ei taha,» vastas ükskõikselt Kazbitš.

— «Kuule, Kazbitš, kõneles meelitavalt Azamat: sa oled hää inimene, sa oled julge džigit, aga mu isa kardab venelasi ja ei luba mind mägedesse; anna mulle oma ratsu ja ma teen kõik, mis iganes soovid: varastan isa tagant sulle parima

vintpüssi või mõõga, mis aga ise tahad, — ja mõõk mu isal on tõeline ime: pane tera tasa-tasa käele, ja see ise tungib lihha; ja pistnuga — säärasega, kui sinu oma, pole võrreldagi.» Kazbitš vaikis.

— «Esmakordselt, kui nägin su hobust, jätkas Azamat: kui ta su all hüples ja tantsis, paisutades sõormeid ja lüües kapjadega ränist sädemeid, haaras mu hinge mingi arusaamatu, tajumatu... tollest hetkest asus minnu mingi tühjusetunne ning ei anna mulle rahu: parimaile mu isa ratsudele ma vaatasin põlgusega, häbi mul oli näidata end nende sadulas; ma sain kurvaks, ning kurvameelsuses istusin ma kõrgel kaljul, veetsin üksi mu päevi, hellitades unistusi su mustast ratsust; ma otse ilmsi nägin ta sihvakat ja uhket sammu, ta pehmet, siledat ja noolsirget lakka. Ta vaatas mulle oma julgete silmadega, otsekui oleks tahtnud mulle midagi ütelda. Ma suren, Kazbitš, kui sa ei müü mulle oma ratsut!» ütles Azamat erutusest väriseval häälel.

— Mulle näis, kui oleks Azamat puhkend nutma; aga pean teile ütlema, et ta muidu oli väga kangekaelne poisijõmpsiikas ning et teda peaaegu võimatu oli viia nutuni, isegi kui ta oli veel noorem.

— Vastuseks ta pisaraile kuuldus midagi irvitava naeru sarnast.

— «Kuule, ütles kindla tooniga hääles Azamat: sa näed, et olen kõigeiks valmis. Tahad, ma varastan sulle oma õe? Kuidas ta tantsib! kuidas ta laulab! ja mõistab kuldikandusi — ime! Pole säärast naist olnud isegi türgi padišahil... Kas tahad? Oota mind homme õhtul kuristikus, säääl, kus mühiseb kärestik: ma lähen temaga sääält mööda, naabruse auli, — ja siis on ta sinu. Kas tõesti Bela ei vääri su ratsut?»

— Kaua, kaua vaikis Kazbitš; lõppeks, vastuse asemel, ta alustas poolhääles vana tuntud laulu:

*Täis naiti kauneid aulid on meil,
Silmi sügavusist kajastuvad tähed neil.
Neid armastada — on kadestusväärne;
Ent elu vaba on vaid kangelasväärne.
Osta võib naiti — nende hind on kuld,
Õilsal ratsul polegi hinda, ta juures kuld on muld;
Õilne ratsu on vilkam kui tuulispää stepis,
Ta jääb igavesti truuks, ta pole iialgi petis.*

— Asjata Azamat üritas saada talt nõusolekut, nuttis, meelitas ja vandus; siis Kazbitš kannatamatusega lõpetas poisikese mangumise:

— «Käi siit, rumal poisike! On's sust ratsutajat mu hobusel? Juba esimesel kolmel sammul see viskab su seljast ja sa kukud kivide vastu kildudeks oma kukla.»

— «Mind!» hüüdis Azamat ägeduses ning lapse pistnoa tera metallisel helinal riivas Kazbitši raudvesti. Tugevast käest tõugatuna ta taarus ja langes püsiatia najale nii raskesti, et kogu aed nõtkus. «Nüüd algab!» mõtlesin ma,

jooksin varju alla, kus sõid hobused, ohjeldasin nad ja viisin välja tagumisse õue. Vahest kaks minutit hiljemini oli saklis segadus lahti, juhtus see nii: Azamat jooksis sisse käristet bešmetis ja rääkis, et Kazbitš olevat tahtnud teda tappa. Kõik haarasid püssid ja hüppasid välja — nii algaski! Kisa, müra, paugutamine; Kazbitš istus sadulas ja tiirles inimsagara keskel kui kurat, osavasti kaitstes end mõõgaga ligitungijate vastu. «Halb asi — võõral peol purjutamine,» ütlesin Grigori Aleksandrovitšile, haarates teda varukast: «kas ei oleks parem meil siit kaduda?»

— Ootame, millega see lõpeb.

— Eks küll halvasti; siin, aasialastel, on ikka nii; võtavad end täis — ja kohe lööma! — Me hüppasime sadulaisse ja sõitsime koju.

— Aga mis sai Kazbitšist? küsisin rahutusega staabi-kaptenilt.

— Jah, mis sihukesel rahval ikka! vastas ta, lõpetades teejoomise: — ära libises ometi!

— Ja tervena? küsitlesin edesi.

— Aga Jumal teda teab! Visad on, röövlipojad! Olen näind nende visadust tegelikult: läbitorgitud teinekord täakidega kui sõel, aga ikka vehib veel mõõgaga. — Staabi-kapten viivu vaikimise järgi jätkas, lüües jalga vastu maad:

— Iialgi ei andesta ma enesele üht: saatan mind tõukas, jõudnud kindlusse, jutustama kõike, mis kuulsin kiviaia veeres, Grigori Aleksandrovitšile; ta vaid muigas — niisugune rebane! — ise aga mõtles hoopis millestki muust.

— Ja millest siis nimelt? Jutustage, palun.

Jah, näha juba, pole teisiti! — alustasin jutustuse, pean ka lõpetama.

— Umbes neli päeva hiljemini Azamat tuleb kindlusse. Nagu tavalisesti, astus ta Grigori Aleksandrovitši juure sisse, kes sageli andis talle maiustusi. Ka mina olin säääl. Kuidagi kaldus keskustelu juhustele ja Petšorin hakkas kiitma Kazbitši ratsut: et nii ja teisiti, et kui vilgas ja paenduv, ja ilus kui mägede hirv, — noh, lihtsalt, ta enese sõnade järgi, ei leiduvat kogu maailmas sihukest.

— Tataripoisikese silmi tekkis sädelev helk, aga Petšorin teeskleb nagu ei märkakski seda; ma juhin jutu teisale, aga ta, vaatad, juba katkestand selle ja taas pöörand Kazbitši hobusele. Sama lugu kordus alati, kui Azamat tuli meile. Nädalat kolm hiljemini ma märkasin, et Azamat kahvatub ja kuivab järjest, nii kuidas see sünnib armastajatega romaanides. Ja mis ime?..

— Nii, vaadake, ma vaid hiljemini taipasin seda mängu: Grigori Aleksandrovitš erutas poisikese, et kas või vette... Varssi saabus hetk, mil ta poisikesele ütleski: «Näen, Azamat, et nii ihaldetav sulle on too ratsu, kuid ei näe sa teda kui oma kõrvu! Ütle, mis sa annaksid sellele, kes ta sulle kingiks? ...»

— Kõik, mis ta nõuab, vastas Azamat.

— Niisugusel tingimusel ma sulle muretsen ta. Kuid ainult tingimusel... Vannu, et sa selle täidad...

— Vannun... Vannu ka sina!

— Hää! Vannun, sa pead saama tolle hobuse; ja selle eest pead andma mulle oma õe Bela: Karagez olgu ta hinnaks. Loodan, et tingimus on sulle vastuvõetav.

Azamat vaikis.

— Ei taha? Noh, kuidas soovid! Ma mõtlesin, et oled meheks, kuid näen, et oled veel laps: vara on sul veel ratsutama hakata...

Azamat punastas üleni.

— Aga mu isa? ütles ta.

— Kas tas millalgi kodunt välja ei sõida?

— Õige...

— Nõus?

— Nõus! sosistas Azamat, kahvatu kui koolnu. — Millal siis?

— Niipea kui Kazbitš siia sõidab; ta lubas tuua kindlusse tükki kümme oinaid; kõik jääb mu hooleks. Vaata siis, Azamat!

— Ning nad täitsid oma lepingu... õieti öelda väga kahetsusväärse ja rumala lepingu! Ma hiljemini mitmel-setmel korral rääkisin Petšorinile, ta aga seletas vaid, et metsik tšerkessi neiu peab olema õnnelik, saades säärase armastusväärse mehe kui tema, sest lõppeks on ta ju ikkagi Bela mees, aga Kazbitš — vaid röövel, keda vaja puua esimesse oksa. Mõtelge ise, mis võisin ma vastu lausuda säärasele argumendile?... Kuid sellal ma ei teadnud veel nende omavahelisest salavandest.

Tuli Kazbitš ja pakkus oinaid ja mett; ma käskisin tal tulla järgmisel päeval. «Azamat!» ütles Grigori Aleksandrovitš: «homme hommikul on Karagez mu käes; kui sa ei too Belat täna öösel, ära looda nähagi hobust...»

— Hää! ütles Azamat ja sõitis auli. Õhtul Grigori Aleksandrovitš relvastus ja ratsutas välja kindlusest. Kuidas nad kõigega toime said, — ei tea; öösel naasisid nad mõlemad ja vahisõdur märgand, et Azamati sadulas leband kätest ja jalust seotud naisterahvas; naisterahva pää olnud mässitud loori.

— Aga hobu? küsisin staabi-kaptenilt.

— Jah, oodake. Järgmise päeva varahommikul Kazbitš ajas kindlusse müügile kümme oinast. Kinnitand hobuse aia külge, ta tuli mu korteri; ma kostitasin teda teega, sest olgugi röövel, ta kummatigi oli mu kunak (sõber).

— Lobisesime tühja-tähja... Äkki, vaatan, Kazbitš vährehtus, muutus näost — ja akna juure; kuid aken õnnetuseks avanes tagahoovi. — «Mis sul on?» küsisin.

— Mu hobu!... hobu!... vastas ta kogu kehasat värisedes.

Ja tõepoolest, ma kuulsin kapjade plaginat: — see, mõtlesin, vissist mõni kasak sõitis...

— Ei! Urus-jamàn, jamàn! mõirgas ta metsiku loomana ja sööstis üle pääkaela välja. Kahe hüppega ta oli õuel; kindluse väraval vahisõdur sulges talle tee püssiga; ta hüppas üle püssi ja tormas teele... Kaugel keerles tolmupilv — too oli välejalgsel Karagezil põgenev Azamat. Kazbitš haaras jooksul püssi ja laskis. Hetkeks jäi ta seisma liikumatult, kuni veendus, et oli lasknud mööda; siis

hakkas kiunuma, lõi püssi kivvi, nii et see purunes kildudeks, langes teele kummuli ja nuttis kui laps... Inimesed kindlusest kogunesid ta ümber, kuid ta ei märgand midagi; inimesed seisid ta ümber, lobisesid ja läksid. Ma käskisin panna Kazbitši kõrvale teele raha oinaste eest, kuid ta ei puutunud seda, lebas vaid kummuli kui koolnu. Kas te usute, ta lebas säääl kuni ööni ja terve öö. Teisel päeval ta alles tuli kindlusse ja tahtis saada teada varga nime. Vahisõdur, kes nägi, kuidas Azamat hobuse valla päästis ja sellel minema kihutas, ei leidnud põhjust seda salata. Azamati nime kuuldes välgatasid Kazbitši silmad ning ta otsemat teed suundus auli, kus elas Azamati isa.

— Noh, ja isa?

— Selles kogu asi takistus, et Kazbitš teda ei leidnud: ta oli kuhugi sõitnud päevaks viieks-kuueks, ega's muidu Azamat ei oleks saand ära tuua oma õde.

— Kui isa tuli tagasi, ei leidnud ta kodunt ei tütart ega poega. Poiss oli kaval, taipas ometi, et ta pääd ei päästa, kui oleks sattund kätte. Nii jäigi ta kaotsi: võib-olla läks üle abrekide rõövsalka ning jättis oma tormise pää kusagil Tereki või Kubani taga; ja sinna ongi sääaraste tee!...

Jah, ka mulle langes oma osa kogu sündmuses. Niipea kui sain teada, et tšerkessi neiu on Grigori Aleksandrovitši juures, riietusin vormi, haakisin mõõga ja läksin ta korteri.

— Ta lamas esimeses toas voodil, üks käsi kukla all, teises käes kustund piip; üks teise tupp oli kinni ja lukustet ja võtigi eest ära võet. Kõike seda märkasin kohe... Ma kõvasti kõhisin ja kolistasin uksekünnisel kandadega, kuid ta teeskles ei midagi kuulvat.

— Härra lipnik! kõnetasin teda, andes oma häälele võimalikult kurja ja ametliku kõla: — kas te ei näe, et tulin te juure?

— Ah, tere, Maksim Maksimõtš! Kas te ei soovi piipu? vastas ta tõusmata.

— Vabandage, ma ei ole Maksim Maksimõtš: olen staabi-kapten.

— Kõik üks ja sama. Kas tohin pakkuda teed? Ah, kui teaksite, milline mure mind vaevab!

— Ma tean kõik, vastasin külmalt, astudes lähemale voodile.

— Seda parem, mul pole vähematki tuju praegu jutustada.

— Härra lipnik, olete saanud toime teoga, millises ka mina vastutavaks võin saada...

— Ah, küllalt! On's see nii suur viga? Meil ju ammu kõik pooleks.

— Eemale naljad? Lubage te mõõk!

— Mitjka, mõõk!...

Tentsik tõi mõõga. Täitnud oma kohustuse, istusin ta juure voodiveerele ja ütlesin: kuule, Grigori Aleksandrovitš, tunnusta ise, see on väga halb.

— Mis on väga halb?

— See, et tõid ära Bela... Ja see igavene lurjus Azamat!... Noh, tunnusta, ütlesin talle.

— Aga kui ta mulle nii meeldib!...

— Noh, kuidas pidin vastama sellele?... Ma sattusin ummikusse. Kummatigi pääle viivu vaikimise ütlesin, et kui tüdruku isa nõudma hakkab, siis peab tüdruku ära saatma.

— Mitte sugugi ei pea!

— Ta saab ju niikuinii teada, et tüdruk on siin.

— Aga kuidas ta seda teada saab?

— Taas tundsin end ummikusse sattund olevat. — «Kuulge, Maksim Maksimõtš!» ütles Petšorin, tõustes voodis: «te olete hää inimene, — kui anname tütre tollele metsalisele tagasi, ta kas tapab või müüb ära oma tütre. Jäägu nii, pole mõtet kogu asja hukka ajada; mu mõõk jätke enesele, tüdruk aga mulle...»

— Siis näidake teda mulle, käsutasin.

— Ta on selle ukse taga; ma ise täna asjatult püüdsin teda näha; istub nurgas, mässind enese tekki, ei räägi ja ei vaatagi: kartlik kui hirv. Ma palkasin me perenaise, mõistab teine tatari keelt; ta teenib teda ja peab harjutama teda mõttega, et ta on igavesti minu oma! Sest mitte kellelegi ei tohi ta kuuluda pääle minu! lisa ta ja virutas otsekui oma sõnade kinnituseks rusikaga lauale. — Ma jäin seega nõusse... Ja mis pidingi tegema? On ju inimesi, kellele vastuvaidlematult alistud.

— Aga kuidas? küsisin Maksim Maksimõtšilt: kas neiu kohanes uues olukorras, või ta hakkas vangistuses närtsima, või ahistas teda igatsus kodukoha järgi?

— Lubage, miks igatsus kodumaa järgi? Kindlusest olid näha samad mäed, mis aulistki, — ja neile metsikuile pole rohkem midagi vaja. Siis veel Grigori Aleksandrovitš iga päev kinkis talle midagi; esimesil päevil ta vaikides ja uhkesti tõrjus tagasi kõik kingid, millised langesid siis saagiks perenaisele, ergutades selle kõneosavust neiu veenmiseks. Ah, kingid! Milleks kõigeaks küll on naisterahvas valmis kirju räbalakese eest!... Ent kõrvale see...

— Kauga vaevles Grigori Aleksandrovitš neiuga; vaheajal ta õppis vähe kõnelema tatari keeli ja neiu hakkas aru saama vene keelest. Siis aegamisi neiu harjus vaatama talle näkku, esialgu küll altkulmu ja kõõrdi; ta ikka veel kurvastas, laulis oma laule tasa ja nukrasti, nii et sageli mulgi oli valus kuulatella teda kõrvaltoas. Iialgi ei unusta ma üht stseeni: läksin kord mööda nende korterist ja vaatasin aknasse. Bela istus diivanil, pää langetet rinnale, Grigori Aleksandrovitš seisis ta ees. «Kuule, mu linnuke,» kõneles ta: «sa ometi tead, et varem või hiljem pead saama mu omaks, — miks sa siis piinad mind? Armastad sa's tõesti mingisugust tšetšeeni? Kui nii, siis lasen su kohe vabaks.» Neiu värehtus ja vaevumärgatavalt kallutas oma pääkest. — «Või, jatkas Petšorin, ma olen ehk vastik sulle?» — Neiu ohkas. — «Või keelab sind su usk armastada mind?» — Neiu kahvatas ja vaikis — «Usu mind, Allah on kõigile rahvastele üks ja sama; ja kui ta mul lubab armastada sind, miks peaks siis sulle keelatud olema vastata mu armastusele samaga?» Neiu vaatas talle teravasti

näku, otsekui rabatud tollest uuest mõttest; ta silmad avaldasid umbusklikkust ja tahtmist veenduda. Ja need silmad! Nad põlesid kui kaks hõõguvat sütt.

— «Kuule mind, armas, hää Bela!» jätkas Petšorin: «sa näed, kuidas ma armastan sind; olen valmis kõik andma, et oleks sul hää, lõbus: ma tahan, et saaksid õnnelikuks; kui sa aga jälle saad kurvaks, siis parem suren. Ütle, kas oled lõbus?»

Neiu mõtles viivu, põletades teda oma pilkudega; siis naeratas lahkesti ja tegi päaga nõusoleva liigutuse. Petšorin võttis neiu käe ja üritas meelitada talt suudluse; neiu kaitses end nõrgasti ja kordas vaid: «Palun, palun, ei ole vaja, ei ole vaja.» Petšorin sai nõudlikuks, neiu seepäale hakkas värisema ja puhkes nutma. — «Olen su vang,» nuuksus ta: «su ori; muidugi sa võid mind sundida!» ning taas ta uppus pisaraisse.

— Grigori Aleksandrovitš lõi enesele rusikaga otsaette ja sööstis eestuppa. Ma astusin ta tuppa; ta oli sünge, käed surutud kramplikult teineteise ja jalutas rahutult edesi-tagasi. «Noh, vennas?» küsitelin teda. — «Saatan, aga mitte naine!» vastas ta: «siiski, annan teile oma aumeheliku sõna, ta saab mu omaks...» Ma raputasin kahtlevalt peäd. «Tahate, kihlvedu?» oli ta ettepanek: «nädala pärast!» — Valmis! — Me lõime käed kokku ja ma lahkusin.

— Järgmisel päeval ta saatis käskjala Kizljäri ostusid tegema; toodi palju mitmesugust persia riiet, vaipu ja — võimatu loetella kõike.

— Kuidas te arvate, Maksim Maksimõtš,» küsis ta minult, näidates kingitusi: «kas püsib aasia iludus säärase kahuritule ees?» — «Teie ei tunne tšerkeslannasid,» vastasin; «need pole kaugeltki grusiinlannad või taga-kaukasi tatarlannad, — hoopis mitte. Neil on omad kombed, nad on teisiti kasvatet.» Grigori Aleksandrovitš naeratas ja hakkas vilistama marssi.

— Ja mul oli õigus: kingid mõjusid vaid vähe, — ta sai küll lahkemaks ja sõbralikumaks, kuid ka ainult. Ning Petšorin otsustas tarvitada viimast abinõu. Kord hommikul käskis ta saduldada hobuse, riietus tšerkessi moodi, relvastus ja astus Bela tuppa. «Bela!» kõnetas ta neiu: «sa tead, kuidas ma sind armastan. Ma otsustasin röövida sind, lootes võita su armastuse, kui õpid tundma mind; kuid ma eksisin: jumalaga! jää kõige valitsejaks, mis siin mu omandus. Kui tahad, mine tagasi isa juure, — sa oled vaba. Olen süüdlane su ees ja tahan end ise karistada. Jumalaga, ma sõidan — kuhu? Aga kuidas peaksin mina teadma seda! Võib-olla ei tulegi mul otsida kaua kuuli või mõõgapistet; siis mäleta mind ja andesta mulle kõik.» — Ta pööras end vähe kõrvale ja ulatas käe jumalagajätmiseks. Neiu ei võtnud kätt, ta vaikis. Mina, seisest ukse taga, nägin läbi võtmeavause ta nägu, ning mul hakkas nii kahju, — ta armas näoke oli kaame kui koolnul! Petšorin ootas asjatult vastust ja lõppeks astus ukse poole; ta värises erutusest ja — kas ütelda seda teile? ma arvan, ta oli valmis tõeliselt täide viima seda, millest kõneles äsja naljatades. Oli kord juba säärane iseloom, Jumal teda mõistis! Ent vaevalt sai ta käsi puudutada ust, kui neiu hüppas püsti ja heitis end ta kaela. — Uskuge, isegi mul... isegi ma nutsin ukse taga... tähendab, mõistate mind, mitte et nutsin, aga nii — rumalus!..

Staabi-kapten vaikis.

— Jah, pean ütlema, jätkas ta vurru puredes: — ma kadestasin neid, Petšorinit, sest mind pole nii armastand veel ükski naisterahvas.

— Ja nad kaua olid nii õnnelikud?

— Jah, neiu tunnistas meile hiljem, et tollest hetkest, mil ta nägi esmakordselt Petšorinit, olevat ta temast sageli unes sonind ja et temasse ükski meesterahvas ei olevat avaldand säärast võluvast mõju kui Grigori Aleksandrovitš. — Jah, nad tõesti olid õnnelikud!

— Kui labane ja igav see! hüüdsin ma tahtmatult. Ja tõepoolest, ma ootasin traagilist lahendust, ja korruga nii ootamatult petta mind mu lootuses!... «Kas siis tõesti, küsisin pettunult, neiu isa ei taiband, et tütar on kindluses?»

— See tähendab, ta vist taipas, või vähemasti oletas seda. Mõni päev hiljemini saime teate, et vanamees olevat tapet. See juhtus nii...

Taas ärkas mus äsja kustund uudishimu...

— Pean teile mainima, et Kazbitš kujutles, nagu oleks Azamat varastand temalt hobuse isa nõusolekul, nii ma vähemasti oletan. Kazbitš oli varitsend tee veeres, versta kolm aulist eemal; vanamees naases tagajärjetult tütreotsimiselt. Ta saatjad olid jäänud taha ja vanamees videvikus sõitis sammu, kui korruga Kazbitš põõsast vilkana kassina vanamehele seljataha sadulasse hüppas ja selle ainsa pistnoa löögiga maha sirutas. Ise ta pääsis vanamehe hobusel põgenema. Mõned vanamehe saatjaist olid näind seda eemalt ja hakkasid Kazbitši jälgima, kuid ometi kaotasid ta silmist!

— Ta rahuldab enese kahjutunde ja maksis kätte, ütlesin, et meelitada temalt ta arvamist selle kohta.

— Muidugi, see on neil kombeks, vastas staabi-kapten, — ta toimis õieti oma kombe järgi.

Mind tõsiselt pani imestama venelase kohanemisevõime nois oludes ja võõrasrahvuslikes kommetes, millistesse ta sageli võib sattuda. Ei tea, kas väärib laitust või kiitust too mõistuseline omadus, kummatigi see tõestab peaaegu võrratu paendlikkuse ja selge mõistuse valitsemise, mis andestab pahe kõiges, milles näeb selle olevat otstarbelisena või kõrvaldamatuna.

Me lõpetasime teejoomise; väljas, lumes, külmetasid juba ammu rakendet hobused. Kuu tumenes läänes ja aeglasesti sukeldus pilvisse, millised kaugeil mäeharjul rippusid kui käristet palakad. Astusime välja räpasest saklist. Vastandlikult mu kaasreisija ennustusile ilm oli selge ja vaikne ning tõotas kauni hommiku. Taevaste kaugused virvendasid tähtsirahtusis, millised tumestusid idast levinevas, tumelillale foonile langevas kaames valguskumas. Selles valguses said kõrged, ürglumest kaetud mägede tipud ja järsud kallakud mingi imelise hiilguse. Paremal ja vasakul haigutasid sünged, salapärased kuristikud ning uduvööd laskusid sügavussi, roomates ussidenä mööda mäekülgi alla, otsekui pagedes saabuva päeva algust.

Vaikus tiivutas maast kuni taevani; oli nii vaikne kui inimese hinges hommikupalve hetkel. Vaid hooti kirdest sööstis tuuleil, paisates laiaili

härmatistes hobuste lakad. Me saime liikvele; vaevu viis kehva looma vedasid me sõiduriistu kogu aja lookleval teel Gut-mäele. Me jalgsi astusime järel ja säädsime kive ratastele taha, kui hobused väsinult jäid seisma. Näis, kui tõuseks tee taevasse, sest niikaugele kui ulatus pilk, see üha tõusis ja lõppeks uppus pilve, mis hingas veel eilsest õhtust saadik Gut-mäe tipul, otsekui saaki varitsev kotkas. Lumi rudises me jalge all, õhk läks hõredaks, hingamine raskeks; hooti veri tungis pähe; ent mu veres kummatigi levis mingi imeline kergus ja ma olin rõõmus, olin rõõmus, et olin nii kõrgel, kõrgemal kõigist ja kõigest, — ma ei vaidle, see on küll lastele omane tundmus, kuid loobudes seltskonnast ta kommetega ja tungides loodusse, me tahtmatult muutume lasteks; südamed langeb kõik koormav ja hing taas saab samaks, mihukene millalgi oli ja milliseks vissist millalgi jälle saab. Kellel on olnud juhus, nagu mul, hulkuda kõlisev-tühjes mägestikes, lõpmatuseni imetella järjest avanevaid vaateid ja ahnesti hingata kuristikes heljuvat mägestiku õhku, too muidugi mõistab mu ihasid edasi anda, jutustada, joonistada noid hurmavaid sisimaid peirimusi.

Nii lõppeks olime Gut-mäel, peatusime ja vaatasime ringi, — ta kohal rippus hall pilveke ning selle jahe hingus ähvardas ligineva tormiga; aga kirre oli ometi nii selge ja kuldselt sädelev, et me, s.t. mina ja staabi-kapten, hetkelt unustasime hädaohu... Jah, ka staabi-kapten: lihtsad inimesed, lihtsad südamed tajuvad looduse ilu ja jõulist uhkust sajavõrdselt tugevamini, elavamini kui meie, vaimustet jutustajad sõnas ja paberil.

— Te, arvan, olete harjund nende meeliülendavale vaadetega? küsisin staabi-kaptenilt.

— Jah, ka kuuli kiunumisega võib harjuda, see tähendab — harjuda varjama tahtmatut hirmuvärehust südames.

— Hoopis vastuoksa, olen kuulnud, et too muusika olevat meeldiv vanule sõdureile?

— Mõistagi, kui tahate, siis see on meeldiv; aga ometi meeldiv vaid seetõttu, et ergutab kiiremale tuksumisele südant. Vaadake, lisa ta, osutades käega itta: — eks ole kaunis!

Ja tõesti, säärast panoraami mul vaevalt veel juhus on näha. Me all laiutus Koišauri org, risti läbi lõigat Aragvast ja teisest nimetust jõekesest, otsekui kahest hõbedasest niidist; õrn-sinakas udu liugles neil, pagedes tõusva päikese kiirte eest naabruse kitsaisse lõhestikesse. Paremalt ja vasakul kerkisid mägede harjad, habetund ja lumised, ning uppusid avarussi; taamal ikka samad mäeharjad, ei ühtki sarnast teisele, — ja need lumised tornid kiirgasid punasel helgil nii rõõmsasti, nii eredasti, et hardub meel ja mõttes tahaksin jääda igavesti siia...

Päike vaevu ulatus veel vaatama tumesinise mäe tagant, millist vaid kogend silm võis eraldada tormipilvekesest; päikese kohal värises verine vööt, milline pälvis mu kaaslaste erilise tähelepanu. «Ma ütlesin teile,» hüüatas ta, «et täna saame ilma; vaja rutata, muidu tabab see meid Krestovoil. Hei, liikvele!» hüüdis ta hobusemeestele.

Pidurite puudumisel kinnitasime rattad kettidega, et need ei veereks, võtsime hobused valjaist ja hakkasime laskuma. Paremalt teest püstloodis tõusis kalju, vasemal — aigutas sügav kuristik, nii sügav, et selle põhjas terve ossetiinide küla näis pääsukese pesana. Ma värehtusin mõtte juures, et sama kitsast teed, millel sõiduk teisest mööda ei pääse, pilkaseil õil sõidab mingi kuller korda kümme aastas, ilma et võtaks vaevaks välja astuda omast nagisevast sõidukist. Üks me hobusemeestest oli venelane Jaroslavi kubermangust, teine ossetiin: ossetiin vedas vana kogend mägihobust valjaist ning ettevaatusabinõuna vabastas selle veel osalisest rakmest, aga me hooletu-muretu venekas ei vaevund isegi pukist maharonimisega. Kui talle ütlesin, et ta võiks olla ettevaatlikum vähemasti mu sumadani pärast, mille järgi ma tõesti ei tahaks ronida alla kuristikku, ta vastas mulle: «O, isand! Jumal aitab, jõuame kindlamini neid päralt; egas me esmakordselt sõida!» — Ja tal oli õigus: näis, kui ei pääseks me seda teed tervena alla, aga pääsesime siiski. Ning kui kõik inimesed rohkem juurdleksid, nad lõppeks veenduksid, et elu ei vääri enese eest nii suurt hoolt ja tähelepanu...

Aga võib olla tahate teada Bela loo lõppu? — Esiteks, ma ei kirjuta jutustust, pigemini reisimärkmeid, — järelikult ei saa sundida staabi-kaptenit jutustama enne, kui ta tõepoolest jutustama hakkab. Nii siis, kannatage, või, kui tahate, pöörake mõni lehekülg edasi; ei soovita seda teile, sest üleminek Krestovoist (ehk, nagu hüüab seda teadusemees Gamba, le Mont St. Christophe) väärrib te tähelepanu.

Nii laskusime Gut-mäelt Tšertovi orgu... Väga romantiline nimetus! Te juba kujutlete pahareti pesa kesk läbipääsmatuid kaljusid — kuid see on eksitus. Tšertovi oru nimi ei tule mitte sõnast «tšort» («kurat», sellest «kuradi org»), küll aga sõnast «tšerta» (joon, piir) — sest siin millalgi oli Gruusia piir. Org oli üleni lumes, elavasti tuletades meele Saratovi, Tambovi ja teisi väga **armsaid** kohti me kodumaal.

— «Ja olemegi Krestovoi jalal!» tähendas staabi-kapten, kui olime saabund Tšertovi orgu, ja näitas lumme uppund kõrgustikule; selle harjal mustendas kivist rist ja viitas vaevu märgatav tee, millist sõideti siis, kui mäejalal looklev tee oli tuisand lumme. Me hobusemehed teatasid, et lumeveeremisi veel pole olnud, ja viisid meid ringi. Tee käänakul kohtasime meest viis ossetiine; nad pakkusid end appi, haarasid vankrite rattaist kinni ja kisades vedasid edasi. Tee oli hädaohtlik; paremal me kohal kaljudelt rippusid suured lumekambad, ähvardades langeda kuristikku väikesemagi tuuleiili tõmbel. Kitsas tee kohati oli kaet lumega, mis siin-sääl me jalge all murdus ja alla varises, kohati aga tee oli jäätand päikesekiirte sulatamise ja õiste külmumiste mõjul; edesiliikumine oli vaevaline, hobused sageli libastasid ja kukkusid. Vasemal oigas sügav lõhestik, milles kees edasitormav mägiõoke, sukeldudes kord lumise kätte alla, kord valges vahus hüpeldes mustavail kivil. Kahe tunni jooksul vaevu jõudsim teispoole mäe, — kaks versta kahe tunni jooksul!

Vaheajal tihenesid pilved ja meid haaras rahe, siis lumi; tuul tungis kuristikesse, vilistas ja huilgas otsekui Solovei-Razboinik ^[1] ning peagi kivine rist kadus me seljataga uttu, mille järjest läbistamatumaks muutuvad lained voogasid idast... Muide sellest ristist säääl püsib imeline ja peaaegu üldtuntud legend, et selle olevat püstitand tsaar Peeter I. oma läbisõidul Kaukasist; kuid esiteks Peeter käis ainult Dagestanis ja teiseks ristil suurte tähtedega oli mainit, et see on püstitet kindral Jermolovi käsul, ja nimelt 1824. aastal. Kummatigi on legend nii juurdund, et tõepoolest ei tea, mida uskuda, eriti veel, et kahtlemine päälkirjade juures meil on saand otse harjumuseks.

Me pidime laskuma veel versta viis jäätand ja lumme tuisand teed, et jõuda Kobi jaama. Tuisk hulus üha tugevamini otsekui säääl koduses põhjaski, ainult see hulve oli kuidagi kurvem, või nukram. «Ja sinagi, igavene kodutu,» mõtlesin ma, «nutad järgi oma ääretuid lumiseid avarusi! Säääl sirutad sa uhkesti oma külmi tiibu, siin aga on sul kitsas otsekui kotkal, kes kisades peksab oma võimsaid liigendeid vastu raudset puurivõret.»

— Halb! ütles saabi-kapten: — vaadake, silm ei seleta kaugele, ainult udu ja lumi: polegi imestada, kui libiseme kuristikku või jääme istuma mõnda mülkasse; ning säääl all muidugi Baidara on sääärases tantsus, et sellest vaevalt pääseme üle. Nii on see Aasia! Kuidas inimesed, nii jõedki, — millalgi ei või olla nendega julge.

Kisades ja vandudes hobusemehed peksid loomi, ent need vaid puristasid, tugesid kabjad vastu ning ei tahtnud liikuda paigast, vaatamata piitsade vaheldumatule vihisemisele. «Teie kõrgus,» ütles lõppeks üks meestest: «täna me vissist Kobi ei pääse; kas ei käse te, kuni veel võimalik, pöörata vasakule; vaadake, säääl mäekühmul midagi mustendab, — vissist sakli, säääl sageli reisijad peatuvad tormi ajal; nad lubavad juhtida meid sinna, kui annate neile viinaraha,» lisas ta ja osutas ossetiinile.

— Tean, vennas, tean sinutagi! vastas staabi-kapten. — On saatanad! Ikka aitamisvalmis, et välja pigistada viina jaoks.

— Siiski ilma nendeta oleks meil olnud tegemist!

— Nii, nii, urises ta vastuseks: on teejuhid! juba eemalt haistab, kus juhust kasutada; ilma nendeta nagu ei mõistetagi teed leida.

Me pöörasime vasakule ja raskustega võideldes jõudsime elamuni, mis koosnes kahest soklist ja neid ümbritsevast aiast. Kaltsudes inimesed lahkesti kohtlesid meid. Pärast ma kuulsin, et valitsus maksab neile ja peab neid üleval, mille eest neil lasus kohustus tormi kätte jäänd inimesi varju alla võtta.

— Ikkagi parem kui ei-midagi, tähendasin ma ja istusin tule juure: — nüüd te lõpetate jutustuse Belast; ma loodan, et see veel lõpul pole.

— Aga millest järeldate seda? küsis staabi-kapten, pilutades seejuures salapäraselt silmi.

— Sellest, et nii ei oleks see tõenäoline, — milline ebatavaline algus, selline peab olema ka lõpp.

¹ Solovei-Razboinik — vene mütoloogiline kangeline

— Ometi te ei eksi...

— Rõõmustab mind.

— Kerge teil on rõõmustuda, mind ahistab aga ikka nukrus, kui tuletan meele... Bela oli armas. Ma lõpuks kiindusin nii temasse kui oma tütresse, ja ta armastas mind. Pean muide ütleva, et mul pole perekonda: isast-emast ei tea ma kaksteistkümmend aastat enam midagi, naituda ei taiband ka, nüüd, näete, ei sobi enam. Ma olin õnnelik, et leidsin, keda hellitada. Ta laulis meile, teinekord tantsis lezginkat. Ja kuidas ta tantsis! Olen näind me kuberneride preilikesi, ja kord Moskvas liikusin ka kõrgemas seltskonnas, nii aastat kakskümmend tagasi, — ainult mitte ligigi! hoopis teine!...

Grigori Aleksandrovtš hoidis teda kui nukku, kaunistas ja hellitas, ning ta muutus me juures, puhkes õitsele; ta näolt ja kätelt kadus aegamisi pigment ning õrn läbipaistev puna ilmus ta palgedele... Ah, ta oli nii lõbus, armastas sageli naljatella minuga... Jumal andestagu teda, armast vallatut...

— Aga kuidas mõjus temasse teade ta isa surmast?

— Kaua varjasine seda ta eest, kuni ta täiesti kodunes uues olukorras. Kui lõpuks kõnelesime talle sellest, ta jäi kurvaks, nuttis mitu päeva järjest ning unustas siis.

— Neli kuud nad elasid hästi, kõige paremini. Kuidas mainisin teile juba, armastas Grigori Aleksandrovitš otse kirglikult jahti: märkan, teda otsekui veab metsa kitsi ja metssigu laskma, — samas aga hädaoht luusib ringi, ei või sammu kindluse valli taha viia. Ta ohjeldas esialgu oma kire, jäi nukraks ja sõnakehvaks, kõnnib teinekord üksi toas edesi-tagasi, käed vaheliti seljal ja vaikib. Siis kord kellelegi teatamata läks laskma, — jäi kogu hommikupooleks ära. Teinekord samuti ja siis üha sagedamini ja sagedamini... «Halb,» mõtlesin, «ega's ometi must kass nende vahelt läbi pole libisend.»

— Kord hommikul astusin nende poole — kujutelm sellest on nii elav, otsekui praegu näen: Bela mustas siidmantlis istus voodis, nii kahvatu ja kurb, et ehmusin.

— Kus Petšorin on? küsisin.

— Jahil.

— Täna läks? — Ta vaikis, kui oleks tal raske vastata.

— Ei, juba eile, ütles ta lõppeks sügavasti ohates.

— Ega's taga ometi midagi juhtund pole?

— Ma eile kogu päeva mõtlesin, mõtlesin, vastas ta läbi pisarate: — kujutlesin nii mitmeid õnnetusi,— kord näis mulle, et vigastas teda vihale erutet metssiga, siis jälle, et tšetseen vedas ta mägestikku... Ja täna on nii halb ja... mulle näib, et ta ei armasta mind.

— Tõesti, armas?! Ei mõista sa's mõelda enam millestki muust!

Teda ahistas nutuhoog; siis uhkesti tõstis pää, kuivatas pisarad ja kõneles:

— Kui ta ei armasta mind, mis takistab teda siis viimast mind mu koju? Ma ei sunni teda millekski. Ent kui see nii jätkub, siis lähen ise ära: ma ei ole orjatüdruk — olen vürsti tütar!...

— Ma püüdsin vaigistada teda. — Kuule, Bela, sa ei ole õiglane. Ei või ta istuda ometi kogu eluaja siin, otsekui õmmeldud su kleidi sleppi. Ta on noor, armastab küttida metsloomi, — lase teda minna takistamatult, küll ta naasib isegi; hakkad aga sa nukrustama, siis võid talle varssi saada igavaks.

— Õige, õige, vastas ta: — ma olen lõbus. — Ning kilgates ülemeelikuna ta otsis oma mänguriista ja laulis, tantsis ja hüples rõõmsana minu ümber; ent kaua ei kestnud ta ülemeelikus: taas ta langes kummuli ja petis näo kättesse.

— Mis pidin me tegema? Ma millalgi pole kohelnud naisterahvaid; mõtlesin, kaua mõtlesin, millega küll rahustada teda, kuid ei leidnud midagi kohast. Vaikisime mõlemad... Eks ole piinlik seisukord!

— Lõppeks õrnasti küsisin talt: «Kas ei soovi sa tulla minuga jalutama vallile, ilm on nii ilus?» See oli septembris. Ja tõesti ilm oli nii puhas, selge ja karge; mäed paistsid kaugustest otsekui läbi klaasi. Me läksime, jalutasime edasi-tagasi kindluse vallil ja vaikisime. Siis ta istus ja ma asetusin ta kõrvale. Nii, õieti meeletadagi naeruväärne: ma jooksin ta järel kui lapsetüdruk.

— Me kindlus seisis kõrgel kohal ning vaade vallilt oli meeliülendav: ühes küljes lai väli, läbikaevet jooksukraavest, lõppes metsapalistusega, mis ulatus mägedeahelikuni; siin-sääil suitsesid aulid, hulkusid vabaduses tabuunid; teises küljes lookles väike jõeke, mille kaldad olid läbikasvand tihedast põõsastikust. Siit algasid ränikivikõrgustikud, millised ulatusid kaugusse ning ühinesid siis Kaukasi mägestiku päämise ahelaga. Me istusime bastioni nurgal, nii et kummalegi poole oli avar vaade. Korraga märkan, metsast ratsutab keegi välja hallil hobusel, üha lähemale ja lähemale ja peatub teispoolsel jõekese kaldal, umbes sada sülda eemal meist, hakates ühel ja samal kohal tiirlema kui arust ära. Mis pagan see's on!... «Vaata, Bela, ütlesin neiule: sul noored silmad, mis pagana džigit sääil's on: keda ta oma kunstiga lõbustama tuli?..»

— Ta vaatas ja kiljahtas: «Kazbitš!»

— Ah, see röövel! tuli ta's irvitama me üle? — Vaatan terasemalt, ja ongi tema: ta tõmmu mask, ta räbalas ja kasimatu riietus nagu ikka. — «See on mu isa hobune,» ütles Bela, haarates mu käe. Ta värises kui leht ja ta silmad põlesid. — Aha! mõtlesin: ka sinu soontes ei vaiki röövli veri!

— Hei, tule siia, kutsusin vahisõduri: vaata püss järgi ja siruta see mees sääil maha, — saad rubla hõbedat. — «Kuulan, teie kõrgus; aga ta ei püsi paigal...» — Käse püsida! ütlesin naljatades. — «Hei! kallid inimesed!» hüüdis sõdur, vehkides talle käega: «kannata vähe, mis sa tiirled kui pöörane?» Kazbitš jäigi püsima ja näis kuulatavat: arvas vist, et taga tahetakse alata läbirääkimisi, — nii võis mõtelda too narr tõesti!... Mu grenadeer sihtis... puhh!... mööda; vaevalt püssirohi võttis pannikesel tuld, Kazbitš andis hobusele kannuseid, ning see tegi hüppe kõrvale. Nüüd Kazbitš tõusis sadulas püsti, hüüdis midagi me poole, keerutas ähvardavalt nagaikat ja — kadus.

— Kuidas sul häbi ei ole! noomisid grenadeeri.

— Läks surema, teie kõrgus! vastas ta: see ju niisugune neetud rahvas, ega esimesest paugust maha ei jää.

— Veerand tundi hiljem Petšorin naasis jahilt. Bela jooksis talle vastu ja langes kaela, ent ei ainustki etteheidet kauase äraoleku eest... Aga ma kummatigi ei suutnud vaigistada pahameelt ta vastu.

— Olge hää, ütlesin, viivu eest oli siin Kazbitš ja me lasksime teda; ei ole võimatu teil sattuda taga silm silma vastu. Mägede rahvas on kättemaksuhimuline; te arvate, et ta ei taipa te osavõttu Azamati avantüürist; ja vean kihla, et ta tundis täna Bela ära. Ma tean, aasta tagasi ta unistas ainult Belast — ta ise kõneles mulle sellest — ja kui tal juhus oleks olnud hankida korrapärast aaret, ta kindlasti oleks naitund... — Petšorin vajus mõttesse. — Jah, pean olema ettevaatlikum... Bela! tänasest päevast pääle ei tohi sa end näidata kindluse vallil.

— Öhtul mul oli pikem sõnavahetus Petšoriniga: ma olin, pigemini ma tundsin end enese sisimas sügavasti haavatuna ta jahenemisest armsa tütarlapse vastu; vähe seda, et ta viibis poolte päevade viisi jahil, ta oli peaaegu ükskõikne neiu vastu, väga harva hellitas teda ning see silmnähtavasti mõjus neiusse: ta otseku kolletus, ta armas ja meeldiv näoke venis kuidagi pikaks ning sädelev helk kustus ta suuris selgeis silmis. Teinekord, juhuslikult, küsid: miks sa ohkad, Bela! sa oled kurb? «Ei ole.» Soovid sa midagi? «Ei.» Tunned ehk igatsust koduste järgi? «Mul pole koduseid!» Sageli luhtus, et tervete päevade lennul ei kuulnud talt rohkem kui «jah» ja «ei».

— Kõigest sellest kõnelesingi Petšoriniga. «Kuulge, Maksim Maksimõtš» vastas ta: «olen õnnetuima iseloomuga: kas see kasvatus süü, kas Jumal loond mind sääraseks — ei tea; tean vaid, et kui põhjustan paljude õnnetuse, siis ise olen õnnetu mitte vähem. Mõistagi, see neile väga halb lohutus, — ent ometi see on nii. Mu esimeses nooruses, tollest hetkest pääle, kui vabanesin vanemate eestkostmise alt, hakkasin otse ülemeelikult nautima elu kõigis ta ahvatlusis, heitsin end lõbustusisse, millised kättesaadavad raha eest, ja loomulikult peagi kõik mõnusused said mulle mõruduseks. Siis süüvisin laia ilma, seltskonda, ja varssi see sai mul vastikuks; armusin seltskonna iludusisse ja olin armastet, — kuid nende armastus vaid ärritas mu kujutlusi ja egoismi, aga jättis tühjaks ja kõledaks mu südame... Ma andusin kirjandusele, hakkasin õppima, ent teaduste omamine näis mulle mõttetuna ja peagi tüütas mu; ma nägin, et ei kuulsus, ei ka õnn ei sõltu karvavõrtki neist, sellepärast on õnnelikuimad inimesed — kasvatamatud ja harimatud tõprad, ning kuulsus — vaid õnnelik juhus, mille saavutamiseks tarvitseb olla küllalt osav ja küllaldaselt häbematu. Siis ahistas mind igavus... ja siis mind toodi üle Kaukasi: võin pidada seda õnnelikuimaks hetkeks mu elus. Ma kujutelin, et tšetšeenide kuulide vingumine igavuse peletab eemale; — rumalus: kuu aja pärast harjusin kuulide vingumisega ja surma ligisusega, nii et tõepoolest omistan pigemini rohkem tähelepanu kihulaste pirisemisele, ning ma alistusin veel valdavamale igavusele, sest kaotasin peaaegu viimse lootuse. Kui esmakordselt nägin Belat oma juures, kui hellitasin teda oma põlvil ja suudlesin ta läikivmusti juuksekiharaid, ma narr mõtlesin, et ta on ingel, saadet mulle lohutuseks kaastundlikult saatusest... Ning taas eksisin:

metsiku neiu armastus vähe erineb seltskonnadaami armastusest; ühe harimatus ja lihtsameelsus on sama lääge kui teise peen koketerii. Kuidas soovite, — ma võin Belat veel armastada, olen tänulik talle mõne ihara hetke eest, võin anda elu ta eest — ent mul on igav temaga... Olen ma narr või paheline inimene — ei tea; kuid kindel on, et väärin samavõrd kaastunnet ja kahetsust, võib-olla veel enamgi kui tema: mu hing on rikut suurilmast, kujutus rahutu, süda kõle ja täitmatu; mulle ikka on kõike vähe: kurbusele alistun samaa kergesti kui naudingule ning mu elu muutub üha tühisemaks, päevast päeva. Mulle on jäänd veel ainuke lohutus — reisida. Niipea kui vabanen, asun teele, kuid mitte Euroopa, Jumal hoidku mind selle eest! Sõidan Ameerika, Araabia, India, — võib-olla kusagil ilmakaares surengi. Ma hellitan eneses usku, ei mu viimne lootus niipea läbi ei põle — tänu tuultele, tormidele ja halbadele teedele.» — Nii kõneles Petšorin ning ta sõned otsekui lõigati mu mällu, sest kuulsin elus esmakordselt kõnelevat niiviisi kahekümneviieaastast noort inimest, ja Jumal annaks, et see jääks viimseks... Tõesti imestamisväärne! Ütelge, palun, jätkas staabi-kapten, pöördudes mu poole: te olite ju vistsist päälinnas, ja hiljuti, — on's säälnu noorsugu kõik säärane?

Vastasin, et on inimesi, kes mõtlevad ja kõnelevad sama, et on isegi ka niisuguseid, kes kõnelevad tõtt; et muide pettumus kõiges, samuti kui kõik moed, alates seltskonna koorekihist, on haarand ka madalamal astmel olevaid kihitusi, kes selle lõplikult ära kulutavad, ning et tänapäev nood inimesed, kes tõelisesti kõige rohkem igvust tunnevad, kõigiti püüavad seda õnnetust varjata kui pahelist nähet. — Staabi-kapten ei taiband selliseid peensusi, kõigutas pääd ja naeratas kavalasti.

Aga, eks ole, prantslased nakatasid meile igavusetundmise moe?

— Ei, inglased.

— Aha, vaat mis!... vastas ta: ja ometi olid ja on nad parandamatud joomarid!..

Mu mällu tahtmatult kerkis üks Moskva preili, kes tõendas, et Byron olevat olnud mitte karvavõrtki rohkem kui — joomar. Muide staabi-kapteni arvamus oli vabandetavam: et hoiduda viinast, ta muidugi üritas veenduda, et kõigis maailma õnnetusis päämist osa mängib joomine.

Siis ta jälvas jutustust:

— Kazbitš ei näidand end enam. Kuid ei tea miks, ma siiski ei suutnud vabaneda mõttest, et ta asjata ei tulnud sellal kindluse valli taha, et ta plaanitseb midagi halba.

— Kord Petšorin vägisi veab mind küttima metssigu; ma kaua põiklesin: noh, mis ime on's lõppeks mulle metssiga! Siiski andsin nõusoleku. Me võtsime kaasa viis sõdurit ja varahommikul sõitsime kindlusest välja. Kella kümneni luusisime kõrkjas ja metsatihnikus — looma ei näe. «Hei, kas me ei naasiks koju!» hüüatasin teda. «Ja millekski kangekaelsus? Näha — täna pole küti päev!» Kuid hoolimata palavusest ja väsimusest Grigori Aleksandrovitš ei tahtnud naasida ilma saagita... Oli juba säärane inimene, mis tujus — las käia;

näha, lapsena oli mammikesest vissist ära hellitet... Lõppeks, keskpäeva paiku, ajasime välja neetud tõpra: — paf! paf! ei midagi: kadus vilkasti kõrkjasse... oli juba kord õnnetu päev!... Me puhkasime vähe ja pöörsime koju.

Sõitsime sammu ja vaikides teine-teise kõrval, laskime ohelikud vabaks ning jõudsimegi juba kindluse lähedale, — vaid harv põdsastik varjas seda veel meile. Korruga kõlas pauk... Põgusal pilgul riivasime teine-teist: meis tuksahus ühine kahtlus... Üle pää-kaela kihutasime paugu suunas ja näeme: kindluse vallil soldatid seisavad salkades ja kätega osutavad alla väljale, millel pöörase ajuga kihutab ratsanik, hoides sadulas midagi valget. Grigori Aleksandrovitš kiljus mitte halvemini mõnestki tšetšeenist, haaras kotist püssi ja — sinna; mina talle järgi.

Me hobused ei olnud väsind, tänu ebaõnnestund jahile, sest polnud ju midagi ajada: nad hetkelt pääsid, tõmbusid hooga edesi otsekuu üritades vabaneda sadulaist, ning iga silmapilguga viisid meid üha lähemale põgenikule... Nüüd tundsin põgenikus Kazbitši, kuid kiirel ratsul ei suutnud seletada, mis asja ta hoidis enese ees sadulas, jõudes Petšorini kõrvale kisendasin talle: see on Kazbitš!... Ta vaatas mu poole, tegi päraga möönva liigutuse ja löi hobust nuudiga.

Hobused kandsid meid lennul ning varssi olime püssikuuli ulatusel põgenikust; võib-olla oli Kazbitši hobune väsind, võibolla nõrgem meie omist, sest vaatamata ta tahtmisele, osavusele ja ponnistusile ei andund talle kummatigi ülemeelik galopp. Tol hetkel, arvan, Kazbitš mõrudusega tuletas meele oma Karagezi...

Lennul mu pilk tabas Petšorini: otse kaelamurdva kihutamise pääl ta ühe käega surus püssi palge... «Ärge laske!» kisendasin talle: «hoidke laengut; me niigi ajame talle järgi» — Ah, see noorus! Ikka ja alati plahvatab enneaegselt; toimib mõttetumasti... Kuid juba kilas pauk ja kuul tungis Kazbitši hobuse tagumisse jalga: see hoost viskus veel mõne hüppe edesi ja langes siis põlvili. Kazbitš astus sadulast ja nüüd nägime, et ta kandis tšadrasse mähitud naisterahvast... See oli Bela... vaene Bela! Kazbitš hüüdis meile midagi ja tõstis käe pistnoaga... viivitamine võrdas rumalust: ma lasksin huupi; vissist kuul tabas teda õlga, sest ta jõuetult langetas käe. Kui suits haihtus, lebasid maas haavat hobune ja selle kõrval Bela; Kazbitš ise, visates eneselt püssi, kassina kribis põdsaid kaudu terava püstloodis tõusva kalju otsa. Oleksin sirutand ta sinna, kuid püss oli tühjaks lastud!

— Me hüppasime sadulaist ja söötsime Bela juure. Ta vaeneke lebas liikumatult ning veri nirises ta haavast... Mihuke roimar: oleks torgand vähemalt südamesse, — kui see juba pidi olema nii, ainsa löögiga oleks kõigel olnud lõpp, aga selga... metsikuim röövli löök!

— Ta minetas meelemärkuse. Rebisime ta ümbert tšadra ja hoolsasti sidusime haava. Asjata Petšorin suudles ta külmi huuli, — ta ei ärgand.

— Petšorin istus sadulasse; ma tõstsin neiu kätele ja asetasin ta Petšorni sülle, kes embas ta õrnasti oma käega. Vaikides ja sügavas mõtiskelus sõitsime

tagasi. Lõppeks me sõnatuse katkestas Aleksander Grigorjevitš: «Kuulge, Maksim Maksimõtš, nii me teda elusalt koju ei vii.» — «Õige!» vastasin, ja me lasksime joosta hobuseil, kuidas need aga suutsid. Kindluse väraval meid võttis vastu sinna kogunend rahvahulk. Ettevaatlikult viisime haavatu Petšorini korteri ja saatsime kohe arsti järgi. See tuli purjusena, vaatas haava ja teatas, et haavatu üle ööpäeva ei ela; ainult ta eksis...

— Paranes? küsisin staabi-kaptenilt, haarates ta käsivarre ja tundes loomusunnilist rõõmu.

— Ei, vastas ta; eksis arst ühe öö-päeva võrt; haavatu elas kaks ööd-päeva.

— Aga jutustage, palun, kuidas langes ta Kazbitši kätte?

— Vaadake, ehkki Petšorin hoiatas teda ning lõppeks isegi keelas ära talle liikumise, oli ta keelust hoolimata ometi läind me jahil olles kindlusest välja jõe. Ilm oli palav; ta istus kivile ja sulistas jalgadega jahedas karastavas vees. Siin hiiliski talle ligi Kazbitš, haaris ta sülle, toppis kinni suu ja viis ta põõsastikku, aga säääl — sadulasse ja lendu! Teel neiul oli õnnestund kisendada, mida kuulsid vahil olevad soldatid, kuid segaduses ja erutuses nad lasksid mööda. Ja siis jõudsimegi me jälile.

— Aga miks ihkas siis Kazbitš viia just teda?

— Ah! need tšerkessid on kord juba tuntud varganäod: mis laokil, see ära. Nad otsekui ei saa võtmata jätta; teinekord täisi tarbetu asi, aga ta varastab... selles palun neid juba vabandada! Ja siis veel meeldis ju Bela talle ammu.

— Ja Bela suri?

— Suri, ainult vaevles kaua, vaeneke, ja meidki lõppeks vaevas ära. Kella kümne paiku õhtul ta tuli meelemärgusele; me istusime ta voodi ees. Vaevalt ta avas silmad, kui hüüdis Petšorinit. — «Ma olen siin, su juures, mu džanake (s.t. meie keeli: hingeke), vastas ta ja hellitas haige käekest. — Ma suren! sõnas neiul nõrgalt.

Üritasime rahustada teda: ütlesime, et arst kindlasti lubas teda ravida, teda päästa. Ent ta kahtlevalt liigutas oma päakest ja pööras meilt ära oma kahvatu näo: ta ei tahtnud surra!..

— Öösel ta hakkas sonima. Ta päake hõõgus, ta keha tõmbles palaviku hoogudes. Ta kõneles sidetuid sõnu isast ja vennast, siis tahtis minna mägedesse... ja koju... Siis mainis Petšorinit, nimetas teda nii hellasti, meelitavasti ning lõppeks, et on õnnetu, et Petšorin ei armasta enam teda, oma džanakest.

— Petšorin raskemeelselt kuulas teda; ta pää oli langend kätele; märkasin vaid, et ainumatki pisarat ei helkind ta laugeil: kas ta tõesti ei saand nutta, või pidas end — ei tea; mis minusse puutus, siis pole ma tundnud midagi valusamat, midagi hinge kärstavamat...

— Vastu hommikut lakkas Bela sonimast; umbes tund aega lebas ta liikumatult, kahvatu ja nii nõrk, et vaevu võis märgata ta hingamist. Kuid varssi ta tundis end paremini, avas silmad ja hakkas kõnelema ja, kuidas arvate, millest?... Sellised mõtted võivad külastada ainult surejat!... Ta kahetses, et ei

ole kristlane, et ta hing sääl, teispoelses ilmas, ei leia Aleksander Grigorjevitši oma ning et mõne teise naisterahva — kristlase hing saab sääl Aleksander Grigorjevitšile seltsiliseks. Mul tuli korraga mõttesse ristida teda enne surma ning ma ettevaatlikult kõnelesin talle sellest. Ta vaatas mind mingil mõistmatul pilgul ja kaua ei vastand. Siis ütles ta kindlasti, et sureb samas usus, milles sündind.

— Nii möödus päev. Kuidas muutus ta tol päeval! Kahvatud palged langesid sisse, silmad said suuriks-suuriks, huuled hõõgusid. Ta tundis sisimas palavikku, otsekui oleks sääl tükk tuliseks aetud rauda.

— Saabus teine öö. Me ei saand sõba silmale, ei maldand minna ta voodi juurest. Ta oigas ja piinles hirmsasti, ent niipea kui leevendusid valud ja ta rahunes, püüdis ta sisendada Aleksander Grigorjevitšile, et tal on parem, palus teda heita magama, suudles ta käsi ja ei lasknud neid vabaks. Hommiku eel otsekui tundis surma ligisust, aeles voodis ja kiskus sideme haavalt, et hakkas sellest nirisema veri. Kui sidusime ta haava uuesti, rahunes hetkeks ja palus Petšorinit, et see teda suudleks. Petšorin langes põlvili voodi ette, tõstis nii õrnasti ta pää ja surus oma huuled ta huultele. Bela värisev käsi embas ta pää ja tugevasti surus enda vastu, nagu tahaks ta tolle suudlusega loovutada oma hinge... Ei, parem, et ta suri! Kas oleks ta suutnud üle elada lahkumist Petšoriniga? Ja see oleks sündind, Petšorin oleks ta jätnud varem või hiljem...

Järgmise pool päeva ta oli vaikne ja aldis, kuidas ka ei piinand teda me arst igasuguste kompressidega ja mikstuuridega. — Kuulge, armas inimene, ütlesin talle: te ise ju kinnitasite, et ta sureb, milleks siis kõik need preparaadid? «Siiski on parem, Maksim Maksimõtš, vastas ta: et südametunnistus oleks puhas.» Kah südametunnistus!

— Öhtupoole ta tundis piinavat janu. Me avasime aknad, kuid väljas oli veel palavani kui toas. Siis tõime jääd voodi kõrvale, — ka seda oli vähe. Ma teadsin, et too talumatu janu oli lõpu liginemise märk, ja avaldasin oma arvamuse Petšorinile.

— Vett, vett!... sosistas ta katkeva häälega ja tõusis voodis istuli.

Petšorin oli kahvatu kui lõuend, haaras klaasi, valas värisevi käsi sinna vett ja andis talle juua. Ma varjasin kätega silmi ja palvetasin.... ei mäleta, kuidas... Jah, isake, nägin sageli, kuidas inimesed surevad hospitalis ja võitlusväljal, ent too on hoopis, hoopis teine!... Ja siis veel mis mind kurvastas: ta ei tuletand meele sugugi mind surma eel; ja ometi ma armastasin teda isa armastusega... Jumal andestab teda! Ja õieti öelda, mis ma's ikka olen, et mind meele tuletada surma eel?..

— Ta jõi vee, mille ulatas Petšorin, ja tundis end kergemini, aga kolm minutit hiljemini suri. Ligindasime peeglikese ta huultele, — lõpp!

— Ma viisin Petšorini toast välja. Läksime kindluse vallile ja kaua jalutasime vaikides teineteise kõrval. Ta näos ei ilmnend midagi ning see otsekui torkis mind: ma tema asemel oleksin kurvastusest surnud. Lõppeks peatusime. Ta istus puu varju liivale ja hakkas kepiotsaga midagi joonistama. Ma tahtsin teda, juba

ainsa viisakuse pärast, lohutada, ent ta tõstis päa, vaatas mulle näkku ja — hakkas naerma. Kül maväri nad tippisid mu naha üle tollest naerust... Läksin tellima kirstu.

— Pean tunnustama, et hoolitsesin kõige eest enese rahulduseks. Mul oli tükike musta kreppi, millega vooderdasin kirstu välispoolt ning kinnitasin sinna hõbedasi tšerkessi esemekesi, milliseid Grigori Aleksandrovitš kinkis talle. Järgmise päeva varahommikul matsime ta kindluse valli taga jõekese veere, sama kivi lähedusse, millel ta viimast korda istus ja jahedas vees kelmikalt jalakesi sulistas. Ta hauakese ümber kasvasid valge akaatsia ja buziini põõsad. Tahtsin püstitada ta hauale ka risti, kuid mingi sisim tunne takistas tegemast seda. Ta, teate, ikkagi ei olnud kristlane.

— Aga mis sai Petšorinist? küsitelin teda.

— Petšorin kaua oli haiglane, kahvatu ja kõhn, vaeseke. Pääle matusepäevi vältisime kõnelusi Belast, sest märkasin, et see talle haiget tegi. Ja milleks siis! Kolm kuud hiljemini ta teenivuse huvides määrati E-vi polku, ning ta sõitis ära Gruusiasse. Lahkumishetkest pääle me pole kohand teine-teist... Jah, tuleb meele, keegi hiljuti kõneles, ta olevat tulnud tagasi Venemaale, kuid korpuse päevakäskudest ma selle teate kinnitust ei leidnud. Muide, siia meieni ulatuvad teated ka hilja.

Ning ta mässis enese näilisesti lõpmatusse dissertatsiooni selle üle, et sündmustest teada saamine terve aasta hiljem nende tõelisest sündimisest on vissist seks, et vaigistada eneses kurbi mälestusi.

Ma ei katkestand, kuid ka ei kuuland teda.

Tunni aja pärast võis edasi sõita, — lund ei tuisand enam, taevas selgines, ning me asusime teele. Teel tahtmatult küsitelin teda veel Belast ja Petšorinist.

— Kas te ei tea midagi Kazbitšist?

— Kazbitšist? Jah, tõesti ei tea... Kuulsin kuidagi, et paremal tiival, šapsuugide juures, olevat keegi Kazbitš, suur põikpää, kes punases bešmetis sammu ratsutab me kuulide all ja üliviisakasti kumardab, kui kuul vingub ta kõrva läheduses; kuid vaevalt too on sama Kazbitš!...

Kobis lahkusime; ma sõitsin posthobustel ning ta oma koormaga ei võind pidada muga sammu. Me ei uskund millalgi veel teine-teist kohata, ja kui soovite, muide see on terve lugu... Tunnustagem kummatigi, et Maksin Maksimõtš väärrib lugupidamist. Kui võite seda, siis olen täiesti rahuldet ja tasut mu võib-olla liiga pika jutustuse eest.

Joonealune 1: Solovei-Razboinik — vene mütoloogiline kangelane

II. Maksim Maksimõtš.

Lahkudes Maksim Maksimõtšist kihutasin läbi Tereki ja Darjali kuristikest, hommikueinestasin Kazbekis, teed jõin Larsis ning õhtusöögiks kiirustasin Wladikaukasi. Väldin mägestiku kirjeldusi ja vaimustusi, millised midagi ei ütle, väldin vaateid ja pilte, mihukesed midagi ei kujuta, eriti neile, kes säääl pole käind, ning väldin toomast statistilisi märkmeid, määraseid absoluutselt keegi lugema ei hakka.

Peatusin hotellis, kus peatuvad kõik läbisõitjad ja kus, paraku, kellelgi pole võimalust lasta valmistada faasanit ja keeta hapukapsasuppi, sest kolm invaliidi, kes valitsevad hotelli, on ikka ja alati nii lollakad või nii purjus, et neist tõesti mingit tolku ei ole.

Mulle teateti, et pean veetma siin veel kolm päeva, sest «okaaz» Ekaterinogradist ei olevat veel saabund ning järelikut naasida ei saa. Mis pagana okaaz! Kuid labane lollus ei rahulda venelast ning ma enese lõbuks otsustasin kirjutada Maksim Maksimõtši jutustuse Belast, olles vaba eeldusest, et see saab mu jutustustekee esimeseks pärlik; näete, kuidas sageli tähtsusetule juhtumusele omistuvad julmad järeldused!... Kuid te võib-olla ei tea, mis on «okaaz»? See on poolroodust jalgväest ja ühest suurtükist koostet kaitse, mille saatel liiguvad voorid läbi Kabardiinia Wladikaukasist Ekaterinogradi.

Esimese päeva veetsin väga igavasti; teise päeva varahommikul sõitis hotelli õue koorem... Aha! Maksim Maksimõtš!... Me tervitasime teineteist vanadena kameraadena. Tegin talle ettepaneku asuda minuga ühte tuppa; ta ei lasknud end paluda, isegi sõbralikult patsutas mulle õlale ja naeratas kõveri huuli. Säherdune lihtsameelne!...

Maksim Maksimõtšil olid põhjalikud teadmised kokakunstis: ta otse imestamisväärse kogemusega praadis faasani, valas selle üle kurgi soolveega ja, pean tunnistama, ilma temata oleksin pidand jääma kuivale ja külmale toidule. Pudel hääd kahetiini marki, — ja me unustasime väga tagasihoidliku menüü, mis koosnes vaid ainsast toidust ning, süüdand piibud, istusime — mina akna juure, tema köetud ahju kõrvale, sest õhus tundus niiskust ja jahedust.

Me vaikisime. Ja millest oleksimegi võind keskustella? Ta kõik jutustas mulle juba enesest, mis võis pälvida huvi, mul aga polnud jutustada millestki. Süüvisin pilguga akna taga levivasse avarusse: see peatus mõlemile Tereki kaldaile laiali paisat majahüttidel; üha laienev Terek vilkus puude vahelt, aga taamal sinetasid sakilised mägedeharjad, tõstes enestest üle rahulikult uneleva Kazbeki lumise, otsekui valgest arhierei mütsist kaet tipu. Ma mõttes jätsin nendega jumalaga: mul oli kahju...

Kaua istusime nii. Päike aeglaselt vajus külmade mägiharjade taha ja orgudesse hiilis udu. Siis korruga alt kandus meieni aisakella tilin ja voorimeeste hüüded. Mitu koormat, lükat kaltsudes armeenlastest, veeres õue; neile järgis tühi reisikaless. Selle kerge ja mugav ehitus ning keigarlik välimus osutasid välismaisele päritolule. Kalessi taga sammus pikavurruline mees vengerkas, toapoisile liiga kallis riietuses; ei võind eksida ta teenijaks kuuluvuses, nähes liigutusi, millistega koputas ta piibust tuhka välja, ja kuuldes hüüdeid ja tooni,

millisega ta kohtles kutsarit. Tas esines laisa isanda hellitet teener — midagi vene Figaro tüüpi. — «Kuule, armas inimene, hüüdsin talle aknast, ega's ometi okaaz ei tulnud?» — Ta heitis mulle häbematu pilgu, korraldas lipsi ja pööras kõrvale; ta kõrval sammuv armeenlane muigas, siis vastas ta eest, et okaaz tõesti on saabund ja et homme hommikul läheb tagasi. — «Jumalale kiitus!» sõnas Maksim Maksimõtš akna juure astudes. «Mihuke kenake kaless!» lisas ta: «küllap mõni ametnik sõidab Tifliisi juurdlusele. Näha, ei tunne siinseid teid! Ei, naljatad, vennas: siin paiskab segi ka inglise kalessi!» — Aga kes see niisugune võiks olla — läheme, hangime teada... Me astusime koridori; selle lõpus oli avat külgmise toa uks. Toapoiss voorimehega tassisid tuppa sumadane.

— Kuule, vennas, küsis staabi-kapten toapoisilt: kellele kuulub too kenake kaless?... A?... Tõesti, ilus kaless! — Toapoiss ei võtnud vaevaks pöördudagi küsija poole, urises vaid midagi endamisi ja askeldas sumadani kallal. Maksim Maksimõtš vihastas; ta haaras viisakusetul õlast, üteldes: sulle kõnelen, mu armas...

— Kelle kaless?... Mu isanda kaless?...

— Aga kes on su isand?

— Petšorin.

— Mis? kuidas? Petšorin?... Ah, mu Jumal!... ah, kas ta ei teenind Kaukasis?... hüüatas Maksim Maksimõtš, rebides mind varukast. Ta silmis sädeles rõõmus helk.

— Teenis vissist — kuid... ma ei ole nende juures ammu.

— Nii, nii!... Grigori Aleksandrovitš?... nii ometi hüütakse teda? Me olime hääd sõbrad, täiendas ta, lüües toapoisile seltsimehelikult õlale, et see taarus...

— Lubage, mu härra; te takistate mind, ütles toapoiss pahuralt.

— Eh, oled sina ka!... kuid tea, et olime su isandaga sõbrad ja elasime ühes! Ja kuhu ta's ise jäi?...

Teener teatas, et Petšorin läind õhtusöögile polkovnik N... juure ja — ööbivatki sääl.

— Tuleb ta's ehk õhtul siia? küsis Maksim Maksimõtš: või sina, armas, lähed ehk asja pärast ta juure?... Kui lähed, siis ütle, et Maksim Maksimõtš on siin — nii ütlegi... küll ta ise teab... Annan sulle kaheksakümmelise hõbedas jootrahaks....

Toapoiss tegi vastumeelse liigutuse, kuuldes nii väikest lubamist, ent kummatigi kinnitas Maksim Maksimõtšile, et täidab käsu.

— Ta tuleb tingimata ja kohe! — juubeldas Maksim Maksimõtš: — lähen ootama teda värava juure... Eh! Kahju, et ma pole tuttav polkovnik N-ga.

Maksim Maksimõtš istus värava kõrvale pingile, mina läksin tuppa. Pean ütleva, et minagi mingi kärsikusega ootas Petšorini tulekut; ehkki staabi-kapteni jutustuse najal olin loond tast mitte just parima kujutluse, näisid mõned jooned ta iseloomus siiski tähelepandavaina. Tunni pärast invaliid tõi keeva teemasina. «Maksim Maksimõtš, kas soovite teed?» hüüdsin talle aknast.

— Tänu! mitte just.

— Tulge, jooge! Vaadake, on juba hilja ja... jahe.

— Pole viga; olge tänatud...

— Noh, kuidas soovite! Ma jõin teed üksi; kümme minutit hiljemini astus tuppa mu vanahärra.

— Siiski teil on õigus: ei tee viga juua palavat teed — aga ma ikka ootasin, juba ammu teener läks ta järele, kuid nähtavasti mingi takistus.

Ta kiiresti jõi klaasi teed, ütles ära teisest ja taas läks mingis sisimas rahutuses värava juure valvama: oli selge, et vanameest kurvastas Petšorini ükskõiksus, seda enam et ta äsja mulle jutustas omist sõprussuhetest temaga ja oli veendund, et see tingimata ruttab siia, kui ainult kuuleb ta nime.

Oli juba hilja ja pime, kui avasin akna ja hüüdsin Maksim Maksimõtšit magama; ta läbi hammaste urises midagi; ma veel kord hüüdsin teda, kuid ta ei vastand.

Ma heitsin diivanile, mässisin enese sinelisse ning jättes põlema küünla peagi uinusin ja oleksin vist magand rahulikul, kui mitte, ja juba väga hilja, mind ei oleks äratand Maksim Maksimõtš. Ta viskas piibu lauale, hakkas käima toas edesi-tagasi, kolistas ja tuhnis ahjus ning lõppeks heitis voodi, kuid kaua veel köhis, sülitas ja aeles...

— Kas teid ehk lutikad purevad? küsisin.

— Lutikad jah... vastas ta sügavasti ohates. Järgmisel hommikul ärkasin vara, kuid Maksim Maksimõtš ennetas mind. Leidsin ta värava kõrvalt pingilt. «Pean minema komendandi juure,» ütles ta: «kui Petšorin peaks tulema, siis, palun, saatke mulle järgi...»

Lubasin teha seda. Ta läks kiiresti, otsekui oleksid ta liigendid saand tagasi noorusliku jõu ja paenduvuse.

Hommik oli karge ja kaunis. Kuldsed pilved rippusid mägede kohal, otsekui teine ahel õhulisi mägesid. Teispool hotelli väravat laius avar plats, selle taga turg kohises inimestest, sest oli pühapäev. Paljasjalgsed ossetiini poisikesed sõelusid mu ümber, kärjemee-anumad õlal. Needsin neid: nad olid mulle praegusel hetkel tüliks, sest mind ahistas mu hää seltsilise, staabi-kapteni, mure ja kärsikus.

Ei möödudki kümnet minutit, kui teispoolsel platsi serval sai nähtavaks too, keda ootasime. Ta tuli polkovnik N-ga, kes saatis ta hotellini, jättis siin jumalaga ja läks siis kohe kindlust. Ma saatsin invaliidi Maksim Maksimõtšile järgi.

Petšorinile tuli vastu ta toapoiss ja teatas, et kohe hakatakse pakkima. Ta tõi oma käskijale karbi sigareid, sai mõningaid korraldusi ja läks neid täitma. Härra süütas sigari, aigutas paar korda ning istus lõppeks vastaspoolsele pingile värava kõrval. Nüüd pean teile joonistama ta portree.

Ta oli keskmise kasvuga; sihvakas ja peen piht ning laiad õlad olid ta tugeva ja vastupidava kehaehituse tõenduseks, — too keha ei murdu reisielu raskustes ja ilmastike vaheldusis, püsib paendumatuna päälinna elu kõlblusetus lõtvuses ja hingeliste tormide ruineerivas lainetuses; tolmune samet-kuub, mille hõlmad eest ainult kahe nõõbiga koomale olid tõmmat, lubas näha otse pimestavalt

valget ja puhast pesu, — õilsaid ja peenetundelisi inimesi iseloomustav joon. Määrind nahksed kindad näisid valmistet olevat ta aristokraatsele käele eritellimise päale ja kui ta ühe neist käest ära tõmbas, pälvisid ta kõhn ja väike käeke ja peened sõrmed mu tõsist imestust. Ta kõnnak vahest vähe oli loiviv ja laisk, kuid märkasin, et ta seejuures ei pildund käsi; mis teatavani määrani iseloomu kinnisuse tundemärgiks.

Muide, need on mu isiklikud muljed, millised tuginevad samati mu isiklikele tähelepanekuile ning mul pole mingit tahtmist sisendada teile neisse pimedat usku.

Kui ta istus pingile, paendus ta sale piht, otsekui poleks selles ainustki kondikest; ta kehaasend väljendas mingit näivlikku nõrkust; ta istus nii, nagu istub Balzac'i kolmekümne-aastane kokott oma pehmeis tugitooles pärast väsitavat palli. Esimese pilgu järgi ta näole pidasin teda vaevalt aasta kahekümnekolmeseks, ent vähe hiljemini ma poleks keeldund loovutamast talle kolmekümne-aastast vanadust. Ta naeratuses oli midagi lapselikku; ta nahk omas mingi naiseliku õrnuse ja läbipaistvuse; ta blondid juuksed, loomult juba lokis, nii maalilikult kaunistasid ta kahvatut jaunist otsaesist, millel vaid piinlikul vaatlemisel võis märgata kortsude jälgi, millised ilmestusid täisi ainult viha või sisima hingelise rahutuse hetkeil. Vastandiliselt ta valkjaile juukseile ta kulnud, ripsmed ja vurrud olid mustad — kindla tõu tundemärgina inimeste juures, samuti kui must lakk ja must saba valgeil hobuseil. Et lõpetada portreed, pean ütleva, et tal oli vähe püsti hoidev nina, pimestavalt valged hambad ja ruuged silmad; silmadest lubage ütelda veel mõni sõna.

Esiteks, nad ei naernud, kui tema naeris. — Kas te pole kohanud säärast eriskummalisust mõnede inimeste juures?... See on kas halva iseloomu või aga sügava ja pideva kurbuse tunnusmärk. Pool-allalangetet laugude tagant nad sädelesid fosforsel helgil, kui nii võib väljenduda. Too sädelus ei olnud hingepalangu kajastus või mängleva kujutluse loit: too sädelus, too helk võrdab suuresti lihvitud terase sädelust — silmipimestavat, kuid külma; ta vaade oli põgus, kuid tungiv ja raske — jättis iseenesest ebameeldiva mulje ja võis kergesti tõlgitsetud olla kahemõttelisena küsimusena või isegi häbematusena, kui see ei oleks olnud nii ükskõikselt rahulik. Kõigi selliste järeldusini mu mõistus tuli vaid seepärast, et tundsin mõningaid üksikseiku ta elust, kuna igasse teisse vaatlejasse ta võis mõjuda hoopis teisiti. Et te aga ei saa temast midagi teada ega kuulda kusagilt mujalt kui vaid minult, siis peate tahes või tahtmatult rahulduma mu kirjeldusega. Täienduseks võtke veel, et ta üldse oli veatu välimusega ning omas ühe noid algupäraseid näolapikesi, mihukesed eriliselt meeldivad naisterahvastele.

Hobused juba olid rakmes; kelluke hooti tilises looga küljes ning toapoiss juba korduvalt teatas Petšorinile, et edesisõiduks kõik valmis, kuid ikka veel ei ilmund Maksim Maksimõtš. Õnneks Petšorin näis olevat ahistet sügavaist mõttest, heldimusega vaatas sinakaid Kaukasi mägiharju ja ei kiirustandki teele.

Ma astusin ta juure. «Kui te maldate veel vähe oodata,» kõnetasin teda, «siis õnnestub teil jälle näha vana sõpra — — —»

— Ah, õige! vastas ta kiiresti: — mulle eile kõneldi; aga kus ta's on? — Ma pöördusin platsi poole ja silmasin Maksim Maksimõtšit, kes ligines täisi jooksul... Mõni minut hiljemini ta juba seisis me kõrval; ta hingeldas; higi suuris pisarais tungis ta näole, märjad hallid juukseahlad olid vallale pääsenud mütsiveere alt ja tolendasid otsaesisel, ta põlved värisesid... ta tahtis langeda kaela Petšorinile, kuid see jaheda liigutusega, ehkki lahke naeratusega, ulatas talle käe. Staabi-kapten hetkeks tardus, siis mõlemi käsi haaras Petšorini käe; ta huultelt ei pääs end veel sõnad.

— Kuidas rõõmustab mind, armas Maksim Maksimõtš! Noh, kuidas te elate? kõneles Petšorin.

— Aga... sina? aga teie? pomises vanamees pisarais. Kuipalju aastaid... Kuipalju päevi... ja kuhu siis nüüd?

— Sõidan Persiasse — ja edesi...

Ega's ometi kohe?... Oodake siis, armsaim!... Ega's me nii ei lahku?... Kuipalju aega me pole näind teine-teist...

— Pean — ja kohe, Maksim Maksimõtš, — oli vastus.

— Jumal, mu Jumal! ja kuhu's ruttate nii?... Palju tahaksin teile ütelda... niipalju küsida... Noh, mis? kas erus?... kuidas?... mis ja kuidas veetsite vaheaja?..

— Elasin igavusele! vastas Petšorin ja naeratas.

— Aga mäletate me elamist-olemist kindluses?... Jumalik ümbrus küttemiseks!... Ja te olite kirglik kütt... Ja Bela?...

Petšorin kahvatas ja pöördus kõrvale.

— Jah, mäletan! vastas ta ja samas tehtult aigutas.

Maksim Maksimõtš kõigiti üritas võita ta nõusolekut jääda tunniks-teiseks. «Me lõunastame koos,» kõneles ta: «mul on kaks faasanit; ja kahetiini vein on siin maitsev... mõistagi, mitte see, mis Gruusias, ent siiski parim mark... Me vestleme... Te jutustate mulle oma elust Peterburis... Mis?..

— Tõesti mul pole millestki jutustada armas Maksim Maksimõtš... Jah, jumalaga, mul aeg juba... ma ruttan... Tänan, et pole mind unustand... lisan Petšorin ja võttis ta käe.

Vanamehe kulmud tõmblesid... Ta oli kurb ja pahane ühtlasi, ehkki üritas seda varjata. «Unustada!» urises ta: «ma ei unusta iialgi... Noh, Jumal teiega... Mitte nii ei kujutlend ma jälle nägemist teiega...»

— Noh, küllalt, küllalt! vaigistas Petšorin teda ja embas ta sõbralikult: kas ma's ei ole endine? Mis teha?... igale on tee ette määrat... Kas õnnestub veel jälle näha — Jumal teab!... Kõneldes nii ta juba istus kalessi ja kutsar kummardus ohjade järgi.

— Pea, pea! hüüdis Maksim Maksimõtš ja haaras kinni kalessi uksest: peaaegu oleksin unustand... Mu kätte jäi te pabereid, Grigori Aleksandrovitš...

ma vean neid enesega... Mõtlesin kohata teid Gruusias, aga vaat kus Jumal juhatas jällenägemise... Mis pean tegema nendega?

— Mis tahate! vastas Petšorin. — Jumalaga...

— Nii siis Persiasse?... ja millal tagasi?... kisendas veel Maksim Maksimõtš.

Kaless veeres juba kaugel; Petšorin viipas käega kaare õhku, millist võis tõlgitseda nii: vaevalt! ja millekski!

Juba kustus kellukese tilin ja rataste mürin ränisel teel, kuid vanamees, vajund sügavaisse mõtteisse, seisis ikka veel liikumatult samal kohal.

«Jah,» ütles ta lõppeks, püüdes tabada ükskõikset tooni, ehkki ta meeleliigutusest tunnistas ripsmeil läigahtuv pisar: «muidugi, me olime sõbrad, — noh, aga mis on sõprus meie sajangul!... Mis olen ma talle? Ma ei ole rikas, ei hiilga auastmeis, ja aastadki ei sobi temaga... Ja mihukeseks keigariks muutund, kui viibis jälle Peterburis... Mihuke kaless!... kuipalju teevaru, terved koormad!... ja toapoiss säärane kõrk ja uhke!...» Need sõnad ta ütles iroonilise naeratusena. «Ütelge, jätkas ta mu poole pöördudes: noh, mis te sellest arvate?... noh, mihuke saatan veab teda praegu Persiasse?... Naeruväärne, Jumala eest, naeruväärne!... Noh, ma ammu ju teadsin, et ta on tuisupää, kelle pääle millalgi ei või loota... Aga siiski on kahju, et ta kord halvasti lõpetab... ja ei saagi teisiti!... Olen sageli mõtelnud ja kõnelnud, et ei lähe hästi sel, kes unustab oma sõpru!...» Ta pöördus kõrvale, et varjata sisimat rahutust, ja lõdval sammul läks üle õue oma koorma juure. Sääls teeskles, kui vaataks ta järgi rattaid, ent ta silmad valgusid ikka ja taas pisaraisse.

— Maksim Maksimõtš, kõnetasin teda, — aga mis paberid jättis Petšorin teile?

— Ah, Jumal teab! mingisugused märkmed...

— Mis mõtlete teha nendega?

— Mis? Käsen poistel valmistada neist padrunite prunte.

— Loovutage need parem mulle.

Ta vaatas mind laia imestusega, urises midagi läbi hammaste ja hakkas tuhnima sumadanis; leidis ühe kaustiku ja heitis selle vihaselt maha; siis teine, kolmas ja... kümnes said sama saatuse osaliseks: ta vihases tujus oli midagi lapselikku; mulle see tundus naeruväärsena, ja mul oli kahju...

— Siin nad on kõik, ütles ta: — soovin õnne leiule...

— Ja ma võin teha nendega kõik, mis aina tuleb mõttesse?

— Minu pärast või ajalehes laske trükkida. Mis puutub see minusse?... Mis mina, olen's ma tema sõber mingi või sugulane?... Tõsi, me kaua elasime ühe katuse all... Aga on's vähe neid, kellega olen eland?..

Ma korjasin kaustikud enesele sülle ja viisin ruttu ära, kartes, et staabi-kapten ehk kahetseb. Peagi teatati meile, et tunni aja pärast läheb okaaz; ma tegin korralduse valmistuda. Staabi-kapten astus tuppä, kui võtsin juba mütsi; ta nähtavasti ei vaimistund reisi vastu, oli iseäralikult puhur — nukker ja jahe.

— Aga te, Maksim Maksimõtš, kas ei sõida?

— Ei.

— Aga miks nii?

— Ma ei näind veel komandanti, aga pean teda nägema ja mõningaid ametlikke asju üle andma...

— No te ju käisite säääl?

— Olin muidugi, vastas ta, ja ta hää katkes; kuid komandanti polnud kodus... ja ma ei malland oodata.

Ma mõistsin teda: vaene vanamees, võib-olla esmakordselt elus jättis ametlikud toimingud enese isiklike huvide kasuks, kui väljenduda paberlikus keeles, — ja kuidas tasuti talle see!

— Väga kahju, ütlesin, — väga kahju, Maksim Maksimõtš, et peame enneaegselt lahkuma.

— Ja kus meil, harimatuil vanameestel, teiega sammu pidada! Te, noorus, olete suurest ilmast ja kõik: seni kui tšerkesside kuulide all, siis veel siia-sinna... aga hiljemini kohates teil on häbi meiesugusele kätt anda.

— Ma pole ära teenind neid etteheiteid, Maksim Maksimõtš.

— Ah, ma kõnelen, teate, niisama... jutu jätkuks; aga muide soovin teile kõike hääd ja lõbusat reisi.

Me lahkusime jahedasti; hää Maksim Maksimõtš sai kangekaelseks ja ennast täis staabi-kapteniks. Ja miks? Sellepärast et Petšorin hajameelsuses, võib-olla ka mõnel muul põhjusel, ulatas talle tervituseks käe, kui ta tahtis langeda liigutusest Petšorinile kaela. Kurb on näha, kui noormees minetab kauneimad lootused ja unistused, kui ta ees rebeneb roosiline loor, millise läbi ta vaatles inimesi, nende tundeelu ja äripäeva askeldusi, sest ikkagi on võimalik, et ta vahetab vanad eksimised uutega, mitte vähem püsivatega, kuid ka mitte vähem nauditavatega... Kuid millega asendada neid Maksim Maksimõtši aastates? Tahtmatult kivineb süda ja lukustub hing...

Ma sõitsin üksi.

Petšorini päevaraamat.

Eelsõna.

Hiljuti sain teada et Petšorin, jõudnud tagasi Persiast, suri. See teade rõõmustas mind: andis mulle õiguse avaldada neid katkeid ja ma ühtlasi kasutasin juhuse kirjutada enese nime teise inimese loomingule eellehele. Annaks Jumal, et lugejad ei karistaks mind säärase süütu võltsimise eest!

Nüüd pean kuigivõrt selgitama põhjusi, millised sundisid mind tooma publiku ette inimese, keda ma millalgi pole tunnud, südamesaladusi! Kui oleksin olnud vähemasti ta sõber, — tõsise sõbra kadestav häbematus on arusaadav kõigile; ent ma nägin teda vaid kord omas elus suurel teel, järelkult ei või hellitada eneses ta vastu seda salapärasest kadestavast viha, milline, varjates end sõpruse maski taga, ootab vaid surma või õnnetust armastet inimesele, et siis ta pääkohal prahvatada etteheidete, nõuannete, naeruvääristamise ja kaastunde tormis.

Lugedes neid lehekesi ma veendusin tolle inimese südamlikkuses, kes nii halastamatult pahupidi pööras iseene nörkused ja pahed. Inimese hinge, ka väiklaseimagi inimhinge ajalugu on peaaegu huvitavam ja õpetlikum terve rahvuse ajaloo, eriti kui see on arenend mõistuse vaatluste ja analüüsi tulemus iseene üle ja kui see on kirjutet auaahnuseta ja tahtmiseta äratada enese vastu kaastunnet või imestust. Rousseau pihtimuse puhtus ongi varjutet asjaolust, et ta luges seda omile sõpradele.

Nii, ainult tahtmine kasu tuua sundis mind avaldama neid katkeid täisi juhuslikult mu kätte sattunud päevaraamatust. Ehkki muutsin neis kõik perekonna-nimed, kuid need, kellest siin kõneldakse, vistsist tunnevad end ära; ja võib-olla leiavad õigustuse inimese tegudele, kellel pole enam midagi ühist selle maailmaga; me peaaegu alati andestame seda, mida täisi mõistame ja tajume.

Ma sesse raamatusse paigutasin vaid katked, mis seot Petšorini Kaukasis viibimisega. Mu käes on veel kõhukas kaustik, milles ta jutustab oma eluloo. Millalgi jõuab seegi maailma kohtu ette; ent praegu ei usalda ma võtta enesele vastutust paljuil kaaluvail põhjusil.

Võib-olla mõningad lugejad tahavad teada mu enese arvamusi Petšorini iseloomu kohta. Mu vastus on — selle raamatu päälkiri. «Aga see on julm ironia!» ütlevad nad. — Ei tea.

I. Tamanj.

Tamanj — on vastikuimaid linnu kõigist mere-äärseist linnust Venemaal. Ma peaaegu oleksin surnud säääl nälga ja lisaks veel taheti mind ära uputada. Jõudsin sinna posthobuseil hilja öösi. Kutsar peatas kolmehobuse sõiduki ainsama kivimaja värava ees, mis kohe linna servas. Vahisoldat, mustamere kasak, kuulnud läbi une kellukese tilinat, hüüdis metsiku häälega: «kes on?» Siis tulid kordnik ja kümnik. Seletasin neile, et olen ohvitser, sõidan tegevasse väkke ametlike ülesannetega, ja nõudsin tuba. Kümnik viis meid linna. Missuguse maja juures ka ei peatu, — ei ole vaba. Oli jahe, ma olin kolm ööd magamata, läbi väsind ja hakkasin vihastuma. — Vii mind kuhugile! kõrilõikaja! minu pärast kas või kuradile, ainult kuhugile, kisendasin kümnikule. — «On veel üks urtsik,» vastas ta kukalt sügades: «ainult teie kõrgeaususele ei sobi: säääl ei ole puhas!» Ma ei taiband viimase sõna täpsat tähendust, käskisin kümnikul minna ees ning pääle pikka hulkumist mööda poriseid umbtänavaid, mihukeste kummalgi pool äärtes nägin vaid pehkind planke, lõppeks jõudsimme väikese otse mere kaldal seisva üti ette.

Täiskuu heitis kahvatu valguse mu uue elamu pilliroost katusele ja valgetele seintele; püstaiaga piirat õuel seisis teine külili vajund urtsik, ainult väikesem ja vanem esimesest. Rand langes järsult peaaegu maja seina veerest ning all pidevalt tormasid teine-teise kannul tumesinised lained kohe randa, murdudes oiates rannakivele. Kuu vaiksesti vaatas rahutule, kuid talle alistuvale stüühiale, ning ta kimakas valguses silmasin kaugel rannast kaht laeva, milliste mustendavad takelaažid ämblikuvõrguna joonestusid hahkjale taevafoonile. «Laevu sadamas on, mõtlesin endamisi: homme sõidan Helendžik'ki.»

Mu tentsikuks oli liini kasak. Käskisin tal võtta sõidukist sumadani ja lasta vabaks voorimehe, ise hakkasin hüüdma peremeest, — vaikus; klop in — vaikus... mis see's tähendab? Lõppeks eeskojast ronis välja aasta neljateistkümnene poisike.

— «Kus peremees on?» — Ei ole. — «Kuidas, üldse pole?» — Sugugi ei ole. — «Aga perenaine?» — Läks alevi. — «Kes avab's mulle ukse?» ütlesin rohkem endamisi ja tõukasin ust jalaga. Uks avanes iseenesest, urtsikust lõi niiskus näkku. Ma süütasin väävliitiku ja ligistasin selle poisi näole: see heitis rabeleva valguse kahele valgele silmale. Poiss oli pime, sündind pime. Ta liikumatult seisis mu ees ja ma uurisin ta näojooni.

Tõsi, mul on tugev kalduvus eelarvussisse kõigi pimedate, kõverate, kurtide, tummade, jalutute, kätetute, küürakate ja muude sääaraste vastu. Olen tulnud otsusele, et on mingi imeline suhtumus välimise inimese ja ta hinge vahel: näib, kui minetaks ta mingi kehaliigendi ootusega ka mingi tundemeele.

Ja nii kiindusin pimedada poisi näo vaatlemisse; ent mis käsete lugeda näolt, millel puuduvad silmad?... Kaua vaatlesin teda loomusunnilise kahetsustundega, kui äkki vaevalt märgatav muie libises üle ta peente huulte ja, ma ei tea miks,

mõjus musse äärmiselt vastikult. Mu pääs tekkis kahtlus, et poiss nii pime ei ole, kui see esialgu näib; asjatult üritasin veenda end, et silmakaed võltsida on võimatu ja, lõppeks, missuguse eesmärgiga? Mis teha? — kaldun sageli eelarvussisse...

— «Kas oled perepoeg?» küsisin talt. — Ei. — «Kes siis oled?» — Vaene orv. — «Kas perenaisel on lapsi?» — Ei; oli tütar, aga ujus tatariga mere taha. — «Missuguse tatariga?» — A tont teab! Krimmi tatar, paadimees Kertšist.

Astusin urtsikusse; kaks pinki ja laud ning suur kohver ahju kõrval oli kogu elamu mööbliks. Seinal ei ainustki pühaku kuju — halb tunnusmärk! Katkisest aknast tungis sisse meretuul. Otsisin sumadanist vahaküünla, süütasin selle ja hakkasin säädma oma asju, — mõõga ja püssi panin nurka, püstolid lauale, burka laotasin pingile ja kasak oma burka — teisele; kümme minutit hiljemini ta juba norskas, aga ma ei saand und: mu ees hämaruses tolknes valgete silmadega poiss.

Nii möödus umbes tund. Kuuvalgus tungis aknasse ning üksik kiir mängles urtsiku mullasel põrandal. Äkki vari murdis põrandal väriseva valgusvöödi. Ma tõusin ja vaatasin aknasse: keegi, nüüd juba teistkordselt, jooksis aknast mööda ja kadus Jumal teab kuhu. Raske oli oletada, et too jooksis otse urtsiku seina äärest algavat jäsku kallakut alla, ent kuhugi mujale ta ei võind siit pääseda. Viskasin bešmeti õlgadele, haakisin pistnoa ja tasa-tasa läksin välja; kohtasin pimedat poisi. Surusin enese vastu aeda ja peatasin hingamise, ning ta kindlal, kuid ettevaatlikul sammul möödus minust. Hõlma all ta varjas mingit kotikest ja pöördudes kohe sadamat hakkas laskuma kitsast ja äkilist jalgrada. «Tollel päeval keeletud tõstavad häält ja pimedad näevad,» mõtlesin ma, jälgides poissi, et teda mitte silmist kaotada.

Vaheajal kuu sukeldus pilvisse ja udu laskus merele; reidil seisva laeva ahtris vilkuv laternatuluke vaevu läbistas veel üha tiheneva udu; teine-teise kannul saabuvate, igal hetkel laeva hukutada ähvardavate veevallide vahused harjad murdusid randa, paisates kõrgele valgeid pritsmeid. Ma ettevaatlikult laskusin alla järsust pervest ja näen: pime seisatus, siis pööras paremale; ta läks vee äärt, nii et näis, kui haaraks iga randapaiskuv laine ta ja viiks enesega kaasa. Näilisesti see polnud ta esmakordne retk, otsustades ta kindlaist hüpetest kivilt kivile ja vältimisest kividevahelisi õnarusi. Lõppeks ta peatus, otsekui kuulatades, istus siis rannaliivale ja asetas kotikese hõlma alt enese kõrvale. Varjates end läheima kalju taha ma pidasin silmas ta liigutusi. Möödus vissist minuteid kümme, kui vastakast küljest pimedusest hakkas liginema valge kogu; see tuli pimedat juure ja istus ta kõrvale. Tuul hooti ulatas mulle katkeid nende kõnelusest.

— Noh, pime? küsis naisterahva hääl: — torm on tugev; Janko ei tule täna. — Janko ei karda tormi, vastas poiss. — Udu tiheneb, ütles taas naisterahva hääl, ning selles väljendus kurbuse noot.

— Udus on kergem vahilaevadest mööda pääseda, oli vastus. — Aga kui ta upub? — Mis sellest's on? Siis lähed pühapäeval kiriku ilma uue paelata.

Järgnes vaikus; ma imestasin asjaolu üle: äsja pime kõneles muga väike-vene murret, nüüd aga puhast vene keelt.

— Näed, mul oli õigus, taas hüüdis pime ja lõi käsi kokku: — Janko ei karda merd, ei tuuli, ei udu, ei rannavalvureid; kuulata, see ei ole vesi, mis lobiseb, mu kõrv ei eksi, — need on ta pikad mõlad.

Naisterahvas hüppas rahutuses jalule ja kiindus vaatega merele.

— Sa sonid, pime! ohkas ta siis: ma ei näe midagi.

Tõepoolest, kuidas ma ka ei ponnistand end, et tabada pilguga mustavas kauguses midagi vene-taolist, kummatigi ma midagi ei näind. Nii möödus minutit kümme, — ning korraga eristus lainete harjade vahel must täpe; kord suurenedes ja otsekui liginedes, kord vähenedes. Aeglasesti tõustes vahutavaile laineteharjule ning saati kiiresti laskudes mustavasse sügavusse ligines rannale vene. «Tubli oli too sõudja, kes säärasel ööl usaldas teele asuda üle kakkümmend versta laia merekaela, ning tähtis peab olema teda seks kehutand põhjus!» Nii mõtlesin ja ärevuses seirasin venet, mis meripardina sukeldus lainetesse, ning, lüües võimsasti laiali mõlad, tõusis taas vahutavaile harjule. Nüüd, mõtlesin, paisatakse ta lainetest kildudeks kalda kividele, — ent hetk hiljemini see imekiiresti pööras külje ette ja kergesti libises väikesse lahekesse. Venest astus välja keskealine mees tatari oinanahka mütsis; ta viipas käega, ja kõik kolm hakkasid venest midagi välja kandma. Vene koorem oli nii suur, et ma seni veel ei mõista, kuidas tormine meri seda enesesse ei matnud. Igaüks neist pööras enesele koti selga ja nad läksid piki randa, kuni kadusid pimedusse. Mul jäi ainult naasida koju; kuid, soostun, kõik nood eriskummalisused erutasid mind ja ma unetult vaevlesin hommikuni.

Mu kasak hämmistus, kui ärgates nägi mind riidetuna; ma ei pidand tarvilikuks mainida talle põhjusi. Nautind mõninga aja aknast avanevat pilveribadest palistet õrnsinist taevast, kauget Krimmi randa, milline lilla vöödina ulatub vaatepiirini ja lõpeb siis järsu valget tulitorni kandva kaljuga, ma läksin välja ja suundusin Fanagoria kindlusse, et komandandilt hankida teateid mu Gelendžikki sõidu aja kohta.

Ent — paraku! komandant ei teadnud ütelda mulle midagi kindlat. Sadamas seisid ainult vahiteenistuse või kaubalaevad, missuguseid päälegi ei lossitud veel. — «Võib-olla päeva kolme või nelja pärast saabub postilaev, ütles komandant: — ja siis näeme.» Ma tulin koju vihasena ja süngena. Uksel hirmunud kasak võttis mind vastu.

— Halvasti, teie kõrgeausus! küsitles ta.

— Jah, vennas, Jumal teab millal edesi pääseme!

Ta erutus üha kasvas ning, kumardudes mulle lähemale, ta sosistas: — siin ei ole puhas! Kohtasin täna Musta mere kordnikku, ta on mu tuttav — oli möödud aastal minuga ühes salgas; niipea kui nimetasin me korteri asupaiga, ta kõneles: — siin, vennas, ei ole puhas, inimesed halvad!... Ja tõepoolest, mis pagana pime see on!... käib igalpool üksi, nii turul leiva järel... ja vett toomas... ju, näib, on sellega siin harjutud.

— Ja mis's ikke teha? on's vähemasti perenaine end näidand?..

— Täna, te äraolekul, käis vanamoor oma tütreaga.

— Mihukese tütreaga? Tal ei ole tütart.

— Aga Jumal teab kes see's oli, kui tütar ei olnud; vanamoor ise on praegu urtsikus.

Läksin sinna. Palavaks köet ahjus porises lõuna, näilisesti liiatigi uhke vaeseile inimesile. Vanamoor kõigile mu küsimusile vastas, et ta on kurt ja ei kuule. Mis pidin ma taga pääle hakkama? Pöördusin pimedade poole, kes istus ahju ees ja toppis tulle hagu. — «No-oh, pime kuradike, ütlesin ja haarasin kinni ta kõrvast: — räägi, kus sa öösel kompsuga hulkusid — mis?» Ta hakkas nutma, kisendama, ohkama: — kus ma hulkund?... mitte kusagil ei hulkund... kompsuga?... mihukese kompsuga? — Vanamoor seda kuulis ja hakkas urisema: «Oh, mis välja mõtlevad, ja veel vigasest! Miks te tõrelete taga? Mis ta tegi teile?» Vastik oli kõik see ning ma astusin välja urtsikust, kindlasti otsustades lahendada tolle mõistatuse.

Mässisin enese burkasse ja istusin aia veere pingile; mu ees järeltormine meri hingas raskesti ning selle ühetoonilised tõmbed tuletasid meele uinuva suurlinna viimseid röögatusi, äratasid mus mälestusi möödunud aastaist ning kandsid mu mõttes põhja, me külma ja uduvilusasse päälinna. Hardusin mälestusist ja andusin unustusele... Nii võis möödunud olla tund, võib-olla ka rohkem... Mind äratas mingi viis, vissist laul. Jah, laul see oligi, ja õrn-mahe naisterahva hää — kuid kust see?... Kuulatan — laul on meeldiv, hetketi nukker ja meloodiline, siis kiire ja elav. Vaatan ringi, kuid ei näe kedagi; kuulatan taas — helid langevad kusagilt kõrgelt, otsekui taevast. Tõstan silmad ja näen: mu urtsiku katusel seisis neiu vöödilises riietuses, õlgadele langend juustega ja laulis otsekui näkk. Kaitstes käega silmi pimestavate päikesekiirte eest, ta aineti vaatas kaugusse, kõneles enesega, või naeris ja jälle hakkas laulma.

Mulle see laul jäi meele sõna-sõnalt:

*Ääretumail legendikel —
lainte vahulisil turjil,
laevad lennul libisevad
valgeil purjil.
Laevu keskel kajakana
liuglemas mu paadike,
mastita ja purjita
paarimõlane.
Tormi tõusul suured laevad —
tuule purji paisutelles,
vete tantsus mängitelles,
avarussi hajuvad.
Merd siis palun alandlikult,
kumardan tend harduses:*

„*Ära mata, kuri meri,
minu paati enesse, —
paat mul täidet hinnatumaist
ehteesemeist,
juhib seda pilkaseil öil
kangelaslik käsi.*“

Tahtmatult tuli meele, et kuulsin öösi sama häält; vaevalt minutiks vajusin mõttesse ning kui uuesti vaatasin katusele, ei olnud neiu enam sääl. Äkki ta jooksis minust mööda, plaksutades sõrmi ja lauldes juba midagi muud, ning kadus vanamoori urtsiku, kust hetk hiljemini kuuldus nende vaidlust millegi üle. Vanamoor näilisesti vihastas, neiu seevastu naeris laginal. Ja nüüd näen, jookseb jälle hüpeldes mu näkineid; jõudes mu kohale ta peatus ja vaatas mulle teravasti näkku, otsekui hämmingu haaratuna mu siinolekust; siis pööras eemale ja vaikides läks kohe sadamat. Kuid seega ei lõppend kõik: kogu päeva ta keerles mu toa ümber, laul ja kilkamine ei lakand silmapilgukski. Imelik olevus! Ta näol ei ilmnenud vähemaidki hullumeelsuse jooni, hoopis vastupidi, ta silmad peatusid minul otse mingil kangekaelsel tungil, omasid mingi magneetilise külgetõmbavuse ja otsekui ootasid mingit küsimust. Ent vaevalt sain teda kõnetada, kui ta kilgates ja salakavalasti naeratades minema jooksis.

Niisugust naisterahvast ma polnud varem näind.

Ta kaugeltki ei olnud iludus, — ma iluduse suhtes olen teatavani määrani eelarvuste paelus. Ta's tugeval kujul avaldusid tõujooned... Tõu määramine naisterahvaste — samuti kui hobustegi — juures on vastuvaidlematult suurepärase asi: see leiutis kuulub noorele Prantsusmaale. See, tõug muidugi, mitte noor Prantsusmaa, väljendub kõnnakus, kätes ja jalus. Eriti ninal on suur tähtsus. Täisi õigeid ja ilusaid ninasid Venes näeme harvemini kui väikesi jalgu. Mu laululinnule ei võind anda üle 18 aastase vanuse. Otse ordinaarne piha paindumus, iseäraline, ainult talle omane pää langetamine teisele õlale, pikad tumedad juuksed, mingi kuldne helk ta päikesest põlend kaelal ja õlgadel ning eriti kaunis nina, — kõik see tegi ta otse hurmavaks.

Olgugi et ta vähe kõõrdi vaates arvasin märkavat mingi metsiku ja kahtlase joone, olgugi et ta naeratus oli kuidagi määramatu, vahest ei midagi ütlev, ent säärane on juba eelarvuse võim: õige ja kaunis nina ahistas mu meeled ja ma kujutlesin, et leiutasin Goethe Mignoni, tolle saksa päritoluga kauni olevuse kujutelmi; ja näiski mulle, et neil oli suur sarnasus: sama kiired üleminekud suurimast rahutusest täielikuni tardumuseni, sama mõistatuslikud kõned, samad hüpped, kummalised laulud...

Õhtu eel peatasin ta uktsel ja kõnelesin nii: — Ütle mulle, kaunis neiu, küsisin: — mis tegid sa täna katusel? — Aga vaatasin, kust kaarest tuul puhub. — Ja milleks sa vaatasid? — Kust tuul, säält õnn. — Kuidas, kas sa siis lauluga meelitasid ligi õnne? — Kus lauldakse, säääl ka õnniskellakse. — Aga kui siiski laulad enesele muresid? — Noh, mis siis? Kus ei ole hüve, säääl on pahe, aga

pahest hüveni jälle pole kaugel. — Kes õpetas sind's laulma? — Keegi ei õpetand; kui on tuju, laulan; kes kuulab, see kuuleb; kes kuulma ei pea, too ei mõistagi, kuigi kuuleb. — Aga kuidas on su nimi, mu laululind? — Kes ristas, too teab. — Aga kes ristas? — Ja kuidas mina seda tean. — A-a, mihuke kinnine! Aga ma midagi tean sinust (ta ei muutund näost, ei liigutand huuli, otsekui polekski ma kõnelend temaga). Ma tean, et sa eile öösi käisid rannas. — Ning ma peensusteni jutustasin talle kõik, üritades viia teda segadusse, ei põrmugi! Ta naeris laginal. — Palju nägite, aga vähe teate; ja mis teate, see hoidke luku taga. — Aga kui näiteks mul mõte oleks tulnud komandandile teatada? — ma ütlesin seda väga tõsise, peaaegu kurja ilmega. Ta hüppas minema, laulis ja kadus kui põõsast heidutet lind. Mu viimased sõnad muidugi olid asjatud; sellal ma ei taiband veel, et hiljemini tuli juhus neid kahetseda.

Videviku saabumisel käskisin kasakat keeta teed, süütasin küünla ja istusin laua juure, mõnuledes reisipiibuga. Lõpetasin juba teise klaasi tee joomist, kui korraga krääksahtas uks ja kerge riiete ja sammude kahin kuuldus mu selja taga. Värehtusin ja pöördusin kahina suunas, — see oli tema, mu näkineid. Ta istus mu vastu tasasena ja vaiksena, koondas oma pilgu mu pääle ja mulle ei tea miks näis too pilk nii imelisesti hell; see tuletas mulle meele üht noist pilgest, millised äsja möödund aastail nii võimsasti mängisid mu eluga. Näis, kui ootaks ta mingit küsimust; aga ma vaikisin, ahistet seletamatust saamatusest. Ta näol mängles hingelist erutust väljendav õrn-õrn ja läbipaistev kahvatus; ta käeke tarbetult ja sihitult nihkus laual edesi-tagasi ja selles ma märkasin kerget värehtust; rinnad tõusid ja langesid ta sügavail hingetõmbeil, ja siis näis, kui oleks ta hetketi hinge pidand. Säärane komöödia lõppeks ähvardas mind välja paisata tasakaalust ning ma juba tahtsin selle katkestada kõige proosalikumal kujul, s.t. pakkuda talle klaas teed, kui ta äkki sööstis omalt istmelt, embas oma pehmete käsivartega mu kaela ja surus mu huulile põletava suudluse. Mu silmis kustus, pää käis ringi, ma surusin ta oma kaisutusse kogu noore pakatava kirega, kuid ta ussina libises mu käte vahelt, sosistades mulle kõrva: «täna öösi, kui kõik magavad, tulge randa,» — ning noolena jooksis toast välja. Eeskojas ta lükkas põrandal seisvad küünla ja teemasina ümber. «E-eh, mihuke kuradike!» vandus kasak, kes mugavasti oli end välja sirutand õlgedele ja lootis soenduda tee ülejäägiga. Nüüd alles ma tulin teadvusse.

Kaks tundi hiljemini, kui sadamas jäi vaikseks, ma äratasin kasaka. «Kui kuuled laskmist püstolist, siis jookse randa.» Ta silmad tungisid välja laugudest ja ta masinlikult vastas: «kuulan, teie kõrgeausus.» Ma haakisin püstoli vööle ja läksin. Neiu ootas mind järsu nõlvaku veerel; ta riietus oli enam kui kerge, vaid õhuke rätik oli pingul ta paenduva piha ümber.

— Tule mu järgi! ütles ta, võttis mu käe, ja me laskusime järsust nõlvakust. Ma ei mõista, kuidas pääsesin ma seejuures terve kaelaga; all pöördusime paremale ja läksime sama jalgrada, millel eile järgisin pimedale. Kuud veel ei olnud, ainult kaks värisevat tähekest kui kaks hoiatavat majakat sädelesid tumesinisel taevavõlvil. Rasked lained veeresid rannale, hõljutades vaevalt

märgatavalt randa kinnitet venet. «Läheme venesse,» ütles mu ilus kaaslane. Ma kahtlesin — mind ei tõmba sentimentaalsed paadisõidud merele; kuid keeldumine ei olnud kohane. Ta ees hüppas venesse, mina ta järele, ja ma veel ei suutnud märgatagi, kui hõljusime juba lainetel. — «Mis see tähendab?» küsisin vihasena. — «See tähendab, vastas ta, sundides mind istuma ja heites käed mu ümber, — see tähendab, et sind armastan...» Ta surus oma pale mu oma vastu ja ma tundsin oma näol ta hõõguvat hingamist. Äkki midagi sulpsudes langes vette: haarasin vöörihma järgi, — püstolit polnud. Oo, nüüd ahistas mu hinge hirmus kahtlus, veri tungis mulle pähe! Vaatan taha — umbes viiskümmend sülda olime juba eemal rannast, ja — ma ei mõista ujuda! Tahan tõugata teda enesest, ent ta kassina rippus mu riiete küljes ning äkiline tõuge oleks mu heitnud peaaegu merre. Vene hakkas õõtsuma küljelt küljele, kuid ma tasakaalustasin selle ja nüüd me vahel algas meeleheitlik võitlus; otse pimestav viha andis mulle võrratu jõu, kuid tundsin, et osavuses jään alla oma vastasele... — «Mis sa tahad?» kisendasin ja tugevasti pigistasin ta väikesi käekesi; tundsin, kuidas rudisesid ta sõrmed mu pigistusis; ta ei teind ainustki häält, ta ussi iseloom kannatas sisima vihaga tolle piina.

— Sa nägid, vastas ta: ja annad üles! ning üliinimliku pingutusega ta surus mu vastu vene äärt; me mõlemad vööni kaldusime venest välja; ta juuksed puudutasid vett; hetk oli otsustav. Ma põlvega tugesin vene põhja, haarasin ühe käega ta juustest, teisega kõrist, ta laskis lahti mu riided ja ma paiskasin ta lainetesse.

Oli juba õige pime; ta pää vilksatas veel paaril korral valgeil laineteharjul ja kadus siis...

Vene põhjas vedeles vana murdund mõla ning pääle vältavate ponnistuste ma lõppeks jõudsin sadamasse. Suundudes piki randa kohe urtsikut, ma tahtmatult vaatasin sinna, kus eile pime ootas õist aerutajat. Kuu oli juba tõusnud ja selle ihmjas valguses mu pilk tabas rannal valge kogu; uudishimust kehutetuna hiilisin ligemale ja laskusin pikali nõlvaku veerele; siit kaljunurga tagant võisin näha kõik, mis sündis all, ning ma ei hämmistund põrmugi, pigemini rõõmustasin, tundes ära mu näki. Ta puserdas merivahtu oma pikist juustest; märjad rõivad olid pinguli ta ümber ja oivalisest joonestasid ta painduva piha ja kumerate rindade kontuure. Varssi tuli pimedusest nähtavale vene; kiiresti ligines see; venest, nagu eilegi, astus välja tatari mütsis mees; nüüd märkasin, et ta pää oli põet kasaka moodi ja ta vöörihmal tolknes suur pistnuga. — «Janko, ütles neiu: kõik on kadund!» Nende kõnelus jätkus, kuid nii tasa, et ma enam midagi ei kuulnud. — «Aga kus siis pime on?» küsis lõpuks Janko, tõstes häält. — «Ma saatsin ta...» oli vastus. Mõni minut hiljemini ilmus kusagilt pime, kandes seljas kotti, mille viskas sõnatult venesse.

— «Kuule pime! ütles nüüd Janko: — sa valva toda kohta... tead? Sääl on kallid kaubad... ütle (nime ma ei kuulnud), et ma ta sulane enam ei ole; asjad läksid halvasti, mind ta enam ei näe; nüüd on hädaohtlik; sõidan hankima tegevusi mujale, tema aga säärast vaprat meest ei leia. Ja veel ütle, et kui ta mu

vaeva paremini oleks tasunud, siis Janko teda poleks maha jätnud; mul on kõigisse kaartesse tee lahti, kus aina tuul hulub ja meri mühiseb!» — Pääle viivu vaikimise jätkas Janko: — «ta sõidab minuga; ta ei tohi siia jääda; aga vanamoorile ütle, ütle, et nii, et aeg on juba surra; on ju küllalt eland, peab olema ka autunnet. Meid ta enam ei näe.»

— «Aga mina?» küsis pime ilkuva häälega.

— «Ja milleks mulle sind?» oli vastus.

Mu näkineid hüppas venesse ja viipas seltsimehele käega; see surus pimedale midagi pihku, üteldes: «säh, osta enesele maiustusi.» — «Ainult?» ütles pime. «Noh, säh sulle veel,» ja münt kõlises, kukkudes kivile. Pime ei tõstnudki seda üles. Janko istus venesse; tuul puhus maalt, nad tõmbasid üles väikese purje ja liuglesid kiiresti kaldast eemale. Kaua vilkus tumedail lainetel väike valge purjeke. Pime istus ikka veel rannaliival ning nüüd kandus mu kuulmeteni nuuksuv häälitsemine: pime poiss nuttis kaua, kaua...

Ma sain nukraks. Ja milleks oli vaja saatusel juhtida mind ausate salakaubitsejate rahuliku elu keskele? Otsekui vaiksesse vette visat kivi saadab enese ümber vesivirveid, nii paiskas mu ilmumine nende vaiksesse ellu laialihäirivaid laineid... Ja otsekui kivi oleksin peaaegu ise vajund põhja!

Ma tulin koju. Eeskojas pragises lõpuni põlend vahaküünal puutaldrikus, ja mu kasak keelust hoolimata magas rahulikku und, hoides kramplikult mõlemate kätega püssi hõlmas. Ma ei äratand teda, võtsin küünla ja astusin tupp. Ja paraku, mu väärtasjade kastike, hõbedaga kaunistet mõök ja dagestani pistnuga — kingitus mulle mu parimalt sõbralt — olid kadund. Nüüd taipasin, mida neetud pime äsja kandis kotiga seljas ja hooletult viskas vene põhja.

Äratasin kasaka valimatu tõukega, sõimasin teda, vihastusin, aga sellega asi ei annud end parandada! Ja kas ei oleks olnud naeruväärne teatada ülemusele, et pime poisike varastas mu paljaks ja kaheksateiskümne-aastane plikake mu peaaegu oleks uputand?

Jumalale tänu, — hommikul tuli võimalus sõita ja ma lahkusin Tamanjist. Mis sai vanamoorist ja vaesest pimedast — ei tea. Ja mis lähevad mulle korda inimeste röömud ja mured, mulle — rändavale ohvitserile ja lisaks veel ametlike ülesannetega!...

1839

II. Vürstinna Mary.

11. mail.

Eile saabusin Pjätigorski ja üürisin korteri linna serval kõrgeimal kohal Mašuki mäejalal: äikesetormi pilved laskuvad otse mu katuseni. Hommikul, kella viie ajal, avasin akna ja mu tuba täitus all eelaiakeses õitsevate lillede aroomest. Õitsvad toominga oksad ulatuvad mu aknani ning hooti tuul külvab mu kirjutuslaua üleni valgeisse õiehelbeisse. Vaade kolme kaarde on otse jumalik. Õhtus sinetab viiepäine Beštu kui «lakand tormi viimne pilv»; põhjas sirutub kohe taevast Mašuk, kattes oma laia kähara harjaga kui persia mütsiga kogu põhjapoolse taevakaare; itta vaade on erutavam-lõbusam: mu ees sügavuses kirendab puhas uus linnakene, pulbitsevad tervisvete allikad, askeldab mitmekeelne inimmass, — aga säääl, edesi amfiteatrina poolsõõris tiheneb mägiharjade järjestus üha sinisemaks, üha udusemaks, ning selle taga vaatepiiril ulatuvad hõbedased mägiahela igaveses lumes unelevad kõrgused, alates Kazbekiga ja lõppedes kahepäise Elborusiga... Meeliülendav on elu niisugusel maal! Mingi õnniskelev tundmus hoovab mu soontes. Õhk on puhas ja karge kui lapse suudlus; päike puserdab pimestavat valgust, taevas on suur sinetav sügavus — millised võiksid olla veel inimlikud ihad? Milleks siin veel kired, igatsused, kahetsused?..

Kummatigi on aeg. Lähen Elisavetinski allikale: säääl, räägitakse, hommikuti koguneb kogu tervisvete seltskond.

Laskusin linna südamesse, sääält pöördusin meripuiesteele ja kohtasin mitmeid aeglasesti märke ronivaid, näiliselt väsind või kurbi inimkiharaid; need olid suuremalt jaolt steppide mõisnike perekonnad; nii võis otsustada meeste vanamoelisest tublisti pidusest riietusest ja nende naiste ja tütarde moodsaist kostüümest. Näiliselt neil oli arvestet juba kogu tervisvetel viibiv noorus, sest mind nad vaatlesid mingi hapra uudishimuga; mu päälinnaline kuue lõige viis nad vaesekesed eksitusse, ent niipea kui taipasid õlalappide järgi mu kuuluvuse jalgväkke, nad pöördusid must nuriseva pettumusega.

Kohalike võime naised, niütelda tervisvete pereemandad, olid häatahtlikult armulisemad; nad kannavad lornjette; nad omistavad mundrile vähem tähtsust; nad Kaukasis on harjund kohtama nummerdet nõõbi taga kirglikult tuksuvat südant ja valge vormimütsi all harit mõistust. Nood daamid on väga armsad, ja püsivalt armsad! Nende austajad vahelduvad iga aastaga, ja selles ongi võib-olla nende kustumatu meeldivuse ja armsuse saladus.

Tõustes kitsast jalgrada mööda Elisavetinski allikale, ma möödusin sagarast sõjaväelasi ja erariideis härrasid, kes, nagu hiljemini kuulsin, moodustavad erilise klassi inimesi tervisvete järgi janunejate peres. Nad joovad — mitte vett,

jalutavad vähe, longivad kuidagi otsekui möödaminnes; nad mängivad kaarte, ja kaebavad igavuse üle. Nad on keigarid: kastes oma väljaspoolt vitskoes klaase väävlihappevette, nad võtavad akadeemilised poosid; erarietes härrad kannavad õrnsiniseid kaelasidemeid ja sõjaväelased torkavad krae vahelt välja kaeluse. Sügav vastikus provintsi daamide vastu on nende usutunnistuseks ja nad ohkavad päälinna aristokraatlike võõrastetubade järgi, kuhu neid sisse ei lasta.

Ja siin lõppeks ongi kaev... Selle lähedusse platsikesele on ehitet punase katusega vanniruum ja vähe edesi rõdu, millel jalutatakse sajuga. Mitu haavat ohvitseri istusid pingil, hoides koomal oma karke — kahvatud ja kurvad. Mõned daamid kiireil sammel jalutasid platsil edesi-tagasi, oodates tervisvee toimet. Nende seas oli paar-kolm meeldivat näokest. Mašuki kallakul looklevail viinapuu alleedel vilksatas hetketi kahekesi üksinduse harrastaja daami kirju kübarake, sest märkasin niisuguste kübarakeste kõrval ikka sõjaväelase vormimütsi või eraisiku näotut ümargust kübarat. Äkilisele kaljule ehitet paviljonis, mida nimeteti Eooli Harfiks, seisid maastikuharrastajad ja juhtisid oma teleskoobi Elborusile; nende seas oli kaks guvernöri oma kasvatusalustega, kes olid sõitnud siia ravima end kõhuriketest.

Ma hingeldades pidevast tõusmisest peatusin mäeveerul ja toetudes hoone nurka vastu silmitsesin maalilist ümbrust, kui korraga enese taga kuulsin tuttava hääle:

— Petšorin! kas ammu ju siin? Pöördusin ümber — Grušnitski! Me kaelustasime teine-teist. Ma tutvusin taga tegevas väes. Ta püssikuulist sai haava jalga ja sõitis tervisevetele nädal aega enne mind.

Grušnitski on junker. Ta on teenistuses ainult aasta ja kannab, et kuidagi silma paista, erilise moe-narrusena jämedat sõduri sinelit. Tal on sõduri georgi rist. Ta on meeldiva kehaehitusega, tõmmu ja mustajuukseline, välimuselt teda võib pidada kahekümneviie-aastaseks, ehkki ta on vaevalt kahekümneühene. Kõneldes ta viskab oma pääd taha ja vasema käega keerutab paremat vurru, sest parema käega ta toetub kargule. Kõneleb ruttu ja ilmekasti: ta on noid inimesi, kes kõigiks juhusteks elus hoiavad varuks ülespuhutud fraase, keda lihtne ilu ei liiguta ning kes uhkesti drapeerivad end ebaharilike tundmuste, ülevate kirgede ja ebamaiste kannatuste looriga. Lüüa efekti pääle — on nende ülim nauding; nad meeldivad romantikasse kalduvaile provintsi daamele pöörasuseni. Vanadusaastail nad on kas vaiksed mõisnikud või võrratumad joomarid — sageli koostuvad neis esimene kui teine tüübid. Nende hing sageli on hüveline, kuid mitte krossi eestki luuleline. Grušnitski kireks oli deklamatsioon: ta uputas teid üle sõnadevalinguga, niipea kui keskustelu nihkus välja harilike mõistete sõõrist; vaielda ma taga ei saand. Ta ei vasta te vastuväiteile, ta teid ei võta vaevaks kuulata. Niipea kui te peatute, ta alustab pika tiraadi, millel nähtavasti peab olema ühist sellega, mis te ütlesite, ent mis tõelisesti on vaid ta enese kõne järg.

Ta on küllaltki teravmeelne; ta epigrammid sageli on väga lõbusad, kuid ei millalgi tabavad või valusad: ta ei mõista tappa sõnaga; ta ei tunne inimesi ja

nende tundelisemaid keeli, selleparast et ta kogu eluaeg on õppind ja vaadelnud ainult iseennast. Ta sihiks on saada romaanikangelaseks. Ta sageli üritas veenda teisi selles, et ta polevat loodud selle ilma jaoks, et ta on ette määrat mingeile varjat kannatusile, et ta ise selles on peaaegu veendund. Selleparast ta nii uhkesti kannabki oma jämedat soldati sinelit. — Ma oivalisest saan tast aru, ja seepärast ta ei salli mind, kuigi väliselt püsime sõbralikemais vahekorris. Grušnitski kuulub vapraks; olen näind seda tegelikult: ta vehib mõõgaga kisab ja sööstab edesi, vidutades silmi. Ent see on võõras vene vaprusele!..

Ma ei salli teda: ma aiman, et me kord vastamisi satume kitsal teel, — ja siis läheb ühel meist väga halvasti.

Ta ilmumine Kaukasi — on samuti ta romantilise fanatismi järeltus. Olen veendund, et ta oma isakülast ära sõites kõneles mõnele meeldivale naabrineitsile süngena ja kannatajana, et sõidab mitte niisama lihtsalt teenima, aga et läheb otsima surma, sest et... nüüd ta vissist varjates käega silmi jätkab nii: «ei, teie (või sina) seda ei tohi teada! Teie neitsilik hing võib rebeneda! Ja milleks ma kõnelen nii! Mis olen ma teile! Kas mõistate mind?..» ja nii edesi.

Ta ise kõneles mulle, et põhjus, millise sunnil ta astus K. polku, jääb igaveseks saladuseks temale ja taevastele.

Muide noil hetkeil, kui Grušnitski heidab eneselt traagilisuse, ta on küllaltki armas ja lõbuski. Mulle valmistab suurt lõbu näha teda daamidega: nüüd, mõtlen endamisi, ta püüab!

Me kohtamine oli seltsimehelik. Ma hakkasin temalt pärima eluviisidest tervisvetel ja mõningaist tähelepanuväärivaist inimesist.

— Mu elu siin on kaunis proosaline, ütles ta ohtes: kes hommikul joovad mineraalvett, on väsind-roidund nagu ikka haiged, aga kes õhtuti veine ja viinu joovad, on väljakannatamatud nagu kõik tervisküllased. Nais-seltskond on, kuid neist on kehv lohutus: mängivad alalõpmatult visti, riietuvad maitselagedalt ja räägivad võimatut prantsuskeelt. Tänavusel hooajal ainult üksainus vürstiproua Ligovskaja oma tütreaga on siin, kuid ma pole tuttav nendega. Mu jäme soldati sinel põhjustab kõigi eemalehoidmist minust. Osavõtt, mille see äratarki, on raske kui almus.

Samal hetkel kaks daami möödusid meist kaevu suunas: üks neist oli elatand, teine noor ja sihvakas. Ma ei näind laiust kübaraist varjat nägusid, kuid nende riietus esines viimase maitse valjuis reegleis, — ei midagi liigset. Noorem oli riidet kinnisesse *gris de perles*; kerge siidist pael lailas ta voolit ja paenduva kaela ümber. Kingad *couleur puce* nii elegantselt sobisid ta vähe kõhnadele jalakestele, et isegi iluduse saladusse pühendamatu võhik ei oleks suutnud neid nähes imestushüüatusest hoiduda. Ta kerges jaunis kõnnakus oli midagi neitsilikku, midagi määratlusele alistumatut; ent pilgule tajutavat. Möödudes meist ta enesest levitas säärast aroomi, millise järgi teinekord lõhnab vaid armastetavalt naisterahvalt saadud kirjake.

— See oligi vürstiproua Ligovskaja ja temaga ta tütreke Mary, ütles Grušnitski: nii nimetab ta oma tütart inglise maneeril. Nad on siin ainult kolmandat päeva.

— Paraku, tead sa juba ta nime?

— Jah, ma juhuslikult kuulsin, vastas Grušnitski venitades. — Pean tähendama, mul pole mingit lusti tutvuda nendega. See kõrk koorekiht kohtleb meid, jalgväelasi, kui metsikuid. Otsekui poleks nende asigi, et sageli mõistus nummerdet mütsi ja süda jämeda sineli allgi on.

— Vaene sinel! ütlesin naeratades. — Aga kes on too härra, kes nende juure astus ja nii aupaklikult neile klaasi ulatab?

— Oo! See on Moskva moenarr Rajevitš. Ta on hasartmängur: seda võib juba järeldada ta jämedast kuldsest ketist, mis üle ta õrninise vesti-rinna lookleb. Ja mihuke jäme jalutuskepp — otsekui Robinson Crusoel. Ja habegi on õigel kohal, ning soeng *à la moujik*.

— Sa oled ju vihastund kogu maailma elastava inimsoo pääle.

— Ja on mille eest...

— Oo! Tõesti?

Samas daamid lahkusid kaevult ja jõudsid me kohale. Grušnitski oma kargu abil võttis dramaatilise poosi ja liiasti kõvasti vastas mulle prantsus keeles.

— *Mon cher, je haïs les hommes pour ne pas les mépriser, car autrement la vie serait une farce trop dégoûtante.*

Ilus vürstinna pöördus ja õnnestas oraatorit vältava uudishimuliku pilguga. Too pilk vissist ei ütelnud midagi, kuid ei olnud ka halvaks panev, mispärast omas sisimas olin talle tänulik.

— Vürstinna Mary on väga veetlev, ütlesin Grušnitskile. — Ta silmad on otsekui sametist, — nimelt sametist: soovitan sul tarvitada seda väljendust, kui räägid ta silmadest; ülemised ja alumised ripsmed on nii pikad, et päikese kiired ei kajastu ta silmaterades. Ma armastan neid helgituid silmi: nad on nii pehmed, nad otsekui paitavad. Muide näib, et ta näos ongi ainult see võluvus... Aga on tal hambad valged? See on väga tähtis! Kahju, et ta ei naeratand su õhulise fraasi üle.

— Sa räägid kaunist naisterahvast samuti kui räägitakse inglise hobusest, ütles Grušnitski nähtava rahulolematusega.

— *Mon cher, vastasin talle, püüdes imiteerida ta tooni: je méprise les femmes pour ne pas les aimer, car autrement la vie serait un mélodrame trop ridicule.*

Ma pöördusin temast ja läksin. Jälitasin pool tundi viinapuu-alleedel, hulkusin lubjakaljudel ja neil rippuvas põõsastikus. Ilm järjest muutus palavamaks, ja ma ruttasin koju. Möödudes väävelhappeallikast ja peatudes varjat rõdul, et selle vilus vähe hinge tõmmata, juhus soodustas olla mul kaunis huvitava stseeni päältnägijaks. Tegelased olid niisuguses asendis: vürstiproua Moskva moenarriga istusid varjat rõdul ja olid nähtavasti millegi üle tõsisel mõtetevahetuses; vürstinna, olles joonud vissist viimase klaasitäie mineraalvett,

mõtlikult jalutas kaevu lähedal; Grušnitski seisis kaevu juures; platsil ühtki kõrvalist inimest ei olnud.

Astusin lähemale ja peitsin enese rõdu nurga taha. Samal hetkel kukkus klaas Grušnitski käest liivale ja ta tegi pingutava katse klaasi tõstmiseks: haige jalg takistas teda. Vaeneke! kuidas ta ka ei üritand, toetudes kargule, ent tagajärjetult. Ta ilmekal näol tõesti mängles kannatusejoon.

Vürstinna Mary kõike nägi paremini kui mina. Lindkergesti ta libises Grušnitski juure, tõstis klaasi liivalt ja võrratu graatsilise liigutusega andis Grušnitskile kätte; siis punastus üleni, vaatas rõdu poole ja veendudes, et ta mammake midagi ei näind, näilisesti kohe rahunes. Kui Grušnitski huuled avas, et neiu tänada, see oli juba kaugel. Minut hiljemini, astudes ema ja keigari saatel rõdult, ta pidas end ülal väga tõsiselt ja seisusekohaselt, — isegi ei pöördund vaatega Grušnitski poole, ei vastand selle kirglselt ootavale pilgule, millisega Grušnitski saatis neiu, kuni see kadus puiestee lõppu pärnade vahele... Nüüd vilksatas neiu kübar teispoole uulitsat; ta kadus Pjätigorski ühe parima maja väravasse. Lahkund väraval Rajevitšist, talle aeglaselt järgis vürstiproua.

Nüüd alles vaene kirglik junkur märkas mu juuresolu.

— Kas nägid? ütles ta, tugevasti surudes mu kätt: — ta on lihtsalt ingel!

— Miks? küsisin, maskeerides enese süütuima lihtsameelsusega.

— Kas sa's ei näind?

— Jah, nägin: ta tõstis liivalt su klaasi. Kui oleks siin olnud öövaht või ekspress, see oleks toimind samuti ja veel kiiremini, lootes saada jootraha. Muide, on arusaadav, et äratasid tas enese vastu kaastunde: su näole ilmus võimatu grimass, kui üritades tõsta liivalt klaasi sa tugesid omale läbilastud jalale...

— Ja sa põrmugi polnud liigutet, vaadeldes teda hetkel, mil ta hingeline kaunidus hiilgas ta näol.

— Ei.

Ma valetasin; aga ma tahtsin haavata teda. Mul on loomusunniline kirg ikka vastu lausuda; kogu mu elu oli vaid lõpmatu ahel kurbi ja saamatuid vastuvaidlusi oma südamele ja mõistusele. Kokkupuutumine entusiastiga hoovab musse otse ristimiskülma värinaid ja, ma arvan, sagedased kohtamised laisa flegmaatikuga võiksid mind muuta kirglikuks unistajaks. Tähendan veel, et vastik, mulle juba tuttav tunne sellal läbistas mu südame: too tundmus oli — kadedus: ma julgen ütelda «kadedus», sest mul on harjumuseks anda enesele kõigest aru; ja vaevalt leidukski noormees, kes, olles kohanud meeldiva, ta laiskund tähelepanu siduva naise, naise, kes ta juuresolekul korruga lubavtöötava pilgu kingiks teisele, talle samuti võhivõõrale noormehele, vaevalt, mõtlen, leiduks niisugune noormees (muidugi suurilma mõjutusega ja harjumusega hellitada enese egoismi), keda ei ahistaks sellisel juhul kahetsus- ja kibedustunne.

Vaikides laskusime Grušnitskiga mäest ja läksime piki puiesteed, möödudes tollest majast, mille väravasse kadus me iludus. Ta istus akna juures. Grušnitski

tõmbas mind käiksest ja heitis neiu poole ühe noid hajameelseid pilke, millised ei avalda naisterahvastele mingit mõju.

Ma vaatlesin neitut läbi lornjeti ja märkasin, et neiu mu kaaslaste pilgule vastas naeratusega, kuna aga mu häbematu lornjett teda näiliselt sügavasti vihastas. Jah, kuidas tõepoolest julgeb kaukasi jalgväelane juhtida klaasikese Moskva vürstinnale?..

13. mail.

Täna hommikupoole mind külastas arst; ta nimi on Werner, aga ta on venelane. Mis on siis selles imestamisväärsus? Ma tundsin üht Ivanovi, kes oli sakslane.

Werner on tähelepanuvääriv inimene, ja seda mitmel põhjusel. Ta on skeptik ja materialist, nagu peaaegu kõik arstid, ja ühtlasi ka luuletaja — ja mitte ainult naljaks: tegelikult on ta luuletaja, sageli ka sõnades, ehkki ta kogu oma elu vältel pole kirjutanud kahtki luuletust. Ta on õppind ja tunneb kõik elusa inimhinge keeled, nagu õpitakse sooni ja lihaseid laibal, kuid ta pole mõistnud kasutada oma teadmisi: nii sageli oiuline anatoomik ei mõista ravida palavikulist! Tavaliselt Werner varjatult muigas oma patsientide üle; kuid kord ma nägin teda nutmas sureva sõduri voodi ääres... Ta oli vaene, ta unistas miljonitest, kuid raha eest ta ei astund liigset sammu. Ta kord rääkis mulle, et on teenistusvalmis pigemini vaenlasele kui sõbrale, sellepärast et see tähendaks oma häätegelisuse müümist, kuna aga viha kasvab vastavalt vaenlase suuremeelsusele. Tal oli salvav keel: ta epigrammi sildi all kuulusid viletsaiks puupäiks mitte vähesed hääd inimesed; ta vastased, kadedad tervisevete arstid, levitasid kuulduse, et ta joonistavat karikatuure oma haigeist, — haiged vihastusid valgeks ja peaaegu kõik vallandasid ta. Werneril sõbrad, tähendab kõik tõeliselt korralikud inimesed, kes teenisid Kaukasis, tagajärjetult üritasid jalule seada ta langend krediiti.

Ta välimus oli sääraseid, määrased esimesel pilgul mõjuvad ebameeldivalt, ent mihukesed meeldivad hiljemini, kui silm õpib lugema ebakindlalt näojoonis väljenduvat kõrget ja karastet hinge. On olnud juhuseid, mil naised armusid sellisesse inimesisse otse hulluseni ning iialgi ei oleks nad vahetand nende ebameeldivust värskeimate ja roosaimate endimioonide iludusega; peab andma õigus naistele: neil on hingelise elu tajumiseks terve instinkt; sellepärast võib-olla inimesed, kes omavad mõningaid ühiseid jooni Werneriga, nii kirglikult armastavadki naisi.

Werner oli lühikasvuline ning kõhn ja habras kui laps; üks jalg tal oli lühem teisest, nagu Byronil; võrreldes kehaga ta pää näis suurena: ta pügas juukseid kammi all ning nii sai nähtavaks ta pää muhklikkus, mis frenoloogi raband oleks

ta vastandlike kalduvuste imelise koega. Ta väikesed, mustad, alati rahutud silmad püüdsid tungida ta mõtteisse. Ta riietus osutas maitsele ja korralikkusele; ta kõhnad väikesed soonilised käed ilutsesid helekollastes kinnastes. Ta alaliselt kandis musta kuube, lipsi ja vesti. Noorus hüüdis teda Mefistofeleseks; ta teeskles vihastumist säärase nimetuse pärast, kuid tõelisesti see vaid rahuldab ta enesetunnet. Me varssi mõistsime teine-teist ja saime seltsimeesteks, sest sõpruseks ma pole kõlblik: kahest sõbrast üks on ikka teise ori, kuigi sageli kumbki neist seda ei tunnusta; ori olla mina ei saa, käskida säärasel juhul on väga väsitav sellepärast, et peab ühtlasi ka valetama; ja kõige lisaks veel mul on teener ja rahad!

Nii me saime seltsimeesteks: ma kohtasin Wernerit S... arvurikka ja käratseva nooruse keskel; me kõneaine libises lõppeks filosoofilis-metafüüsilisse suunda; vaidlesime veendumuste üle: igaüks oli veendund igasuguses tühjas-tähjas.

— Mis minusse puutub, siis olen veendund vaid ühes... ütles doktor.

— Ja milles siis? küsisin, tahtes saada arvamust kogu aeg vaikind inimeselt.

— Selles, vastas ta: — et varem või hiljem, ühel ilusal hommikul ma suren.

— Olen rikkam teist, ütlesin ma: — mul on lisaks sellele veel veendumus ja nimelt, et ühel äärmiselt rumalal õhtul mul oli õnnetus sündida.

Kõik tulid otsusele, et räägime tühja-tähja rumalusi, kuid neistki tõesti keegi midagi targemat ei väljendand. Tollest silmapilgust pääle me eraldusime teistest, sageli külastasime teine-teist ja kahekesi vaidlesime tõsiselt, kuni mõlemad märkasime, et me teine-teist narrime. Siis, vaadates teine-teisele tähendusrikkalt silmi, kuidas tegid seda Cicero sõnade järgi rooma augurid, pahvatasime naerma ja, olles naernud külluseni, lahkusime rahuldetuna veedet õhtust.

Ma lebasin diivanil, pilk kinnitet lakke ja käed vaheliti kukla all, kui astus mu tuppa Werner. Ta torkas kepi nurka, istus tugitooli, aigutas ja teatas et väljas on palav. Vastasin, et mind tülitavad kärbsed, — ja me mõlemad vaikisime.

— Võtke taipu, armas doktor, ütlesin ma: — ilma lollideta elu oleks väga igav... Vaadake, meid on kaks tarka inimest, me teame juba ette, et kõige üle võib vaielda lõpmatuseni ja seepärast me ei vaidle; me peaaegu teame kõiki teine-teise varjat mõtteid; üksainus sõna on meile terve lugu; me näeme igat me tundevalgatuse sädemekest läbi kolmekordse kae. Kurb on meile naeruväärne, naeruväärne — täis nukrust, ja üldse, õieti öelda, me suhtume kõigesse liiasti ükskõikselt, välja arvat me ise. Ja nii tunnete ja mõtete vahetusi me vahel olla ei või: me teame teine-teisest kõik, mis tahame teada, ja rohkem me teada ei taha; jääb veel vaid: jutustada uudiseid. Rääkige siis mulle mõnd uudist.

Väsinuna vältavast kõnelusest sulgesin silmad ja aigutasin.

Ta mõtlikult vastas: — Te lobisemises siiski on idee.

— Kaks, vastasin ma.

— Ütelge mulle üks, ma ütlen teile teise.

— Hää, alustage! ütlesin, jätkates laeuurimist ja muigasid endamisi.

— Te tahaksite teada mõningaid üksikseiku mõnest vetele sõitnust ja ma aiman, kellest teil mure, sellepärast et säääl te järgi juba küsiti.

— Doktor! me üldse ei saa teine-teisega kõnelda: me otse loeme teine-teise hinges.

— Ja nüüd teine...

— Teine idee on niisugune: ma meeeldi tahaksin sundida teid midagi jutustama; esiteks sellepärast, et kuulamine on vähem väsitav; teiseks — võimatu eksida; kolmandaks — võib avastada teise saladusi; neljandaks sellepärast, et niisugused targad inimesed kui teie meelsamini armastavad kuulajaid kui jutustajaid. Nüüd asja juure: mis ütles teile vürstiproua minust?

— Te olete veendund, et see oli vürstiproua... ja mitte vürstinna?...

— Täiesti veendund.

— Miks?

— Sellepärast et vürstinna küsis Grušnitski üle.

— Teil on imestamisväärne taip. Vürstinna ütles, et ta on kindel, et härra sõduri sinelis on degradeerit lihtsõduriks kahevõitluse pärast..

— Loodan, et jätsite ta sellisesse armsasse eksitusse...

— Mõistagi...

— Side on! hüüdsin vaimustetuna: — konflikti eest selles komöödias hoolitseme. Saatus ilmselt näib hoolitsevat, et mul ei oleks igav...

— Mul on eelaimdus, ütles doktor, — et vaene Grušnitski on teie ohver...

— Edasi, doktor.

— Vürstiproua ütles, et te nägu olevat talle tuttav. Ma lubasin enesele märkuse, et te kohtamine võis olla Peterburis, kusagil suurilmas... Ma ütlesin talle te nime. See talle oli juba tuttav. Näib, te skandaal säääl sünnitas lärmi... Vürstiproua jutustas te seiklusi, vürtsides arvatavasti seltskonna klatši ka oma märkustega... Ta tütreke kuulas uudishimuga. Ta kujutlusis muidugi tõusite mõne romaani kangelaseks moodsas mõttes... Ma vältisin vastuvaidlusi vürstiprouale, ehkki teadsin, et ta lobiseb rumalusi.

— See on sõprust vääriv! ütlesin, ulatades talle käe. Doktor pigistas seda tundeliselt ja jatkas:

— Kui tahate, ma esitlen teid...

— Lubage, mu armas! vastasin käsi kokku lüües: — kas siis kangelasi esitellakse? Nad tutvunevad mitte teisiti, kui vaid oma armsama päästmisel kindlast surmast...

— Ja te tõesti tahate vürstinnal järel jooksmata hakata?..

— Teisiti, hoopis teisiti!... Doktor, lõppeks ma juubeldan: te ei mõista mind!... See muide mind kurvastab, doktor, ütlesin ma pääle minutilise vaikimise; — ma iialgi ei avasta ise oma saladusi, pigemini armastan, et neid avastetakse, sellepärast et nii võin tarbekorral end lukustada nende taha. Nüüd aga peate kirjeldama mulle mammikest tütrekesega. Mis inimesed on nad?

— Esiteks vürstiproua, — umbes neljakümne-viieaastane naisterahvas, vastas Werner: — tal on korralik seedimine, kuid veri rikut; palgedel punased

laigud. Viimase poole omast senisest elust ta veetis Moskvast, ning siin puhkusele rasvus. Ta armastab pikantseid anekdoote ja räägib ise rõvedusi, kui tütar toas pole. Ta teatas mulle, et ta tütar olevat süütu kui tuvikene. Mis mul asja?... Tahtsin seepäele talle vastata, et ta võiks olla täisi rahulik, et ma ei kõnele sellest kellelegi. Vürsti-proua ravib end reumast, aga tütar Jumal teab millest. Ma käskisin mõlemal juua kaks klaasi väävelhapuvett päevas ja võtta kaks lahuvanni nädalas. Vürstiproua näiliselt pole harjund käsutama; ta hellitab eneses lugupidamist tütrekese teadmisele ja mõistusele, kes on Byronit lugend inglise keeles ja tunneb algebrat: Moskvast nähtavasti neid kipuvad teadusesse ja teevad hästi, tõepoolest! Meie mehed on nii ebalahked üldiselt, et nendega koketeerimine targal naisterahval peaks olema tüütu. Vürstiproua väga armastab noormehi; vürstinna kohtleb neid mingi vihatundega, — Moskva harjumus! Nad ju Moskvast toidavad end ainuüksi neljakümneaastaste naljahammastega.

— Olete te Moskvast olnud, doktor?

— Jah, ma mõninga aja sääl praktiseerisin.

— Jätkake.

— Ma vists ütlesin kõik... Ah! ja veel; vürstinna näiliselt armastab vaielda tundmustest, kirgedest j.m. Ta ühe talve oli eland Peterburis ja me päälinn ei olevat talle meeldind sugugi, eriti seltskond: teda vists võeti sääl väga jahedasti vastu.

— Kas te täna nende pool kedagi ei näind?

— Hoopis vastuoksa; oli üks adjutant, väga ennast täis kaardiväelane, ja keegi äsja siiasõitnud daam, vists vürstiproua mehe poolt sugulane, väga veetlev, kuid, näha, haiglane. Kas te ei kohand teda kaevul? — ta on keskmist kasvu, valgevereline, kaunite joontega, tiisiku näoilmega ja ta paremal palgel on must sündimismärk: oma ilmeka näoga ta on tähelepanuvääriv.

— Sündimismärk! surusin ma läbi hammaste. — Kas tõesti?

Doktor vaatles mind hetke, surus siis käe mu südamekohale ja ütles juubeldavalt: «Ta on teile tuttav!..» Mu süda tuksus tõesti kiiremini kui tavaliselt.

— Nüüd on teie kord triumfeerida! ütlesin: — ma kummatigi loodan te pääle: te ometi ei saa äraandjaks. Ma pole veel näind teda, kuid arvan, et tunnen te kirjeldet portrees naisterahva, keda millalgi armastasin... Ärge kõnelge talle minust midagi; kui ta mu üle peaks pärima, siis olge mu kohta ebalevas, või pigemini halvas arvamuses.

— Võib ju, arvas Werner õlgu kehitades.

Kui ta läks, alistus mu süda nukrusele. Juhtis's meid Kaukasis jälle kokku saatus, või ta sõitis nimme siia, teades, et kohtab mind?... ja kuidas on me jälle nägemine?... ja siis, on's see tõesti tema?... Mu eelaimdused pole petnud mind millalgi. Pole maailmas vists inimest, kelle üle minevik valitseks nii vääramatult, kui mina. Väheimgi meeletuletus möödund kurbusist või rõõmest ahistab mu hinge ja tekitab ikka samad helid... Olen rumalasti loodud: midagi ei unusta — mitte midagi!

Kella kuue ajal pääle lõunat läksin puiesteele: sääli oli inimesi; vürstiproua vürstinnaga istusid pingil, ümbritsetuina õrnuseavaldusis teine-teist ületada püüdvaist noormehist. Ma istusin eemale teisele pingile, peatasin kaks draguni ohvitseri ja hakkasin neile millestki jutustama; see vistsist oli midagi õige lõbusat, sest mõlemad naersid pöörasena. Uudishimu meelitas mõne noore vürstiproua seltskonnast minu juure ning lõppeks kõik ta juurest tulid üle, jättes teda üksi. Ma ei lakand: mu anekdoodid olid teravmeelsed otse nürimeelsuseni, mu naeruvääristamised mööduvaid originaale siugsalvavad... Ma lõbustasin mu ümber koondund ülejooksikuid päikese loodeni. Vürstiproua ühes vürstinnaga, hoides teine-teist käe alt ning saadet kellestki lonkavast vanahärrast, mitmelsetmel korral jalutasid must mööda; vürstinnalt mulle heidet pilk väljendas sisimat mõrudust, kuigi ta teeskles ükskõiksust...

— Millest jutustas ta teile? küsis vürstinna noorhäralt, kes viisakuse pärast läks tagasi ta juure: — vistsist väga huvitavat — omist vägitegudest võitlustes?... Ta ütles seda väga valjusti, tahtes vistsist kuidagi mind torgata. «Aha!» mõtlesin: «te vihastate päris tõsiselt, armas vürstinna; oodake veel vähe!»

Grušnitski otse metslooma püsivusega jälgis teda ja ei lasknud silmist: vean kihla, et ta homme kedagi palub esitella end vürstinnale. Ja vürstinna rõõmustub, sest tal on igav.

16. mail.

Kahe päeva vältel kõik arenes soovitavas suunas. Vürstinna vihkab mind lõplikult; mulle jutusteti juba mulle pühendat kahest epigrammis, küllaldaselt sapisest, ent saati meelikõditavast. Ta on häämingus, et ma, nii harjund hääs seltskonnas, nii ligidalt tuttav ta Peterburi kusiinide ja tädidega, põrmugi ei püüa ligineda talle. Me iga päev kohtame teine-teist kaevul või puiesteel; ma teen kõik, et meelitada enese juure ta austajaid: sädelevaid adjutante, kaameid moskvalasi ja teisi, — ja see peaaegu alati mul õnnestub. Ma pole millalgi sallind enese juures võõraid; nüüd mu korter päev läbi on avat võõrastele, lõunastetakse, süüakse õhtust, mängitakse — ja lõbu! mu šampanja triumfeerib ta magneetiliselt tõmbavate sametsilmade sarmi üle!

Eile kohtasin teda Tšelahhovi äris; ta vaatles kaunist persia vaipa. Kõigiti ta mõjutas oma mammikest mitte kaubelda: see vaip nii hästi sobiks ta kabinetti!... Ma pakkusin nelikümmend rubla üle ja ostsin vaiba ta käte vahelt; tasuks mulle oli pilk, milles kees otse eeskujulik viha. Lõuna paiku nimme käskisin jalutada oma hobust, kaet äsja ostet persia vaibaga, ta akende all uulitsal. Werner oli sääli ja kõneles, et stseeni efekt otse rabavalt olnud dramaatiline. Vürstinna otsustand organiseerida mu vastu lööksalga, ning juba ma märkasin, et kaks adjutanti väga jahedasti tervitavad mind ta juuresolekul, ent kummatigi iga päev lõunastavad mu juures.

Grušnitski on saand salapäraseks: jalutab käed seljal ja ei tunne kedagi ära; ta jalg korruga on saand terveks, vaevalt märgatavasti ta veel lonkab. Tal on õnnestund kõnetada vürstinnat ja ütelda mingi kompliment; vürstinna nähtavasti polegi nõudlik ja vastab ta tervitusile armsaima naeratusega.

— Sa lõplikult ei taha tutvuneda Ligovskitega? küsis ta mult eile.

— Lõplikult.

— Mõista ometi! armsaim perekond vetel! Kogu siinne kõrgem seltskond...

— Mu sõber, olen äärmuseni tüdind ka mitte-siinest. Kas sa külastad neid?

— Veel mitte; paaril korral oli juhus kõnelda vürstinnaga, ja ainult. Tead, on kuidagi imelik tükkida majja, ehkki see siin viisiks... Oleks hoopis teisiti, kui kannaksin õlalappe...

— Armas inimene! nii oled ometi palju huvitavam! Sa lihtsalt ei mõista kasutada enese soodsat seisukorda... Sõduri jäme sinel muudab su iga tundelise preilikese juures kangelaseks ja kannatajaks.

Grušnitski rahuldustundega muigas.

— Mihuke rumalus! ütles ta.

— Olen kindel, jätkasin, — et vürstinna on sinusse armund.

— Ta üleni punastus ja tõrjuvalt ajas enese sirgeks.

Oo enesearmastus! too punkt, millele tuges Archimedes tahtis paigalt tõsta maakera!

— Sa ikka pilkavasti naljatad! ütles ta ja teeskles pahameelt: — esiteks vürstinna tunneb mind ju nii vähe...

— Naised armastavad ainult neid, keda nad veel ei tunne.

— Aga mul polegi ju pretensioone talle meeldimiseks; ma lihtsalt tahan tutvuda lahke ja sõbraliku majaga, ning olekski naeruväärne, kui hellitaksin eneses mingeid lootusi... Teie näiteks, hoopis teine asi — te päälinna südametevallutajad: heidate vaid pilgu, ja naisterahvad sulavad... Aga tead, Petšorin, mis arvab vürstinna sinust?..

— Kuidas? Teil oli juba kõnelus minust?

— Varane on rõõmustuda. Ma kuidagi, juhuslikult alustasin vürstinnaga kaevul kõnelust; ja ta kolmas sõna oli: «Kes on too härra, kellel nii vastik ja sünge vaade? ta oli teiega siis...» Vürstinna punastus ja ei tahtnud mainida päeva, tuletades meele oma meeldivat esinemist. «Teil ei tarvitse mainida päeva, vastasin, too päev igaveseks jääb mu mälestusse...» Mu sõber Petšorin, ma ei saa soovida sulle õnne: sa oled ta juures halvas kuulsuses... Aga tõepoolest kahju, sest vürstinna Mary on väga armas!..

Pean tähendama, et Grušnitski on noid inimesi, kes kõneldes naisterahvast, kellega nad vaevu tutvunend, nimetavad teda juba mu Mary, mu Sophie, kui naisterahval õnn peaks olema neile meeldida.

Ma sain tõsiseks ja vastasin:

— Jah, ta on armas... Ainult ettevaatust, Grušnitski! Vene neiud enamasti toidavad end platoonilisest armastusest, hoidudes abielumõttestki; aga platooniline armastus on rahutuim. Vürstinna, näib, on neid naisterahvaid, kes

tahavad, et neid lõbustataks; kui tal su juures igav hakkab silmapilgukski, — sa oled lootusetult hukkund: su vaikimine peab äratama tas uudishimu, su sõnad ei millalgi rahuldama teda täisi; sa pead erutama teda; ta kümnel korral keeldub avaldamast oma arvamusi su kohta avalikult ja peab seda suureks ohvriks, ning et rahuldada end säärase ohvri eest, ta hakkab piinama sind ja siis hiljemini lihtsalt ütleb, et ta ei või kannatada sind. Kui sa ei suuda teda valitseda, siis ei anna esimene suudlus veel õigust teise saamiseks; ta mängib suga külluseni ja aasta või kahe pärast abiellub vaimlise või kehalise idioodiga, alistudes mammakese soovile, ning siis hakkab veenma end, et ta on õnnetu, et ta armastas ainult üht, ja nimelt sind, kuid et taevast ei tahtnud ühendada teda sinuga, sellepärast et sa kandsid sõduri sinelit, ehkki selle jämeda sineli all tuksus süda aus ja kirglik...

Grušnitski ägeduses pöörutas rusikaga lauale ja hakkas käima toas edesitagasi.

Ma sisimas naersin, ja isegi muigasin, ent õnneks ta ei märgand seda. Ilmne, et ta on armund, sest sai veel usaldavamaks ennisest; nägin tal hõbesõrmust musta kiviga, sinne töö; see näis mulle kahtlasena. Ma hakkasin vaatlema seda, ja mis ma leidsin?... peente tähtedega selle siseküljele oli lõigat Mary nimi ja selle järel kuupäev, millal vürstinna talle ulatas maast tolle kuulsa klaasi. Ma varjasin leidu; ma ei taha talt tunnustust välja pressida; ma tahan, et ta valiks ise mind oma usaldusmeheks, — siis mu nauding on täielisem!..

Täna ärkasin hilja; tulin kaevule — ei hingegi. Oli palav; valged pilvesagarad ruttasid lumiseilt harjult, ennustades tormi; Mašuki pää suitses kui kustutat tõrvik; selle ümber ussidenäid keerlesid ja roomasid hallid pilvenarud, takistetuina omas liikumissuunas ja end otsekui kinni mässind teravnõelseisse põõsaisse. Ma süüvisin viinapuupuiestee sügavusse, mis lõppes maa-aluse käigu suus; olin kurb. Mõtlesin tollest noorest naisest sündimismärgiga palgel, kellest kõneles doktor... Miks on ta siin? ja on's see tema?... Ning miks arvan selle olevat tema? Miks isegi olen nii veendund selles? On's vähe naisi sündimismärgiga palgel?! — Nii mõtiskelles jõudsin käigu suuni. Vaatan: jahedas võlvkäigu varjus kivisel pingil istub õlgkübaras ja mustas sallis naisterahvas, pää langetet rinnale; kübar varjas ta nägu. Juba tahtsin pöörduda tagasi, et mitte eksitada ta unelmeid, kui ta tõstis silmad ja vaatas mulle vastu.

— Veera! hüüatasin tahtmatult. Ta värehtus ja kahvatas.

— Ma teadsin, et olete siin, ütles ta.

Istusin pingile ja võtsin ta käe. Ammu ununend värin jooksis mu soonis armsa ja tuttava häälekõla puudutusel; ta vaatas oma suurte sügavate silmadega mu silmi: tolles pilgus oli usaldamatus ja vissist etteheide.

— Niikaua me pole näind teine-teist, ütlesin.

— Kaua, ja mõlemad oleme muutund!

— Sa siis ei armasta mind enam?..

— Olen abielus!... sosistas ta.

— Jälle! Muide, sama põhjus oli ka mitu aastat tagasi, kuid siis...

Ta vabastas oma käe ning ta palged löid õhkuma.

— Võib-olla armastad sa ehk oma teist meest?... Ta pöördus kõrvale ja vaikis.

— Või on ta väga kiivas? Vaikus.

— Niisiis? ta on noor, meeldiv, väga rikas vssist, ja sa kardad... Ma ehmusin: ta näol oli sügav meeleheit ja laugudel läigatasid pisarad.

— Ütle mulle, lõppeks sosistas ta, teeb's sulle suurt lõbu mind piinata? Peaksin vihkama sind. Tollest silmapilgust, mil tutvusime, pole sa mulle pakkund midagi päale kannatuste... Ta hää vārises; ta kumardus mu poole ja langetas oma päa mu rinnale.

— «Võib-olla,» mõtlesin endamisi, «ainult sellepärast mind armastasidki: rõõmud ununevad, kannatused ei iialgi...»

Ma embasin ta tugevasti ja surusin rinnale. Kaua istusime nii, siis liginesid me huuled ja ühinesid lõpmatus joovastavas suudluses; ta käed olid jääkülmad, pää hõõgus palavikus. Me alustasime ühe noid sõnatuid kõnelusi, millistel paberile kantuna pole väheimatki mõtet, milliseid võimatu jäljendada ja isegi meele pidada: häälitsemine asendab sõnade mõistet ja mõtet nagu itaalia ooperis.

Ta põrmugi ei taha, et tutvuksin ta mehega, tolle lonkava vanahärraga, keda äsja nägin puisteel: ta olevat läind mehele poja pärast. Mees on rikas ja põeb reumat. Ma ei luband enesele ainustki pilget ta üle: Veera austab teda kui isa ja — petab kui meest... Kui imelik on inimese süda üldse, ja naisterahval eriti!

Veera mees, Semjon Vassiljevitsš G...v, on vürstiproua kaugelt sugulane. Nad elavad kõrvuti; Veera sageli külastab vürstiprouat; ma andsin talle lubaduse tutvuda Ligovskitega ning lipitseda vürstinna ümber, et võib-olla märgatavat tähelepanu Veeralt eemale juhtida. Nii mu plaanid ei varisend sugugi laiali ja ma võin olla lõbus...

Lõbus! Jah, ma olen juba läbi tollest hingeelu perioodist, millal otsitakse vaid isiklikku õnne, millal süda tunneb otse ohjeldamatut tarvet armastada kedagi tugevasti ja kirglikult: nüüd ihkan ma ainult armastet olla, ja sedagi vähestest; isegi, mulle näib, üheainsa pidevast kiindumusest oleksin rahuldet. Vilets südame harjumus!..

Üks asjaolu mind viib alati häämingusse: ma iialgi pole muutund armastetava naise orjaks; otse vastupidi, ma alati valitsesin armastetu südant ja tahet väaramatult, ise seks väheimatki üritust rakendamata. Miks see nii? — kas sellepärast, et ma millalgi midagi kalliks ei pea ning et armastetu igal hetkel kartis mind kaotada? või see on tugeva ja terve organismi magneetiline toime? või aga pole mul olnud veel juhust kohata tõrksa iseloomuga naisterahvast?

Pean tunnustama, et ma õieti ei armasta karakteriga naiti: on's see nende ala!..

Õige, kord, ainult kord — kuidas nüüd mäletan — ma armastasin naist kindla tahtega, keda ma ei suutnud valitseda... Me lahkusime vaenlastena — ja siiski, kui oleksin kohand teda viis aastat hiljemini, oleksime lahkund teisiti...

Veera on haige, tõsiselt haige, ehkki ta seda ei tunnista; ma kardan, et tal on tiisikus, või too haigus, mida nimetatakse fièvre lente — see pole vene haigus ja seepärast sellel me keeles puudub nimetuski.

Torm pääsis valla ja sundis meid võlvialuses veetma veel liigse pool tundi. Ta ei sundind mind vanduma truudust, ei küsind, kas armastasin me lahkumishetkest seni kedagi... Ta taas usaldus mulle koguni endise muretusega, — ja ma ei peta teda: ta on ainuke naine maailmas, keda ma ei suuda petta. Ma tean, me lahkume pea jälle — ja võib-olla igavesti: mõlemad läheme vastakaid teid hauani; aga mälestus temast jääb pühaks mu hinges — ma ikka kinnitasin talle seda, ja ta usub mind, ehkki räägib vastupidist.

Lõppeks lahkusime; ma kaua seirasin teda pilguga, kuni ta kadus kaljude ja põõsastikkude taha. Mu süda haiglasel valus tõmbus kokku, nagu see oli esmakordsel lahkumisel. Oo, kuidas rõõmustusin sellest tundmusest! Ega's ometi noorus omade ihade ja tormidega ei taha tulla tagasi mu juure, või on see ainult mu nooruse viimne jumalagajätt, viimne kink — mälestuseks?... Aga ometi naeruväärne on mõtelda, et välimuselt olen veel poisike: nägu, ehkki kaame, veel on värskel; liigendes veel paindlikkust ja sihvakust, tihedad juuksekiharad katavad pääd, silmad põlevad, veri keeb...

Jõudnud koju, istusin sadulasse ja traavisin steppi. Armastan ratsutada kirglikul hobusel kõrges rohus, vastu legendikkude vallatuid tuuli; ahnesti neelan siis aroomiteta õhku ning kinnitan pilgu sinisesse avarusse, üritades seletada kaugustes esemete uduseid piirdeid, millised saavad neile liginedes üha kindlamaiks ja selgemaiks. Missugune mure ei lasuks ka südamel, mihuke rahutus ei vaevaks mõtet — kõik haihtub hetkelt; hing saab kergeks, keheline väsimus vallutab mõistuse häired. Ei ole naisterahva pilku, mihukest ma poleks unustand kesk lõunamaa päikesest pimestavasse valgusse uputatet mägesid, või nähes õrnsinist taevaste kumerust, või kuulatelles kaljult kaljule langeva mägiojakese võimsasse kohisemisse.

Ma mõtlen, vallil tukkuvad kasakad kaua vaevlesid vastamatu mõistatuse paelus, nähes mind ratsutamas sihitult ja tarbetult kesk steppi, sest mu riiete järgi nad võisid pidada mind tšerkessiks. Mulle mitmel-setmel korral on öeldud, et ratsutades tšerkessi riietuses ma sarnlen kabardiinile rohkem kui nii mõnigi kabardiin. Ja tõepoolest, mis puutub mu hästi valit sõjakasse riietusesse, siis olen täisi dandy: ei ainustki liigset joont, relvad väärtuslikud, aga lihtsad, vill mütsil mitte liiga pikk, ei ka mitte liiga lühike, paelad ja kandid kinnitet võimaliku täpsusega, bešmet valge, tšerkeska tumepruun. Ma kaua õppisin mägilastelt sadulasistumist: milleski ei suuda ma nii täisi rahuldada enesetunnet kui ratsutamiskunstis kaukasi moodi. Ma pean neli hobust, ühe enese ja kolm sõprade jaoks, et ei oleks igav ükski hulkuda steppides; nad meelsasti kasutavad mu hobuseid, kuid millalgi nad ei sõida muga kaasa.

Oli juba kell kuus, kui taipasin, et vaja lõunastada. Mu hobune oli väsinud; ma silmalt sõitsin välja teele, mis Pjätigorskist viib saksa koloniisse, kuhu vete seltskond sageli sõidab *en piquenique*. Tee lookleb põõsastikus, laskudes väikseisse kuristikke, millede põhjas kõrge rohu varjus mühisevad mägedest sööstvad ojakesed; ümberringi amfiteatrina tõusevad Beštu sinetavad kolossid ning Zmeinaja, Železnaja ja Lõsaja mäed. Laskusin ühte säärasesse kuristikku, *balkasse*, nagu neid siin hüütakse, et joota hobust; samal silmapilgul teekäänakul sai nähtavaks hiilgav ja käratsev-kilkav inimkihar: daamid mustades ja õrnsinistes amatsoonides ja härrad imelikes kostüümes, mihukesed kujutasid mingit segu tšerkessi ja nižnijnovgorodi moodidest; kõigist eel sõitis Grušnitski vürstinna Maryga.

Vetel viibivad daamid usuvad ikka veel tšerkesside kallaletungi kesk valget päeva, mispärast vissist Grušnitski oli haakind oma jämeda sineli pääle mõõga ja kaks püstolit; ta liiasti juba oli naeruväärne tolles kangelaslikus välimuses. Kõrge põõsas varjas mind nende eest; läbi selle lehestiku ma hästi võisin näha kõike ning nende näoilmet järeltada isegi nende kõneluse sentimentaalsust. Lõppeks nad jõudsid kallaku pervele; Grušnitski võttis vürstinna hobuse väljaist, ja nüüd ma võisin kuulda isegi nende kõnet:

— Ja te kogu eluks mõtlete jääda Kaukasi? küsis vürstinna.

— Mis mulle on Venemaa? vastas ta kavalier: — maa, kus tuhanded inimesed, olles must rikkamad, vaatavad mulle põlastusega, kuna aga siin, — siin mu jäme sinel ei takistand tutvumist teiega...

— Hoopis vastupidi... täiendas vürstinna punastades.

Grušnitski nägu väljendas sisimat häämeelt. Ta kõneles edesi:

— Mu elu siin möödub tormiliselt, tähelepanematult ja kiiresti metsikute mägilaste kuulide all, ja kui Jumal iga aasta saadaks mulle helge naise pilgu, ainsamagi, nagu too...

Nad jõudsid minuni; ma laksahatasin hobusele nuuti ja see hüppas välja põõsa tagant.

— *Mon Dieu, un circassien!*... hüüatas hirmunud vürstinna.

Et teda veenda ta eksimises, vastasin, vähe kumardades, prantsus keeles:

— *Ne craignez rien, madame, je ne suis pas plus dangereux que votre cavalier...*

Ta hämmistus — ent millest, kas oma eksitusest, või sellepärast, et mu vastus talle näis haavav?

Soovisin meelsamini, et mu viimane oletus õigeks oleks osutund.

Grušnitski heitis mulle pahase pilgu. Hilisel õhtul, nii kella üheteistkümne paiku, läksin jalutama pärnadepuiesteele. Linn magas. Siin-sääl veel üksikud aknad olid valgustet. Kolmes kaares mustendasid järsud mägedeahelad, mis hargnesid Mašuki jalalt; selle harjal lebas pahaendeline pilveke. Kuu tõusis idast; taamal hõbedasel helgil hiilgasid lumised mägede harjad. Tunnimeeste hüüded kustusid ööseks avat keevvete allikate mühasse. Kusagilt tühjelt uulitsailt kajastus hobusekapjade astumine kivisillutisel ja puuteljelise vankri

nagin, saadet unistavast tatari laulust. Istusin pingile ja vajusin mõtiskellu... Tundsin sisimat tarvet kuidagi lahutada end, kummutada kõik oma mõtted sõbralikus keskustelus... kellega? «Mis teeb nüüd Veera?» mõtlesin... Ah, mis kõik oleksin annud, et suruda sel hetkel ta kätt.

Äkki kuulen kiireid ja ebakindlaid samme... Vissist Grušnitski... Nii oligi!

— Kust nüüd?

— Vürstiproua Ligovskaja poolt, ütles ta tähtsalt. — Kuidas Mary laulab!..

— Tead mis! ütlesin talle: — vean kihla, et vürstinna ei tea, et oled junkur; ta arvab, et oled degradeerit...

— Võib-olla. Mis mul sellega asja!... ütles ta hajameelselt.

— Räägin seda ainult niisama...

— Aga tea, täna sa vihastasid teda õieti. Ta leidis, et su teguviis on kuulmatu toorus; ma vaevu sain selgitada talle, et oled saand eeskujuliku kasvatus, niipalju liikund kõrgemas seltskonnas ning et otse võimatu uskuda sinust tahtmist haavata teda. Ta räägib, et sul olevat häbematu vaade ja et sa vissist oled enesest liiasti kõrges arvamises.

— Vürstinna ei eksi... Aga kas sa ei taha ta eest välja astuda?

— Kahju, et mul pole seks veel õigust...

— «Oho!» mõtlesin: «tal vissist on juba lootusi.»

— Muide, sulle see on halvem, jätkas Grušnitski: — nüüd sul on raske tutvuda nendega, — väga kahju! See ometi on armsamaid perekondi siin, milliseid tean...

Ma naeratasin endamisi.

— Armsaim on mulle siin mu enese korter, ütlesin aigutades ja tõusin minekuks.

— Ja ometi, tunnusta ise — sa kahetsed?..

— Mihuke rumalus! Kui ma ainult tahan, siis juba homme õhtul olen vürstiproua võõras...

— Vaatame...

— Ja isegi, et löbustada sind, hakkas kurameerima vürstinnaga...

— Kui ta üldse tahab suga kõnelda...

— Ma püüan hetke, mil ta su juures igavust tunneb... Jumalaga...

— Lähen hulkuma, — ma ei saaks und... Kuule, läheme ehk restoraani, sääl mängitakse... Ihkan täna teravaid tundevärehtusi...

— Soovin sulle põhjalikku kaotust...

— Ma läksin koju.

21. mail.

Varssi möödub nädal, aga ma pole veel tutvunud Ligovskitega. Ootan soodsat juhust. Grušnitski varjuna jälgib vürstinnat; nende jutlemised on

lõpmatud; millal tüdineb vürstinna temast?... Ema ei omista nende kohtamistele tähtsust, sest Grušnitski ei ole valitu. Sihuke emade loogika! Ma tabasin paar-kolm õrna pilku, — peab tegema sellele kord lõpp.

Eile esmakordselt tuli kaevule Veera... Tollest silmapilgust, mil kohtasime teineteist võlvialusel, ta pole jalga kodunt välja toond. Me ühtlasi täitsime klaasid ja ta kumardamise juures sosistas mulle:

- Kas sa ei taha tutvuda Ligovskitega?... Ainult säääl võime näha teine-teist.
- Etteheide!... igav! Kuid väärin selle... Muide, homme on restoraani saalis kinnine ball ja ma tantsin vürstinnaga masurkat...

29. mail.

Restoraani saal oli muutund häätegeva ühingu koosviibimisruumiks. Kella üheksaks kõik olid kohal. Vürstiproua oma tütreaga olid viimaseid tulijaid; palju daame saatsid talle pahatahtlikke ja kadestavaid pilke, sest vürstinna riietus maitsekalt. Nood, kes kuuluvad kohaliku aristokraatia ringi, surusid maha kadedustunde ja ühinesid ta seltskonda. Kuidas olla? Kus esineb naisseltskond, säääl varssi sünnib jagunemine kõrgemasse ja alamasse klassi. Akna juures kesk inimsagarat seisis Grušnitski ja seiras pilguga oma jumalannat, pale surut külmale ruudule; vürstinna, möödudes temast, vaevu märgatavalt vastas ta tervitusele. Grušnitski nägu hiilgas kui päike... Tantsud algasid poloneesiga; siis mängis orkester valssi. Kannused kõlisesid, sabad ja siilud tõusid ja lailasid keerutusias.

Ma seisin ühe paksu daami selja taga, varjat roosaist sulist; ta kohevil riietus tuletas meele keskaegu ning ta kirju-laiguline ja voldis nahk — õnnelikku mustast taftist iludustäppide epooki. Suurim tüügas ta kaelal oli kaet fermuaariga. Ta kõneles oma kavalerile, draguni kaptenile:

— See vürstinna Ligovskaja on seermatu plikake! Kujutlege vaid, ta tõukas mind, kuid ei vabandand, veel enam, pöördus mu poole ja vaatas mind läbi lornjeti... *C'est impayable*... Ja millega tal ongi uhkustada? Peaks andma talle õige õppust...

— Selle üle me asi ei komista! vastas kapten teenislusvalmina ja läks teise ruumi.

Ma kohe läksin vürstinna juure ja palusin teda valssima, kasutades siinsete kommete vabadust, millised lubavad tantsida ka tundmatute daamidega.

Ta hoidis tagasi esiletungiva naeratuse ja juubeldava ilme; ent peagi rahunes, sai ükskõikseks ja isegi tõsiseks. Hooletumasti pani oma käe mu õlale, langetas vähe pää — ja me keerlesime sujuvas rütmis. Ma ei tunne iharamat ja paenduvat pihta! Ta mahe hingamine puudutas mu nägu; ta juuksekihar, eraldudes valsikeerus teistest, libises üle mu õhetava palge... Ma tantsisin kolm

tuuri (ta valsib otse tähelepandavalt hästi). Ta hingas raskesti, sügavate silmade vaade tumestus, vähe avat huultelt pudenesid katkelised: *merci, monsieur*.

Viivu vaikimise järgi kõnetasin teda alistavana:

— Kuulsin, lugupeet vürstinna, et mul on olnud õnnetus võita te ebasõbralikkust, ehkki olen teile täiesti võõras... et olen häbematu... on's see tõsi?

— Ja nüüd te tahaksite mind mu arvamuses veenda? vastas ta iroonilise grimassiga, mis muide väga sobib ta ilmekale näole.

— Kui mul häbematust oli teid kuidagi haavata, siis lubage mulle veel suuremat häbematust: paluda teilt andeks... Ja ma tõepoolest tahaksin tõestada teile, et olete eksind minu suhtes...

— See on teil väga raske...

— Aga miks?..

— Sellepärast et te ei kuulu meie perekonda külastavate tuttavate ringi, need ballid aga, arvan, ei kordu sagedasti.

— «See tähendab,» mõtlesin ma: «et nende ukSED on sulet mulle igavesti.»

— Lubage, vürstinna, ütlesin sisima ükskõiksusega, — iialgi ei tohi tõrjuda kahetsejat kurjategijat, — meelege, et ta võib saada mitmekordseks kurjategijaks... ja siis...

Naer ja sosistamised me ümber sundisid mind pöörduma ja katkestama fraasi. Mõne sammu kaugusel meist seisid mitu meesterahvast ja nende keskel draguni kapten, kes äsja vürstinna kohta avaldas vaenulisi kavatsusi; ta näis millestki olevat väga rahuldet, hõõrus käsi, naeris laginal ja vahetas oma seltsimeestega tähendusrikkaid pilke. Siis astus nende keskelt välja mees frakis, pikkade vurrudega ja punase lainetava näoga ning ebakindlal sammul suundus kohe vürstinnat: ta ilmselt oli purjus. Peatudes, käed selja taga, ehmunud vürstinna ees, ta kündis oma tuhm-hallid silmad sellele näkku ja kõneles katkeva diskandiga:

Permettez... noh, mis siin's ikka!... lihtsalt: angažeerin teid masurkale...

— Mis te soovite? sai vürstinna vastata erutusest väriseval häälel ja ta pilk eksis abiotsivalt ringi. Ent paraku! ta ema oli kaugel ja ta ligidal polnud ainumatki ta austajaist; üks adjutant kõike vistsist nägi, kuid peitis enese inimeste sagnarasse, et mitte segatud olla skandaali.

— Mis! ütles purjus härra, saates draguni kaptenile lollaka pilgu, kes julgustas teda samuti pilguga: — kas te ei soovi?... Mul ikka jälle on au angažeerida teid *pour mazure*... Te võib-olla arvate, et olen purjus? Kuid sest pole midagi!... Hoopis vabam, võin teile tõendada...

Vürstinna oli hirmust ja pahameelest minestamas. Ma astusin purjus härra juure, võtsin sellel kaunis tugevasti käerandmest kinni ja vaadates teravasti ta näkku palusin teda eemalduda, — sest, lisasin, vürstinna on luband tantsida masurkat minuga.

— Noh, pole midagi teha!... teine kord! ütles ta naerdes ja läks oma häbistet seltsimeeste juure, kes kohe viisid ta teise ruumi.

Vürstinna õnnestas mind sügava õrna pilguga.

Ta tõusis, läks ema juure ja jutustas kõik; proua otsis mu piduliste seas üles ja tänas. Ta rääkis, et olevat tundnud mu ema ja olnud sõbralises vahekorras mu pooltosina tädidega.

— Ma ei tea, kuidas see juhtus, et seni oleme jäänd võõraiks teine-teisele, lisas ta: — ent ärge otsige vabandusi, olete ise süüdi selles; te kõigist põikate kangekaelselt kõrvale. Ma loodan, et mu võõrastetoa õhkkond hajutab te spleeni... Eks?

Vastasin prouale fraasiga, mihukesi peab varuks olema sääraseiks juhtudeks. Kadrillid vältasid võimatuseni kaua.

Lõpuks rõdul hakkas mürtsuma orkester; istusime vürstinnaga.

Ma hoidusin kõnelemast purjus härrast, mu senisest ülalpeost ja Grušnitskist. Rumala vahejuhtumise veel värske mulje haihtus aegamisi: ta palged uuesti lõid lõkkele; ta naljatas väga lõbusasti; ta oli teravmeelne elavasti ja vabasti, ilma ürituseta; ta märkused sageli on sügavmõttelised... Võimatuseni vassit lauses andsin talle mõista, et ta mulle ammu meeldib. Ta langetas oma pääkese ja põgusasti punastas.

— Te olete imelik inimene! ütles ta lõpuks, tõstis oma sametised silmad ja naeratas tehtult.

— Ma ei püüdnud teiega tutvuda sellepärast, et teid alaliselt ümbritseb suur kari austajaid, millesse kartsin ma kaduda hoopis.

— Te asjata kartsite! Nad kõik on seermatuseni igavad...

— Kõik! tõesti kõik?

Ta vaatas teravasti mu silmi, otsekui tahtes midagi meelega tuletada, siis vähe punastas ning lõpuks otsustavalt vastas: kõik!

— Ja isegi mu sõber Grušnitski?

— On's ta teie sõber? ütles ta, väljendades seega mingit kahtlust.

— Jah.

— Tema küll ei kuulu igavate liiki...

— Aga õnnetute, ütlesin naeratades...

— Muidugi! on's see naeruväärne? Ma soovin teile olla tema seisukorras...

— Mis siis? olin ise millalgi junkur, ja tõesti too oli ilusaim aeg mu elus!

— Kas ta on siis junkur!... küsis ta nobedasti, ja lisas siis: — aga ma mõtlesin...

— Mis te mõtlesite?

— Ei midagi!... Kes on too daam?..

Me keskustelu sai uue suuna ja üha eemaldus lähtekohast.

Masurka lõppes. Me lahkusime — nägemiseni. Daamid sõitsid ära. Läksin õhtust sööma ja kohtasin oma sõbra Weneri.

— Aha! — hüüdis ta: — nii siis te olete! Ja ei luband tutvuda vürstinnaga muidu, kui vaid päästmisel kindlast surmast.

— Toimisin paremini, vastasin talle: — päästsin vürstinna minestusest...

— Kuidas nii? Jutustage.

— Ei, arvake ise, — oo, teie, kõikteadja siin maailmas!

30. mail.

Kella seitsme paiku õhtul jalutasin merepuiesteel. Grušnitski eemalt silmas mind ja tuli mu juure: mingi irvitav virve mängles ta silmis. Ta tugevasti pigistas mu kätt ja ütles traagilise tooniga:

— Tänan sind, Petšorin... Kas mõistad?..

— Ei; kuid igatahes ei vääri tänu, vastasin ma, tundes enese vaba olevat igasugusest tänuväärivast hääteost.

— Kuidas? aga eile? Kas juba oled unustanud?... Mary jutustas mulle kõik...

— Ja mis? Kas teil siis nüüd juba kõik ühine on? ka tänu?

— Kuule, ütles Grušnitski tõsiselt: — palun, ära naera mu armastust, kui tahad jääda mu sõbraks. Sa näed, ma armastan teda otse meeletuseni... ja ma arvan, ma loodan, et ka tema mind armastab... Mul on palve sulle: sa tuled täna õhtul neile; luba mulle olla tähelepanelik kõigele: ma tean, sa oled kogend neis asjus, sa tunned paremini naisi... Naised! Naised! kes mõistab neid? Nende naeratus millalgi pole kooskõlas nende pilguga, nende sõnad töötavad ja meelitavad, aga häälekõla samas on eemalelõrjuv... Nad lennult taipavad ja mõistavad me varjatuimat mõtet, et samas ei saa aru selgeimini väljendat märkusist... Ehk võtke kas või vürstinna: eile ta silmad põlesid nii kirglikult, kui peatusid minul, täna need on tuhmid ja hallid...

— Võib-olla see on tervisevete toime, vastasin ma.

— Sa kõiges näed ainult pahu külgi... materialist! — lisas ta põlastavalt. — Muide, vahetame materia — ja rahuldudes halvasti tabat teravmõttelisusest ta sai lõbusaks.

Kella üheksaks läksime koos vürstiproua juure.

Möödudes Veera akendest ma nägin teda istuvat akna juures. Me vahetasime põgusa pilgu teineteisega. Varssi pärast meid ta tuli Ligovskite võõrastetuppa. Vürstiproua tutvustas mind talle kui oma sugulasele. Toodi tee; võõraid oli palju; keskustelu ühine. Ma püüdsin meeldida vürstinnale, naljatasin, viisin ta korduvalt südamliku naeruni. Vürstinna meeleldi tahtis naerda vabalt ja lõbusasti siiski ohjeldas end, et pidada stiili, — ta on tulnud otsusele, et talle pigemini sobib tõsine ilme, ja näib, ta ei eksi. Grušnitski vistsist tunneb sisimat häämeelt nähes, et minu lõbusus vürstinnat ei nakata.

Pääle tee kõik läksid saali.

— Oled sa rahuldet mu sõnakuulelikkusest, Veera? küsisin talt mööda minnes.

Ta heitis mulle pilgu täis armastust ja tänumeelt. Ma olen tüütund säärasteist pilgest; kummatigi millalgi tundsin end neist õnnelikuna. Vürstiproua viis oma tütre klaveri juure; kõik palusid teda midagi laulda, — ainult mina vaikisin ja

kasutades üldist tungi vürstinna ümber läksin Veeraga akna juure, kus ta tahtis mulle ütelda midagi väga tähtsat meile mõlemile... Tuli välja — rumalus...

Vürstinna haavus mu ükskõiksusest ta vastu, heites mulle vihast sädeleva pilgu... Oo, ma oivalisest mõistan toda mõtetevahetust — tumma, aga tabavtäpsat, lühidat, ent vahedat!..

Ta laulis; ta hää on rahuldav, kuid ta laulab halvasti... muide, ma ei kuuland. Selle eest Grušnitski, toetudes klaverile, otse õgis teda pilguga, korrates sisinal ikka üht ja sama: *charmant! délicieux!*

— Kuule, kõnetas mind Veera: — ma ei taha, et tutvuksid mu mehega, vürstiprouale sa pead aga tingimata püüdma meeldida; see pole raske: sa võid kõik, kui tahad ainult. Me tohime näha teineteist ainult siin...

— Ainult?

Ta punastas ja jätkas: — Sa tead, et olen su ori; ma pole veel suutnud end valitseda su ees... ning sellise nõrkuse eest peagi saan karistuse: sa lakkad mind armastamast! Sel juhul pean säästma vähemalt oma reputatsiooni... mitte enesele, sa väga hästi tead seda!... Ah, palun sind: ära mind piina, nagu varemini, tühiste kahtluste ja sunnit jahedusega; ma võib-olla varssi suren; tunnen, kuidas nõrgenen päevast päeva... ja hoolimata sellest ma ei suuda mõelda tulevases elust, ma mõtlen ainult sinust... Te, mehed, ei mõista silmapilgu naudingut, käepigistuse õnne... aga kuulatades su häälekõla ma joobun sügavast, imelisest õnnetundest, millist ei suuda asendada ka kirglikeim suudlus.

Vaheajal vürstinna oli lakand laulmast. Kiituste ja ülistuste laine murdus ta üle; ma viimasena astusin ta juure ja ütlesin midagi väga valimatult ta hääle kohta.

Ta näole ilmus põgus grimass, alumine huul kuidagi sirutus ette välja ja ta istus väga naeruväärse liigutusega.

— Te arvamine on väga meelitav, ja seda enam et te mind üldse ei kuuland; aga te võib-olla ei armastagi muusikat?..

— Hoopis vastupidi... eriti aga pärastlõuna tunnil.

— Grušnitskil on õigus, kui ta väidab, et teil proosaliseimad maitseed... ja ma näen, et armastate muusikat gastronoomilises suhtes.

— Te taas eksite; ma pole gastronoom: oman väga rikut seedimise. Muusika pääle lõunasööki uinutab, magamine lõunasöögi järgi on aga terve; järelikult armastan muusikat arstiteaduslikus mõttes. Õhtul hoopis vastupidi muusika liiasti erutab mu närve: saan siis kas liiasti kurvaks, või liiasti lõbusaks. Nii esimene kui teine on väsitavad, kui pole otsekohest põhjust kurb või lõbus olla, ning lõppeks on seltskonnas kurbus naeruväärne, ülilõbusus aga — ebaviisakas.

Ta ei kuuland mind lõpuni, läks mu juurest ja istus Grušnitski kõrvale. Nad harutasid valla mingi sentimentaalse jutulõnga; näis, et vürstinna vastas väga hajameelselt või kohtlaselt, ehkki teeskles kuulavat teda tähelepanuga, sest Grušnitski hetketi vaatas talle imestaval pilgul, otsekui tahtes mõista ta sisima rahutuse põhjust, mis väljendus neiu põgusais pilges.

Ma mõistan teid, armas vürstinna, olge ettevaatlik! Te tahate tasuda mulle sama mündiga, teha haiget mu enesetundele, — see ei õnnestu teil! ja kui kuulutate mulle sõja, ma saan võrratuseni armutuks.

Õhtu vältel ma mitmel korral nimme üritasin segada end nende keskustellu, kuid vürstinna õige jahedasti suhtus mu märkusesse ja ma lõppeks loobusin neist teht pahameelega. Vürstinna juubeldas; samuti Grušnitski. Juubeldage, mu sõbrad, rutake... kaua ei juubelda te mitte!... Kuidas olla! mul on eelaimdus... Tutvudes naisterahvaga ma alati eksimatult aimasin, kas hakkab see mind armastama või ei...

Veetsin kogu õhtu lõpu Veeraga, ja me kõnelesime end tühjaks minevikust... Miks ta armastab mind nii — tõesti ei tea! seda enam et ta on ainuke naisterahvas, kes mõistab mind täisi, tunneb mu väikesi nõrkusi, mu pahelisi kirgi... On's pahe tõesti nii ahvatlev?..

Lahkusime koos Grušnitskiga; uulitsal ta võttis mul kinni käe alt ja pärast vältavat vaikust küsis:

— Noh, kuidas?

«Sa oled rumal,» tahtsin vastata, kuid hoidusin sest ja sõnatult tõstsin vaid õlgu.

6. juunil.

Viimaseil päivil ma põrmugi ei muutnud oma süsteemi. Vürstinnale hakkavad meeldima mu kõnelused; jutustasin talle mõningaist imelikest juhtumusist mu elus ja ta näeb mus eriskummalist inimest. Ma naeran kõige üle maailmas, eriti tundmuste üle: see täidab teda hirmuga. Mu juuresolekul ta ei julge astuda Grušnitskiga sentimentaalsesse vaidlusse ning juba mitmel korral ta vastas Grušnitskile iroonilise naeratusega. Ma alati jään vaikseks ja alistuvaks, kui me juure seltsib Grušnitski, ja meeleldi jätan nad üksi; esmakordsel juhul ta oli rõõmus mu teguviisist, või teeskles ta seda; teiskordsel — vihastas mu üle; kolmandal — Grušnitski üle.

— Teil on väga vähe enesearmastust! ütles ta eile mulle. — Miks arvate, et mul Grušnitskiga on lõbusam?

Vastasin, et ohverdan sõbra õnnele enese hääolu...

— Ja samuti minu, täiendas, ta.

Vaatasin teravasti ta silmi ja sain tõsiseks. Pärast terve päev ei kõnelnud taga sõna... Õhtul ta näis olevat sügavais mõtteis, täna hommikul kaevul veel enam. Kui astusin ta juure, ta hajameelselt kuulas Grušnitskit, kes imetles looduse ilu; ent niipea kui silmas mind, ta pahvatas naerma (ja põhjusetult!), teeseldes ebaaimu mu juuresolust. Ma astusin eemale ja vargsi vaatlesin teda: ta pöördus oma kaasvestlejast ja aigutas kaks korda. Kindel, Grušnitski on talle tüütav. — Veel kaks päeva ei kõnele ma taga.

11. juunil.

Sageli küsin eneselt, miks nii väsimatult püüan võita noore tütarlapse armastust, keda ei taha petta ja keda ma iialgi ei nai? Milleks sihuke naiselik koketerii? Veera armastab mind nii, kuidas vürstinna Mary millalgi armastada ei suuda; kui ta veel oleks ligipääsmatu iludus, siis võib-olla ehk veetleks mind ettevõtte raskus...

Ent ei sugugi! Järelikult see ei ole kaugeltki too rahutuim tarve armastuse järgi, millises piinleme esimesil noorusaastail, milline paiskab meid ühe naise mant teise manu, kuni peatume tolle man, kes meid seerda ei või: säält algab me püsivus — tõeline, kustumatu kirk, mäherdune matemaatiliselt väljendatuna oleks sirgjoon, punktist ruumi langev; ning selle lõpmatuse saladus on — ainult võimatus jõuda sihile, saavutada lõppu.

Miks ma siis muretsen? — Ega's ometi kadedusest Grušnitski vastu? Vaeneke! ta ei vääri seda. Või see on tingit tollest pahelisest võitmatust tundmusest, mis meid sunnib hävitama me ligimese magusaid eksimusi, et oleks väike lõbutunne talle ütelda, kui ta meeleheitel meilt küsib, millesse ta peab uskuma:

— Mu sõber, minuga oli sama, — ja ometi sa näed, et lõunastan, sünn õhtust, magan otse võrratu rahuga ja loodan, suudan surra vaikselt ja pisarateta.

Aga siiski on suur nauding omada noort, vaevu õitsele puhkend hinge! See on kui õieke, mille magusaim aroom tõuseb vastu esimesele päikeskiirele; seda peab võtma, nautima külluseni ja heitma siis teele: ehk keegi võtab selle teelt! Tunnen eneses toda täitmatut ahnust, kõike hävitavat ja õgivat, mis satub teele; ma vaatan teiste kannatusile ja rõõmele vaid niivõrt, kuivõrt need suhtuvad minnu, kui mu hingelisi jõude püsti hoidvale toidule. Ise ma juba olen võimetu määratsema kirgede mõjutusel; mu enesetunne oli alla surut olukorrist, kuid see avaldus teisel kujul, kuna enesetunne pole midagi muud kui valitsemisiha, mu ülim nauding aga ongi — alistada omale tahtele kõik mind ümbritsev. Äratada armastust, andumust ja kartust enese vastu — eks see ole võimu ja valitsemise algelisem tunnus ja ülim juubeldus? Olla kellelegi kannatuste- ja rõõmudeallikaks, ilma et seks oleks mingeid väliseid tegureid — eks ole see me uhkuse meeldivaim sööt? Ja mis on õnn? Täissöönd uhkus. Kui võiksin tunnustada end võimsaimaks maailmas, oleksin õnnelik; kui kõik mind armastaksid, ma leiaksin eneses lõpmatud armastuselätted. Pahe sünnitab pahe; esimene kannatus annab meile aimu teise piinamise lõbust; pahe idee ei mahu enne inimese pähe, kui säält ei teki tahe rakendada seda tegelikku ellu: ideed on orgaanilised, väitis keegi: nende sünn annab neile ühtlasi vormi, ja too vorm on tehe; too, kelle pääs sünnib rohkem ideesid, tegutseb rohkem. Sellepärast geenius, needit ametniku laua külge, peab surema või hulluma samuti kui tugeva

ja terve kehaehitusega inimene tegevusetusest ja keelduvaist eluviisest sureb rabandusse.

Kired pole midagi muud kui ideed omas esialgses arengus; nad on vaid südame nooruse atribuudid, ja rumal on see, kes mõtleb kogu elu nendega algavat ja lõppevat: paljud tüüned jõed algavad mühisevaina koskedena, ent ükski ei suubu tormates ja vahutades merre. Ent säärane rahu on sageli üleva, ehkki varjat jõulisuse tunnusmärk; tunnete ja mõtete küpsus ja sügavus ei võimalda metsikusehoogusid: hing kannatades ja nautides annab enesele kõiges täpsasti aru ja veendub lõppeks, et nii peabki olema ta teab, et ilma tormita pidev põud teda ära kuivatab; ta imbub läbi iseenese elust — hellitab ja karistab end, otsekui armast last. Ainult sellises ülevas enesetunnetuse olukorras inimene suudab tajuda Jumala õiglust.

Olles lugend korduvalt eelmist lehekülge, märkan, et olen sattund kõrvale omast ülesandest... Kuid see ei muuda asja!... Kirjutan ometi ainult enesele ja järelikult kõik, mis ma oma päevaraamatusse ka ei kirjutaks, saab mulle aegade pärast väärtuslikuks mälestiseks.

Tuli Grušnitski ja hüppas mulle kaela: ta on ülendet ohvitseriks. Sel puhul jõime kokku šampanjat. Doktor Werner tuli varssi ta järel.

— Ma ei soovi teile midagi, ütles ta Grušnitskile.

— Miks?

— Sellepärast et sõduri sinel sobib teile paremini; ja uskuge, et jalgväelase munder, mis õmmeldakse siin vetel, ei lisa teile midagi juure... Vaadake, seni te olite erandiks, ja see on huvitav, nüüd aga alistute üldiseile reegleile.

— Seletage, seletage, doktor! te ei häiri põrmugi mu rõõmu. — Ta ei tea, lisa Grušnitski mulle sosistades: — kuipalju lootusi annavad mulle need õlalapid... Oo, õlalapid, õlalapid! te tärnikesed on teedjuhtivad tähekesed... Ei, ma olen õnnelik.

— Kas tuled meiega jalutama kuristikule? küsisin talt.

— Mina? Mingil tingimisel ei näita ma end vürstinnale enne kui valmib mu munder.

— Tohin ma talle teatada su rõõmust?

— Ei, palun, ära teata... Tahan üllatada teda...

— Ütle mulle vähemasti, kaugel su vahekord temaga siis on?

Ta sai segaseks ja jäi mõttesse: ta tahtis vähe kiidelda, valetada, — oli häbi, aga ühtlasi pidas enesele alandavaks tunnistada tõtt.

— Kuidas sa arvad, kas ta armastab sind?..

— Kas armastab? Imelik, armas Petšorin, misukesed arvamised sul!... kuidas võib nii ruttu?... Ja lõppeks, kuigi ta armastab, siis korralik naine seda ei ütle...

— Hää! Ja vissist sinu arvates korralik inimene peab vaikima oma kirgedest?..

— Ah, vennas! Kõigeeks on oma maneer; palju on, millest ei kõnelda, mida taibatakse...

— See on õige... Ainult armastus, millise loeme silmist, ei kohusta naisterahvast millekski, kuna aga sõnad... Ole ettevaatlik, Grušnitski, ta veab sind ninapidi...

— Tema?... küsitles ta, tõstes silmad üles ja naeratades rahuloluga: — mul on kahju sinust, Petšorin!..

Ta läks.

Õhtul suur seltskond jalgsi suundus kuristikule.

Siinsete geoloogide arvates too kuristik pole midagi muud kui kustund vulkaani kraater; see on Mašuki jalal, umbes versta kaugusel linnast. Selleni viib kitsas jalgrada kesk põõsaid ja kaljurahnu. Ronides märke ma ulatasin vürstinnale käe; ta ei jätnud mu kätt kogu jalutuse vältel.

Me algasime klatšimisega: ma ükshaaval hakkasin läbi võtma kõiki siinviibivaid ja puudevaid tuttavaid, enne pöörasin valgusse nende naeruväärsed omadused, siis pahelised. Mu sapp otsis väljapääsu. Ma alustasin naljaga, lõpetasin aga tõelise vihaga. Esmalt see teda lõbustas, kuid lõppeks hirmutas.

— Te olete kardetav inimene! ütles ta: — ma pigemini satuksin metsas mõrtsuka noa alla kui teie keelele... Ma tõsiselt palun teid: kui teil peaks tuju tulema kõnelda minust halvasti, siis pigemini võtke pistnuga ja tapke mind, — ma arvan, see ei oleks teil sugugi raske.

— Olen's ma tõesti sarnane mõrtsukale?

— Olete veel halvem...

Ma minutiks jäin mõtteisse ja ütlesin siis, väljendades seejuures sügavat liigutust:

— Jah, niisugune on minu osa olnud juba lapsepõlvest. Kõik lugesid mu näol pahelisuse tunnusmärke, mihukesi tõelisesti ei olnud; kuid need oleteti olevat — ja nad sündisid. Ma olin tagasihoidlik ja vaikne — mind süüdisteti salalikkuses: ma sain kinniseks. Ma sügavasti tundsin hüvet ja pahet; keegi ei hellitand mind, kõik pilkasid: ma sain vihakandjaks; ma olin sünge, teised lapsed olid rõõmsad ja lobisejad; ma tundsin end neist kõrgemal, mind peeti madalamaks: ma sain kadedaks. Ma tahtsin armastada kogu maailma, — mind keegi ei mõistnud: ja ma õppisin vihkama. Mu ühetooniline-värvitu noorus möödus võitluses iseenese ja maailmaga; oma parimad tunded, kartes neid naeruvääristada, ma matsin oma südame sügavusse: säääl nad suridki. Ma armastasin tõde, — mind ei ustud: ja ma hakkasin valetama. Tulnud teadvusse maailmast ja inimestest ja seltskonna vedrukestest, ma sain meistriks eluteaduses ja nägin, kuidas teised on õnnelikud ilma vaevata, kasutades mängeldes noid soodustusi, milliseid ma nii vaevu pidin kätte võitma. Ja siis mu hinges tuli ärkvele meeleheit, — mitte too meeleheit, millist ravitakse püstolitoruga, vaid külm, jõuetu meeleheit, varjat osavõtlikust ja lihtsameelsest naeratusest. Minust sai kõlbline sant: üks mu hinge poolustest kuivas, auras välja, suri, ma lõikasin selle ära ja viskasin tee; — samas teine poolus liigutas, elas kõigile teenistusvalmina, ent keegi seda ei märgand, sest

keegi ei teadnud esimese hukkund pooluse olemasolust. Nüüd te elustasite mus mälestuse sellest, ning ma kandsin teile ette ta epitaafi. Paljudele kõik epitaafid üldse näivad naeruväärseina, aga mulle — ei; eriti veel, kui tuletan meele, mis nende alla maet. Muide, ma ei palu teid jagada mu arvamusi: kui mu avaldused näivad teile naeruväärseina — palun, naerge; võin vaid kinnitada teile, et see ei kurvastaks mind põrmugi.

Ma vaatasin talle silmi: neis sädelesid pisarad; ta käsi, mis toetus mu omale, värises; tal oli kahju must! Kaastunne — tunne, millisele nii kergesti alistuvad kõik naisterahvad, — surus oma küüned ta kogematusse hinge. Kogu jalutusaja vältel ta oli hajameelne, ei koketeerind kellegagi, — ja see on suur tunnusmärk!

Jõudsime kuristikku; daamid jätsid oma kavalerid, aga vürstinna ei vabastand mu kätt. Siinsete dandyde teravmeelsused ei löbustand teda; kuristiku püstloodis perv, mille veerel ta seisis, ei kohutand teda, kuna samas kõik teised neiud kiljusid hirmust ja sulgesid silmad.

Tagasituleku teel ma vältisin puudutamast me äsjast kurba keskustelu. Mu tühiseile küsimusile ja naljadele ta vastas lühidasti ja hajameelselt.

— Kas olete armastand? küsisin talt leppeks.

Ta vaatas mulle vahedasti, vastas päáliigutusega — ja taas vajus mõtiskellu: oli ilmne, et ta tahtis midagi ütelda, kuid ei teadnud, millest alustada; ta rind tõusis tormiliselt... Kuidas olla! Ta hõre pitsist käis oli nõrk kaitse, ning elektrisädemeke tuksatas mu käest ta kätte; kõik kired peaaegu algavad nii, ning sageli me petame endid, arvates, et naine armastab meid me füüsiliste või kõlbliste omaduste pärast; muidugi, need valmistavad ette, teevad vastuvõtlikuks ta südame jumalikule sädemekesele, ent siiski vaid esimene kokkupuude otsustab kõik.

— Eks ole õigus, ma olin ometi lahke täna? ütles vürstinna teht naeratusiga, kui jõudsime tagasi jalutuskäigult.

Me lahkusime.

Ta ei ole rahul enesega; ta süüdistab end osavõtmatuses... Oo, see on esimene, päämine triumf!

Homme ta tahab mulle olla hää, tasuda oma jahedust. Tean seda kõike juba pääst — ja sellepärast ongi nii igav.

12. juunil.

Täna nägin Veerat. Ta vaevab mind oma armukadedusega. Vürstinna vistsist on talle usaldand oma saladusi: peab ütlema — hää valik, kellele!

— Ma aiman, mille poole liigub see kõik, kõneles Veera: — parem ütle mulle juba otsekoheselt, et armastad teda?

— Aga kui ma ei armasta teda?

— Miks siis jälgida teda, teha rahutuks, äratada tas kujutelmeks?... Oo, ma hästi mõistan sind! Kuule, kui tahad, et usuksin sind, siis sõida nädala pärast Kislovodski, ülehommene sõidame sinna üle. Vürstiproua jääb siia kauemaks. Üüri korter meie lähedale, — me elame suures majas allika lähedal, mesoniinis; all on vürstiproua korter, kõrval majas on korter vaba... Kas sõidad?..

Ma lubasin ja veel samal päeval saatsin inimese üürima vaba korterit.

Grušnitski tuli mu poole kell kuus ja teatas, et ta munder valmib homseks, just balliks.

— Lõppeks võin taga tantsida kogu õhtu... Ja kõnelda enese tühjaks! lisan ta.

— Ja millal siis on ball?

— Homme! Kas sa ei tea siis? Suur pidu, ja sinne ülemus on selle korraldajaks...

— Läheme puiesteele...

— Mingil tingimusel, selles seermatus sinelis...

— Kuidas, sa ei armasta seda enam? Läksin üksi ning kohates vürstinna Maryt, palusin talt masurka. Ta näis imestununa ja rõõmsana.

— Ma mõtlesin, et tantsite ainult möödapääsmatul juhusel, nagu eelmisel korral, ütles ta ja naeratas nii armsasti...

Ta vistsist sugugi ei märka Grušnitski puudumist.

— Teile homme valmistetakse meeldiv üllatus, ütlesin.

— Millega?

— Saladus... ballil aimate ise...

Ma veetsin õhtu vürstiproua pool; võõraid ei olnud, pääle Veera ja ühe ülinaljaka vanahärra. Olin võrratus meeleolus, improviseerisin igasuguseid ebaharilikke lugusid; vürstinna istus mulle vis-à-vis ja kuulas mu rumalusi sügava pingutet, isegi hella tähelepanuga, et hakkas tast tõsiselt kahju. Kuhu on kadund ta elurõõm, ta koketerii, kapriisid, vahe toon, põlglik naeratus, hajameelne vaade?..

Veera kõike märkas: ta kahvatul näol ilmnes sügav kurbus; ta istus akna varjus, raskesti vajununa tugitooli sügavusse... Mul hakkas tast kahju.

Siis jutustasin draamalise loo me tutvunemisest, me armastusest, — mõistagi varjates Veerat ja end väljamõeld nimedega.

Ma nii eredais värves kujutasin enese õrnust, enese kirglikku rahutust, juubeldusi; ma asetasin meeldivasse valgusse ta iseloomu ja teod, et ta tahtmatult pidi andestama mulle mu koketeerimise vürstinnaga.

Ta tuli ja istus me keskele, sai elavaks, tähelepanelikuks... ning alles kell kaks öösel tuli meile meele, et arstid käsevad heita magama kell üksteist õhtul.

15. juunil.

Pool tundi enne balli algust tuli mu poole Grušnitski täies jalgväe ohvitseri mundri sädeluses. Kuue kolmanda nööbi külge oli kinnitet pronksist kett, mille otsas rippus kahekordne lornjett; määratu suured ja uudusest ebapaindlikud õlalapid hoidsid kuidagi imelikult ülapoole, nagu Amori tiivad; ta saapad kriuksusid; vasemas käes ta hoidis pruunist nahast kindaid ja mütsi, paremaga lahutas väiksesse kiharasse lokit juuksesalka. Enesega rahulolu ja ühtlasi mingi kindlusetus kajastusid ta pilgust; ta pühapäevane välimus ja uhke kõnnak irriteerisid mind naerma, kui see ainult ei oleks olnud vastakas mu õhtuseile kavatsusile.

Ta viskas kindad ja mütsi lauale ja hakkas kohendama end peegli ees; suur must rätik, seot kõrgele krae vahele, nii et see kandis isegi ta lõuga, vahtis krae vahelt välja poole versoki pikkuselt; talle näis seda olevat vähe: ning nii kiskuski ta selle kõrvadeni; sellisest raskest tööst — sest mundri krae oli väga kitsas ja kõrge, — veri tungis ta näkku.

— Köneldakse, sa olevat kurameerind mu vürstinnaga? ütles ta hoolimatult, vaadates must mööda.

— Kus meil rumalail teed juua! vastasin talle, korrates ühe läind sajandi aruka päevavarga armsaimat sõnastust, kellele pühendas ülistuse isegi Puškin.

— Ütle, — istub hästi mu munder?... Ah, neetud juut!... kuidas õndlast pigistab?... Kas on sul lõhnaõli?

— Kallis inimene, mis sulle veel vaja? lõhnad juba niigi roosipumati järgi.

— Pole viga. Anna aga siia...

Ta valas enesele poole pudelikest krae vahele, taskurätikule ja varukaile.

— Kas tantsid täna? küsis ta.

— Ei mõtle.

— Kardan, et mul tuleb vürstinnaga alustada masurkat, — ma ei tea peaaegu ainustki sammu...

— Kas kutsusid teda masurkale?

— Veel mitte...

— Hoolitse, et sind keegi ei enneta...

— Ja tõesti! ütles ta ja lõi enesele rusikaga vastu laupi. — Jumalaga... Lähen ootan teda. Ta haaras mütsi ja jooksis välja.

Pool tundi hiljemini läksin mina. Uulitsad olid pimedad ja tühjad; seltskondliku maja ehk trahteri — kuidas soovite — ees häärisid inimesed; aknad olid valgustet; tuulehood kandsid minuni polgu muusika üksikuid takte. Astusin aeglaselt; olin kurb... Ons mu ainsaks ülesandeks siin maailmas purustada teiste inimeste kauneid lootusi? — mõtlesin. Tollest hetkest, mil asusin siia maailma, on saatus ikka kuidagi juhtind mind teiste inimeste draamade konflikti, otsekui ilma minuta ei mõistaks keegi surra ega meelt heita! Olen ikka olnud viienda akti päätegelane; otsekui mingil väaramatul sunnil olen mängind viletsaid timuka või äraandja osi. Missugust sihti taotles sellega saatus?... Olens ma tõesti määrat kirjutama kodanlikke tragöödiad ja perekondlikke romaane — või kaastööliseks jutustusteseeriaile, näiteks

«Lugemise Biblioteek» laadilisile?. Ja miks's ka mitte?... Ons vähe inimesi, kes alustades elu mõtlevad seda lõpetada nagu Aleksander Suur või lord Byron, ent kummatigi kogu eluks jäävad vaid tituleerit nõunikeks?..

Astund saali, ma segasin enese meeste sagarasse ja hakkasin vaatlema. Grušnitski seisis vürstinna kõrval ja kõneles erutusega millestki; vürstinna kuulas teda hajameelselt, hoidis lehvikut huulte juures ja vaatas ringieksiva pilguga ringi; ta näol peegeldus rahutus, silmad otsisid kedagi; ma tasa astusin nende selja taha, et kuulata nende kõnelust.

— Te piinate mind, vürstinna! kõneles Grušnitski: — te olete tundmatuseni muutund tollest ajast saadik, mil ma teid ei näind...

— Te olete samuti muutund, vastas vürstinna ja libistas tast üle nobeda pilgu, milles ta ei suutnud varjata sisimat põlglikku naeratust.

— Mina? ma olen muutund?... Oo, ei iialgi! Te teate, et see võimatu! Kes teid vaid kord näind, säilitab igavesti eneses te jumaliku kuju.

— Jätke...

— Miks te ei taha kuulata siis nüüd seda, mida veel mitte ammu kuulasite nii meelsasti?..

— Sellepärast et ma ei salli kordumisi, vastas vürstinna naerdes.

— Oo, olen kibedasti eksind!... Ma mõtlesin — kui rumal — et vähemasti need õlalapid annavad mulle õiguse kanda eneses lootusi... Ei, parem juba igavesti jääda tollesse põlat sõduri sinelisse, missugusele võib olla võlgnengi tänu te tähelepanu eest mulle...

— Õige, soldati sinel sobib teile hoopis paremini...

Ma astusin vürstinna juure ja kumardasin; ta vähe punastas, siis ütles nobedasti:

— Eks ole, m-r Petšorin, hall sõduri sinel hoopis paremini sobib m-r Grušnitskile?..

— Ma ei poolda te arvamust, vastasin: — mundris ta näib veel nooremana.

Grušnitskile too löök oli raske: nagu kõigil poisikesil tal on pretensioon olla vanamees; ta kujutleb, et ta näol sügavad kirgede jäljed asendavad aastate arvu. Ta heitis mulle vihase pilgu, lõi jalga vastu põrandat ja läks.

— Eks ole, ütlesin vürstinnale: — ehkki ta on ikka ja alati olnud naeruväärne, kuid veel mitte väga ammu ta näis teile huvitavana... hallis sinelis?..

Ta langetas silmad ja ei vastand.

Grušnitski kogu õhtu jälgis vürstinnat, tantsis temaga või jälle ta vis-à-vis'ga, ta otse õgis teda silmiga, ohkas korduvalt ning tüütas teda palvetega ja etteheidetega. Pääle kolmandat kadrilli vihkas teda juba lõplikult.

— Ma sinust seda ei oodand, ütles ta, astudes mu juure ja võttes kinni mu käest.

— Mida?

— Sa temaga tantsid masurkat? — küsis ta pidulikult. — Ta tunnistas mulle üles...

— Ja siis? on's see saladus?

— Muidugi... Võiksin oodata seda plikakeselt, kokotilt... Küll ma juba tasun!

— Kiru enese jämedat sinelit või oma õlalappe, miks süüdistad teda? On's tema süüdi, et sa talle enam ei meeldi?..

— Miks siis anda lootusi?

— Miks sa siis lootsid? Ihaldada midagi, seda kätte võidelda — mõistan; aga kes siis loodab.

— Sa võitsid kihlveo, ainult mitte täisi, ütles ta mürgise naeratusega.

Algas masurka. Grušnitski valis ainult vürstinnat, teised kavalierid ei jätnud teda hetkekski rahule: see oli ilmne salanõu mu vastu; — seda parem: ta tahab veeta õhtu minuga, teda segatakse, — ning ta seda enam tahab olla ainult minuga.

Ma paaril korral pigistasin ta kätt: teisel korral ta vaikides vabastas oma käe minu omast.

— Sel ööl vissist magan halvasti, ütles ta, kui lõppes masurka.

— Selles on süüdi Grušnitski?

— Oh, ei! — ning ta sai mõtlikuks, nii nukraks, et ma andsin enesele sõna tingimata suudelda sel õhtul ta kätt.

Võõrad hakkasid lahkuma. Aidates vürstinnat kalessi, nobedasti surusin ta väikese käekese huultele. Oli pime, ja keegi ei võind seda näha.

Saali naasisin ma rahulolutundega.

Suure laua ümber istus salkkond noorhärassid õhtusöögil ning nende keskel silmasin Grušnitskit. Kui ma sisse astusin, kõik järsku vaikisid: näis, et nad kõnelesid minust. Paljudel juba eelmisest ballist on mu vastu mingi meelepaha, eriti draguni kaptenil, ning nüüd, märkan, nad tõepoolest organiseerivad mu vastu sõjakäiku Grušnitski juhatusel. Tal on äärmiselt uhke ja kangelaslik poos...

Väga rõõmustav; ma armastan vaenlasi, ehkki mitte kooskõlas ristiusu õpetusega. See on lõbus, sünnitab veres isegi väikest tormi. Olla alati valvel, püüda igat pilku, juhuslikult langetet sõna tähendust, taibata kavatsust, laotada salasepitsusi, teeselda petetut ja äkki, ainsama tõukega paisata ümber kogu suurejooneline ja paljude unetuid öid nõudnud kavaluste ja saladuste ehitis — seda nimetan ma eluks.

Kogu õhtusöögi ajal Grušnitski sosistas ja vahetas sõnatiineid pilke draguni kapteniga.

14. juunil.

Täna hommikul Veera oma mehega sõitis Kislovodski. Teel vürstiproua poole ma kohtasin nende kalessi. Ta saatis mulle tervituse kerge pääliigutusega, kuid ta pilgus oli etteheide.

Kes on siis süüdi? miks ta ei võimalda mulle juhust olla taga üksi? Armastus on kui tuleleek, kustub ilma söödata. Võib-olla armukadedus teeb seda, mida ei suutnud mu palved.

Istusin vürstiproua juures terve tunni. Mary ei tulnud me juure, — olevat haige. Õhtul teda ei olnud meripuiesteel. Äsja organiseerit bande, varustet lornjettidega, on muutund õige sõjakaks. Olen rõõmus, et vürstinna haige: nad oleksid maha saanud mingi häbematusesega ta vastu. Grušnitski juuksed on sasis ning ta laikimus hirmuäratav; ta näilisesti on tõesti mures ning ta enesetunne haavat; ent on ju inimesi, kelle meeleheitki valmistab lõbu...

Tulnud koju, märkasin, et mul midagi otsekui puudub. Ma ei näind teda! Ta on haige! Ega's ma ometi armund pole?... Mihuke lollus!

15. juunil.

Kell üksteistkümmend hommikul — ajal, mil vürstiproua tavalisest higestab Jermolovi vannis — ma läksin mööda ta majast. Vürstinna mõtlikult istus akna juures; nähes mind ta hüppas püsti.

Astusin eestuppa; kedagi säääl ei olnud ja ma ilma teatamata, kasutades siinsete kommete vabadust, läksin otse võõrastetuppa.

Vürstinna palgedel mängles tume kahvaus. Ta seisis klaveri juures, tuges leentooli seljale. Ta käsi värises vaevu märgatavasti; ma tasa astusin ta juure ja ütlesin:

— Te olete pahane mu pääle?..

Ta vaatas mulle sügaval, tüünel pilgul ja vastas pääliigutusega; ta huuled tahtsid midagi ütelda, kuid ei suutnud ometi; ta silmad täitusid pisaraist; langedes tugitooli ta peitis näo kättesse.

— Mis on teiega? küsisin ja õrnasti võtsin ta käe.

— Te ei austa mind!... Oo, jätke mind!... Ma astusin mõne sammu... Ta tõusis tugitoolis sirgu, ta silmad leegitsesid.

Ma seisatusin, hoides ukse lingist ja ütlesin:

— Andestage, vürstinna! Ma toimis in mõtlematult... see ei kordu enam: teen enesele ülesandeks... Te ei või teada, mis sündis mu hinges seni? Te ei saa seda teada iialgi, ja seda parem teile. Jumalaga.

Sulgedes enese järel ukse, ma vissist kuulsin ta nutmapuhkemist.

Õhtuni hulkusin Mašuki ümbruses, väsitasin enese jõuetuseni ning, jõudnud koju, viskusin voodisse rammetult.

Mu poole tuli Werner.

— On's see õige, et naitute vürstinna Ligovskajaga? — küsis ta.

— Ja mis siis?

— Kogu linn kõneleb; kõik mu patsiendid on ametis tolle tähtsa uudisega, ja haiged on juba säärane rahvas: kõikteadjad!

«Need on Grušnitski vembud,» mõtlesin.

— Et tõestada teile, doktor, nende kuulduste võltsi, teatan saladusena, et sõidan homme Kislovodski...

— Ja vürstinna ka?..

— Ei, ta jääb veel nädalaks siia...

— Siis te ei naitu?..

— Doktor, doktor! Vaadake mind, sarnanen ma's tõesti peigmehele või millelegi säärasele?

— Ma seda ei kõnele... Kuid te teate, on juhuseid... lisas ta kavalasti naeratades, — millistes aus inimene peab naituma, ning et on mammikesi, kes vähemalt ei hoiata neid juhuseid... Ja nii soovitan teile kui sõber — olla ettevaatlikum. Siin, vetel, on väga kardetav õhkkond: kuipalju olen näind oivalisi noormehi, kes väärivad paremat osa elus, ent sõitsid siit ometi otse pärja alla... Isegi, uskuge, mind taheti naita! Nimelt üks provintsi mammike, kelle tütar oli väga kahvatu. Mul oli õnnetus talle öelda, et ta saab tagasi oma õitsvuse abielus; siis ta tänapisaratega silmis pakkus mulle oma tütre kätt kogu oma varandusega — viiskümmend hinge vissist oli. Pidin enese päästmiseks vastama, et ma seks pole kõlblik...

Werner läks mu juurest kindla teadmisega, et ta mind hoiatas.

Ta sõnadest sain aru, et minu ja vürstinna kohta linnas on lendu last halbu kuulduki: see ei lähe Grušnitskist kergesti mööda!

18. juunil.

Juba kolmandat päeva olen Kislovodskis Iga päev näen Veerat kaevul ja jalutuskäigul. Hommikul ärgates istun akna juure ja juhin oma lornjeti ta rõdule; ta ammu juba on riidetund ja ootab kokkuräägit märguannet; me kohtame, teeseldes lihtsat juhust, aias, mis me majade juurest laskub kaevule. Elustav mägestiku õhk on annud tagasi ta näole õitsvuse ja elukülluse. Tähendab, mitte asjatult ei nimeteta Narzani vägilaste allikaks. Siinsed elanikud oletavad, et Kislovodski õhustik elustab armastustundeid, et siin hargnevad ja lahenevad kõik romaanid, millised saavad oma alguse Mašuki jalal. Ja tõepoolest, siin kõik hingab üksindust; siin kõik on salapärane — tihedasti langevad pärnapuiesteede varjud üle vahutava ja mühiseva mägiojakese, milline hüpeldes kaljult kaljule murrab enesele teed läbi rohekate sammaldund rahnude; ja kuristikud täis vaikust ja hämarust embavasti hargnevad siin kõigisse kaartesse; ja õhk aroomitiine ja värske, läbi imbund kõrgetest mägikasvude aurust ja valge akaatsia imalaist lõhnust; ning alaline, magusasti rammestav lätte-ojakeste vulin, mis kuristiku lõpus sulab üheks Podkumoki jõkke suubuvaks vooks. Siitpoolt kuristik on laiem ja kujundab roheline oru; sellest üle viib tolmune tee. Igakord, kui vaatan teele, mulle näib, et sellel sõidab tõld ning tõlla aknast vaatab välja roosakas näoke. Palju tõldu on juba mööda sõitnud seda teed,—aga see veel

mitte. Alev, mis asub kindluse taga, on muutund elavaks; restoraanis, mis ehitet mõni samm eemale mu majast mäenõlvakule, vilguvad õhtuti läbi kahe paplite rea tulukesed; klaaside klirin ja häälte sumin jätkub sügavani ööni.

Kusagil ei juua niipalju kahetiini veine ja niipalju mineraalvett kui siin.

*Nii mitmed harrastavad kumbagi —
Ent ma ei kuulu nende liiki.*

Grušnitski iga päev lärmitseb oma bandega restoraanis; ta ei tervita mind peaaegu üldse enam.

Ta alles eile sõitis siia, aga juba läbes sattuda tülli kolme siinse vanahärraga, kes tahtsid saada enne teda vanni; tõsi — õnnetused soodustavad ta's sõjaka meeleolu kasvamist.

22. juunil.

Lõppeks nad sõitsid siia. Istusin oma toas akna juures, kui korraga kuulsin nende tõlla nõtket veeremist: mu sisimas värehtus midagi... Mis sees on? Olen's ma tõesti armund?... Ma olen nii rumalasti loodud, et võib uskuda seda minust.

Lõunastasin nende pool. Vürstiproua kohtleb mind väga õrnasti ja ei jäta viivukski tüdart... halb! Selle eest Veera kadestab mind vürstinna ees: saavutasin ometi lõppeks kogu selle õnne! Milleks kõigeks pole kõlblik naisterahvas, et ainult sünnitada tuska võistlejannale? Mäletan, üks armus minusse sellepärast, et teadis, et armastan teist. Pole midagi paradoksaalsemat naisterahva mõistusest: naisterahvaid on raske milleski veenda; peab viima neid niikaugele, et nad ise end veenaks Tõestuste viis, millisega nad hävitavad endi eelarvusi, on väga algupärane; et kätte õppida nende dialektikat, peab enese mõistuses segi paiskama kõik kooliloojaka reeglid. Näiteks tavaline viis:

See mees armastab mind; aga ma olen abielus: järelikult ei tohi armastada teda.

Naisterahva viis:

Ma ei tohi armastada teda, sest olen abielus; aga tema armastab mind — järelikult...

Siin järgneb palju punkte, sest mõistus on veeres ning nüüd kõnelevad: keel, silmad ja siis süda, kui säärane kusagil on.

Mis siis sünniks, kui need leheküljed millalgi satuksid naisterahva kätte? —«Klatš!» hüüaks ta ägeduses.

Ajast, mil poeedid hakkasid luuletama ja naisterahvad neid lugema (mille eest neile sügavaim tänu), on neid sageli nimetat ingliteks, millist komplimenti nad omas lihtsameelsuses usuvad, kummatigi unustades, et poeedid raha eest ülistasid Nerot pooljumalaks...

Ei oleks kohane mul kõnelda neist sellise halvaksapanuga, — mul, kes pääle nende siin maailmas midagi ei armasta, mul, kes alati valmis oli ohverdama neile oma hingerahu, auahnuse, elu... Aga ma ei püüa mingis vihahoos või haavat enesetunde kehutetuna rebida neilt nõialinikut, millise läbistab vaid õige harv, peen ja kogend pilk. Ei, kõik, mis räägin neist, on ainult järeltus —

*Mu aju teadliku analüüsi tulemus
ja tundeelu pettumuste reast.*

Naisterahvad peaksid soovima, et kõik mehed neid tunneks sama hästi kui mina, sellepärast et armastan neid sajavõrdselt rohkem tollest ajast saadik, millest neid ei karda ning mil tulin teadvusse nende väiklastes nõrkustes.

Muide: Werner hiljuti võrdles naisi nõiut metsaga, millisest kõneleb Tasso oma «Vabastet Jeruusalemmas». — «Vaevu saad juure astuda» rääkis ta, «ning su pääle langevad sellised ahastused, et Issand heida armu: kohustus, uhkus, korrektsus, üldine arvamus, naeruväärsus, põlgus... Aga ei tohi kahelda, — otse edesi; aegamisi kaovad hirmutised ning su ees avaneb vaikne ja valgusküllane aas, mille keskel õitseb roheline mirt. Aga, oh häda! kui esimesil sammel su südamesse kahtlus poeb ning sa otse ümber käänad!»

24. juunil.

Tänane õhtu oli sündmusrikas. Umbes kolm versta Kislovodskist, kuristikus, milles mühiseb Podkumok, on kalju, mida hüütakse Sõrmuseks; see kujutab looduslikke väravaid; tuges kõrgele mäerinnakule loojenev päike heidab läbi selle viimse vihu sulametalliseid kiiri maailmale. Kogunes palju uudishimulikke, kes otsustasid minna vaatlema päikese loojenemist läbi kaljuse akna. Keegi meist, õieti öelda, ei mõtelnud päikesele. Ma sõitsin vürstinna kõrval; tulles koju pidime Podkumokist läbi sõitma. Mägede jõekesed, ja seda ka õige madalad, on väga hädaohtlikud, eriti selle poolest, et nende põhi on tõeline kaleidoskoop: iga päev muutub lainete toimel nende põhi — kus eile oli kivi, sääl täna sügav auk. Ma võtsin vürstinna hobuse väljaist ja tõin enese kõrval vette, mis hobustele ei ulatund üle põlvi; tasa astusid hobused põiki voolu. Kõigile, kes üle või läbi sõitnud kiire vooluga jõeketest, on teada, et vette vaatamine võib tekitada hetkelise mõistuse tumenemise ja päaringikäimise. Ma unustasin hoiatada selles vürstinna Maryt.

Olime juba kesk jõge, kiireimas voolus, kui korraga vürstinna vajus sadulas kokku. «Mul on halb!» sõnas ta nõrgalt. Ma kumardusin ja embasin käega ta painduva piha.

— Vaadake üles! sosistasin talle: — pole midagi, ärge kartke; ma olen teiega.

Nüüd ta tundis end paremini; tahtis vabaneda, kuid ma veel tugevamini pigistasin ta õrna, habrast pihta; mu pale peaaegu puudutas ta oma, — sellest hoovas palavikulist lõõska.

— Mis te teete muga?... Mu Jumal!..

Ma ei kuulnud ta sõnu, ei tunnud ta värisemist ja vastupanu, mu huuled vaid otsisid ta õrna palet ja puudutasid... tas tuksatus midagi, ent ta vaikis; me sõitsime teiste järel: keegi ei võind näha. Jõudnud teispoelsele kaldale, kõik pääsid galoppi. Vürstinna hoidis oma hobuse sammul ja ma jäin ta kõrvale. Oli ilmne, et teda piinas mu vaikimine, kuid ma otsustasin vaikida lõpuni — sisimast uudishimust. Ma tahtsin näha, kuidas rabeleb ta välja kujunend seisukorrast.

— Teie kas põlgate mind või väga armastate! — katkestas ta lõppeks vaikuse, ning ta hääles olid pisarad. — Võib-olla teil lihtsalt tuju naerda mu üle, tekitada mu hinges vastolusid ja siis jätta... see oleks nii alatu, nii madal, et lihtsalt kujutelm... Oo, ei! eks ole, lisas ta õrna usaldusega hääles, — minus pole midagi, mis sisendaks lugupidamist? Te häbematu julgus... ma pean, ma pean seda andestama, sellepärast et lubasin... Vastake siis, kõnelge, tahan kuulata te häält!..

Ta viimaseis sõnus oli sulet mingi naiselik kannatamatus, et tahtmatult muigasin; õnneks tihenes videvik... Ma ei vastand.

— Te vaikite? kõneles ta edasi: — te võib-olla tahate, et ennetaksin teid armastusavalduses...

Ma vaikisin.

— Kas tahate seda? jätkas ta, pöördudes mu poole; ta pilgus ja hääles oli midagi kohutav-tõsist, otsustavat...

— Milleks? vastasin ja kohendusin sadulas. Ta laksatas hobusele nuudiga ja eemaldus kiirel traavil kitsast hädaohtlikku mägirada; see toimus nii kiiresti, et vaevu jõudsin talle järgi ja alles siis, kui ta ühines eelsõitva seltskonnaga. Kuni koduni ta vadistas ja naeris kui vallatuim laps. Ta liigutustes oli midagi palavikulist; mu poole ta ei vaadand kordagi. Kõik märkasid ta ebatavalikku lõbusust, ja vürstiproua tundis omast tütrest sisimat häämeelt. Tütrel lihtsalt oli kerge närvide vapustus: ta nutab pisut ja veedab öö unetult. See mõte mulle on otse võrratu nauding: on minuteid, mil tunnen vampiiri... Ent kummatigi kuulun hääsüdamlikuks inimeseks ja püüan selle poole!

Sadulaist maha hüpanud, daamid läksid vürstiproua poole; ma tundsin sisimat rahutust ja traavisin mägestikku, et hajutada pääs pakitsevaid mõtteid. Kasteniiske õhtu hingas karastavat jahedust. Kuu tõusis mustavate mägiharjade tagant. Iga mu ratsu rautamatu kabja aste sumedasti kajastus kuristikku vaikuses; kosel jootsin hobuse, ahnesti imesin enesesse lõuna öö mahedat õhku, ja traavisin tagasi. Tuled akendes kustusid; vahisoldatid kindluse vallil ja kasakad lähiskonna piketidelt vahetasid lamedaid hüüdeid...

Üks alevi maju, ehitet sügava lõhestiku veerele, oli otse silmitorkavalt heledasti valgustet; hooti andus säält mu kuulmeteni kõnet ja hüüdeid, väga

iseloomulikke sõjaväelaste koosviibimisele. Ma hüppasin sadulast ja hiilisin akende alla; vähe poikvile vajund luugi vahelt ma võisin näha ja kuulda seesolijaid. Kõneldi minust.

Draguni kapten, erutet viinast, perutas rusikuga lauale ja sundis juuresviibijaid tähelepanule.

— Mu härrad! ütles ta, — nii ei kõlba. Petšorinit peab õpetama! Need Peterburi poisinolgid peavad end ikka targemaks, kuni neile ninale ei koputata! Ta arvab, et ta üksi on eland ilmas, et kannab alati puhtaid kindaid ja läikima nühit saapaid.

— Ja mihuke ennast täis muige! Olen muide veendund, et ta on argpüks, — argpüks jah!

— Arvan sama, ütles Grušnitski. — Ta armastab tõsiseist seisukorrist põigata kõrvale naljaga. Kord paiskasin talle näkku säärast rämpsu, mille eest iga mees mind kohapääl tükkideks oleks raiund, ta aga pööras kõik naljaks. Ma mõistagi teda välja ei kutsund, sest oli ju see tema kohus; ja lõppeks ei tahtnud end segadagi sellal skandaali...

— Grušnitskil on Petšorini vastu põhjustet viha, sest too lõi tal nina alt vürstinna ära, ütles keegi.

— Mida veel välja ei mõelda! Tõsi, ma vähe lipitsesin vürstinna järel, aga jätsin peagi mängu, sest ma ei naitu, kompromiteerida aga ausat tütarlast ei luba mu autunne.

— Jah, kinnitan teile veel kord, ta on kindlasti argpüks, tähendab — Petšorin, mitte Grušnitski, — Grušnitski on tubli poiss ja mu tõsine sõber! ütles draguni kapten. — Mu härrad, keegi teist teda vissent ei kaitse? Ei keegi? seda parem! Tahate proovida ta tublidust? See oleks väarikas lõbu.

— Tahame; ainult kuidas?

— Siis kuulake: Grušnitski on ta pääle põhjustetult pahane — temale päämine osa! Ta peab mingi rumala põhjuse pärast saatma Petšorinile väljakuse... Oodake; selles on kõik... Kutsub välja: hää! Kõik see, — väljakutse, ettevalmistused, tingimused, — kõik peab olema võimalikult pidulik ja kohutav; see jääb mu hooleks; ma olen sulle sekundandiks, mu vaene sõber! Nii! Ja nüüd tulebki konks: püstoleid me ei laadi kuulidega. Ma vastutan, et Petšorin lööb araks — kuue sammu päält panen laskma, kurat võtaks! Kas olete muga nõus, mu härrad?

— Hästi mõeldud!... Nõus!... Miks ei? kuuldus kõikjalt.

— Ja sina, Grušnitski?

Ma erutusega ootasin Grušnitski vastust; teraskülmad vihahood ahistasid mu mõtte juures, et nii kergesti oleksin saand nende lollakate pilkealuseks, kui mitte juhus... Kui Grušnitski oleks tagasi tõrjund nende alatu ettepaneku, ma oleksin teda kaelustand. Ent viivu vaikimise järgi ta tõusis omalt istmelt, ulatas kaptenile kae ja tähtsa tooniga sõnas: «Hää, ma olen nõus!»

Raske on kirjeldada kogu ausa bande juubeldusi.

Erutet kahest vastakast tundest ma naasisin koju. Esimene oli nukrus. «Miks nad kõik vihkavad mind?» mõtlesin. — «Mispärast? Olen's ma kedagi alandand? Ei. Kuulun's ma tõesti inimeste liiki, kelle välimus juba tekitab pahatahtlikkuse?» Ning ma tundsin, kuidas mürgine viha üha tõusis mu hinges. «Olge ettevaatlik, härra Grušnitski!» kõnelesin endamisi, sammudes toas edesitagi: «minuga ei naljateta. Teile võib kalliks minna te lollakate seltsimeeste hääkskiitmine. Ma ei saa te mängukanniks!..»

Ma kogu öö ei magand. Hommikul olin kollane kui pomerants.

Kaevul kohtasin vürstinnat.

— Te olete haige? ütles ta, kündides pilgu mu näkku.

— Ma kogu öö ei magand.

— Mina samuti... süüdistasin teid... võib-olla põhjusetult? Aga andke mingisugunegi seletus, ma võin teile andestada kõik...

— Kas kõik?..

— Kõik... ainult kõnelge tõtt... ja rutemini... Ma kaua mõtlesin, üritades enesele seletada, õigustada te ülalpidu: võib-olla te kardate takistusi mu vanemate poolt... sellest pole viga: kui nad teada saavad... (ta hää l värises) ma saan neilt nõusoleku. Või ehk te isiklik seisukord... kuid teadke, et võin kõik ohvriks tuua sellele, keda armastan... Oo, vastake ometi, — halastage... te põlgate mind, eks?

Ta haaras mu käe.

Vürstiproua läks ees Veera mehega ja ei näind midagi; kuid meid võisid näha haiged, kes jalutasid puiesteel, — uudishimulikemad uudishimulikest klatši harrastajad, ning ma nobedasti vabastasin oma käe ta kirglikest pigistusist.

— Ütlen teile täielikku tõtt, vastasin vürstinnale: — ma ei ihka õigustusi, ei anna seletusi enese teguviisile; — ma ei armasta teid.

Ta huuled kahvatasid.

— Jätke mind, ütles ta surutult.

Ma kehtasin õlgu, pöördusin temast ja läksin.

25. juulil.

Ma sageli iseend kohtlen põlgusega... kas mitte sellest mu põlgus ka teiste vastu?... Ma olen saand kõlbmatuks õilsate tundehoogude tõmbeile; ma kardan näida iseenele naeruväärsena. Mõni teine mu seisukorras oleks vürstinnale teind ettepaneku *son coeur et sa fortune*; ent sõnal abielluda on mu üle mingi nõiduslik võim: kui kirglikult ma ka ei armastaks naisterahvast, niipea kui ta annab mulle mõista, et pean taga abielluma — jumalaga armastus! mu süda kustub ja mingi võim ei too sellesse tagasi soojust ja armastust. Ma olen valmis kõigiks ohvreiks pääle selle; kakskümmend korda panen oma elu, isegi au kaardile... aga oma vabadust ma ei müü. Miks pean seda nii kalliks?... mis on

mulle selles? kuhu ma valmistun? mida ootan tulevikult?... Tõesti mitte midagi. See on mingi minuga koos sündind hirm, seletamatu eelaimdus... On ometi inimesi, kes loomusunniliselt, ilma et nad suudaksid enestele seda seletada, kardavad ämblikke, tarakane, hiiri... Kas pean pihtima?... Kui olin veel laps, keegi vanamoor oli kuulutand kaartidelt mu emale, et suren kurja naise pärast; see sügavasti mõjus musse: mu hinge sündis otse võitmatu vastakus naitumisele... ja siiski mingi sisim aimdus ütleb mulle, et vanamoori ettekuulutus läheb täide; püüan kõigiti seda vähemasti edesi lükata.

26. juunil.

Eile sõitis siia mustakunsti-mees Apfelbaum. Restoraani uksele ilmus pikk kuulutus, milles teateti lugupeet publikule, et ülalmainit tõsist imestust vääriaval mustkunstnikul, akrobaadil, keemikul ja optikul on au anda suurejooneline seanss tänasel kuupäeval, kell kaheksa õhtul häätegeva seltsi saalis (ehk — restoraanis); piletite hind — kaks rubla viiskümmend kopikat.

Kõik valmistuvad vaatama tähelepanuvääriivat veiderdajat; ka vürstiproua Ligovskaja, hoolimata tütre haigusest, on võtnud enesele pileti.

Täna pääle lõunat möödusin Veera akendest; ta üksi istus rõdul; mu jalge ette kukkus kirjake:

«Täna õhtul kell kümme tule mu juure suure trepi kaudu; mu mees sõitis Pjätigorski ja tuleb alles homme hommikul. Olen täiesti üksi: kogu teenijaskonnale jagasin piletid, samuti vürstiproua teenijaile. — Ootan sind, tule tingimata.»

«Aha!» mõtlesin, «lõppeks kummatigi sünnib mu tahtmine.»

Kell kaheksa läksin vaatama veiderdajat. Publik kogunes aegamisi; seanss algas. Istende viimasel real ma silmasin Veera ja vürstiproua toapoisse ja tüdrukuid. Kõik olid siin otsekui rivis. Grušnitski istus esimeses reas, hoolikasti varustetuna lornjetiga. Veiderdaja igal korral pöördus ta poole, kui vajas taskurätikut, taskukella, sõrmust jne.

Grušnitski juba mõninga aja ei tervita mind, täna paaril korral saatis mulle isegi õige häbematu pilgu. Kõik see talle tuleb kord meele, — siis, kui õiendame arveid.

Enne kella kümnet tõusin ja läksin välja. Oli nii pime, et kas või torka silma. Rasked külmad pilved lebasid ümbruskonna mägede harjul; vaid hooti surev tuul kähistas restoraani ümber kasvavate pukspuude ladvus; akende taga hääris rahvahulk. Ma laskusin mäest ja pöördudes väravasse kiirendasin samme. Korraga mulle näis, et keegi jälgib mind. Seisatusin ja vaatasin ringi. Pimeduses oli võimatu midagi näha; siiski ma ettevaatusest tegin ringi ümber maja, teeseldes jalutust. Möödudes vürstinna akendest ma uuesti kuulsin samme enese taga: nüüd sinelisse mässit inimene jooksis must mööda. See erutas mind; ma

hiilisin sissekäiguni ja hüppasin pimedasse trepikotta. Avanes uks ja väike käeke haaras mu oma...

— Kas keegi ei näind sind? küsis Veera tasa, surudes enese mu vastu.

— Ei keegi.

— Nüüd sa usud, et armastan sind? Oo, ma kaua kahtlesin, kaua piinlesin... sa võid muga teha kõik, mis tahad.

Ta süda tuksus kiiresti, käed olid jäiselt külmad. Algasid armukadeduse etteheited, kaebed; ta nõudis mult pihtimust, kõneldes, et alistuvalt suudab kanda mu irdumuse temast, sest ta ainuüksi soovib näha mind õnnelikuna. Ma seda täisi ei uskund, siiski rahustasin ta vandega, lubadustega j.m.

— Sa siis ei abiellu Maryga? ei armasta teda?... Aga ta mõtleb... tead, ta on sinusse armund otse meeletuseni, vaeneke!..

Kella kahe paiku öösel ma avasin akna, sidusin kokku kaks salli, ja kolonni najal laskusin ülemiselt palkonilt alumisele. Vürstinna toas põles veel tuli. Miski tõukas mind tole akna juure. Eesriie ei olnud tõmmat täiesti ette ja nii ma võisin heita uudishimuliku pilgu toa sisemusse. Mary istus omal voodil, käed ristis põlvil; ta juuksed olid kogut siidtikandusis öömütsikesse; suur oraanžvärvi rätik kattis ta valgeid õlakesi ning väike jalake mängles kirjus persia öökingakeses. Ta istus liikumatult, pää langetet rinnale; voodi kõrval laual lebas avat raamat, millise ühe ja sama lehekülje üle olid libisend ta tardund, täis hajumatut kurbust silmad vissist sajandet korda, kuna samas mõtted viibisid kaugel, kaugel...

Sel hetkel põõsa taga keegi liigahtas. Ma hüppasin palkonilt lillepeenrale. Nägematu käsi haaras mu õlast.

— Aha! ütles toores hääl: — sattusid püünisesse!... kas veel hakkad öösiti vürstinnasid külastama!

— Hoia teda kõvemini! hüüdis teine põõsast välja hüpates.

Need olid Grušnitski ja draguni kapten.

Esimesele ma langetasin rusikahoobi pähe, nii et see taaruma hakkas, ja libisesin põõsaisse. Kõik me majade vahel oleva aia jalgrajakesed olid mulle tunt.

— Vargad! karauul!... kisendasid nad; kõlas vintpüssi pauk ja suitsev padruniprunt kukkus otse mu jalge ette.

Minut hiljemini ma juba olin omas toas, riietusin lahti ja heitsin voodi. Mu toapoiss juba lukustas ukse, kui selle taga hakkasid kloppima Grušnitski ja kapten.

— Petšorin! te magate? kas olete siin?... kisas kapten.

— Magan, vastasin vihasena.

— Tõuske! — vargad... tšerkessid...

— Mul on nohu, vastasin: — kardan end külmetada.

Nad läksid ära. Tegin halvasti, et vastasin nende kloppimisele ja hüüetele: nad oleksid mind aias otsind veel tunde. Häire vaheajal levis. Kindlusest kihutas siia kasak. Kõik tulid liikvele; hakati põõstikus otsima tšerkesse, ja muidugi kedagi ei leitud. Kummatigi paljud säilitasid usu, et kui karnison oleks üles näidand vahvust ja vilkust, siis vähemalt paarkümmend metsikut oleks sirutet maha.

27. juunil.

Hommikul kaevul kõneldi ainult öisest tšerkesside kallaletungist. Olles joonud ettekirjutet annuse narzani ning jalutand korda kümme; pärnadepuiesteel edesi-tagasi, ma kohtasin äsja Pjätigorskist naasind Veera mehe. Ta võttis mu käe alt ja me suundusime restoraani, et hommikust süüa; ta väga muretses oma naise pärast. «Kuidas ta oli kartnud öösel!» kõneles vanahärra: «ja paraku pidi see juhtuma just mu äraolekul.» Me istusime ukse juure, mis viis nurgapäälsesse tupp; teispool ust oli inimest kümme noori ja nende hulgas Grušnitski. Saatus teiskordselt juhatas mind päält kuulama kõnelust, mis pidi otsustama Grušnitski osa. Ta mind ei näind, ja järelikult mul pole põhjust oletada, et ta teeb seda nimme; aga see ainult suurendas ta süüdi mu silmis.

— Kas need's tõesti ikka olid tšerkessid? küsis keegi. — Kas nägi neid siis keegi?

— Ma jutustan teile kogu tõelise loo, vastas Grušnitski, — ainult, palun, ärge andke mind välja. Vaadake, kuidas see oli: eile üks inimene, keda ma teile ei nimeta, tuleb mu juure ja jutustab, et on näind kella kümne paiku õhtul, kuidas keegi hiilind Ligovskite majja. Pean tähendama teile, et vürstiproua oli siin, aga vürstinna kodus. Nii ma läksingi taga akende taha valvele, et tabada õnnelast.

Tõesti, mind ahistas hirm, kuigi mu kaaslaste kogu tähelepanu oli seot hommikueinega: ta oleks võind kuulda väga ebameeldivaid asjaolusid enesele, kui Grušnitski kogu loos oleks taiband tõtt; kuid pimestet kiivast, ta ei kahelnud eneses põrmugi.

— Nii, jälvas Grušnitski jutustust: — me läksime, võttes kaasa paukpadruniga laet vinpüssi ainult seks, et tarbekorral hirmutada. Kella kaheni ootasime aias. Lõppeks — Jumal teab kus, see ilmus, ainult mitte aknast, sest aken ei avane üldse, aga näilisesti klaasukse kaudu, mis kolonni taga, — lõpuks, ütlen, näeme, keegi astub palkonil... Mis te arvate's nüüd vürstinnast? — ah? Noh, teadagi, Moskva preilikesed! Mida võib's nüüd veel uskuda. Me tahtsime ta kinni hoida, kuid ta pääsis ning jäneseana lippas põõsaisse; ma lasksin talle järgi.

Grušnitski ümber pääsis valla pahameele torm.

— Te ei usu? jälvas ta: annan teile ausõna, et kõik see on tõde, ja lõplikuks enese sõnade tõestuseks nimetan teile, kui soovite, tolle härra nime.

— Ütle, ütle, kes sees on! kostsid hüüded.

— Petšorin, vastas Grušnitski.

Samal hetkel ta tõstis silmad — ma seisin ta vastas uksele; ta üleni punastas. Ma astusin ta juure ja ütlesin aeglaselt ja rõhuga:

— Mul on kahju, et astusin siia pääle seda, kui te juba andsite ausõna alatuima klatši kinnituseks. Mu aegsam juuresolu oleks teid ehk tagasi hoidnud ühest liigsest alatusest.

Grušnitski raevus hüppas omalt istmelt.

— Palun, jälvasin ma samas tempos ja toonis: — palun teid otsekohe tagasi võtta oma sõnad; te väga hästi teate, et see on väljamõeldis. Ei arva et naisterahva ükskõiksus te hiilgavaile omadusile oleks ärateenind sellise näotu kättemaksu. Mõtelge hästi järgi: kaitstes oma sõnu te minetate õiguse ausa inimese nimele ja riskeerite eluga.

Grušnitski seisis mu ees mahalöödud silmi, ägedas sisimas erutuses. Ent võitlus südametunnistuse ja egoismi vahel ei olnud pikk. Ta kõrval istuv draguni kapten müksas teda küünaspäaga; ta värehtus ja nobedasti vastas mulle, tõstmata silmi:

— Armuline härra, kui ma midagi räägin, siis ma nii mõtlen ja olen valmis kordama... Ma ei karda te ähvardusi ja olen valmis kõigele.

— Viimase te olete juba tõestand, vastasin talle külmalt, ja võttes draguni kapteni käe alt läksin taga välja.

— Mis te soovite? küsis kapten.

— Te olete Grušnitski sõber ja vissist saate ta sekundandiks?

Kapten väga tähtsalt kumardas.

— Te ei eksi, vastas ta: — ma olen seks sunnit, sest talle heidet teotus riivab ka mind: mina olin taga eile öösel, lisas ta, ajades sirgu oma kokkuvajund keha.

— Ah! nii siis teid lõin ma nii hoolimatult pähe?...

Ta läks kollaseks, siis siniseks; sisim viha ilmnes ta näol.

— Mul on au saata teile täna oma sekundanti, lisasin suurima viisakusega kumardades, otsekui ei märkaks ning ei omistakski tähelepanu ta ülekeevale raevule.

Restoraani trepil ma kohtasin Veera mehe. Ta näilisesti ootas mind. Piduliku tundelisusega ta haaras mu käe.

— Õilis inimene, ütles ta liigutusepisaratega silmis. — Ma kuulsin kõik. Mihuke alatu! tänamatu!... Ning sihukesi lase veel korralikku majja! Tänu Jumalale, mul pole tütreid! Kuid teile tasub see, kelle pärast viite hädaohtu oma elu. Olge kindel mu korrektsuses, kuni see vajalik, kõneles ta. — Ma ise olin noor ja teenisin sõjaväes: tean, et neisse asjusse segada kõrvalisel inimesel ei ole kohane. Jumalaga.

Vaeneke! rõõmustab, et tal pole tütreid...

Ma läksin Werneriga poole, leidsin ta kodunt ja jutustasin talle kõik — mu vahekorrad Veeraga ja vürstinnaga ja kõneluse, mille päältkuulajaks sain juhuslikult ja millest järelendus, et nood härrad tahavad mind narrida — kutsudes

laskma paukpadrunitega. Ent nüüd kogu asi nihkus tõsisele alusele: nad vistsist ei oodand sellist lahendust.

Doktor oli nõus tulema mulle sekundandiks; andsin talle mõningaid juhtnööre kahevõitluse tingimusteks; ta pidi hoolitsema kogu asja täieliku saladuse eest, sest ehkki ma olin valmis vastu minema surmale, kummatigi ei pakkund mulle lõbu rikkuda igaveseks enese tulevik siin maailmas.

Siis läksin koju. Tund hiljemini tuli doktor tagasi oma ekspeditsioonilt.

— Te vastu kindlasti on salanõu, ütles ta. — Ma kohtasin Grušnitski juures draguni kapteni ja veel ühe härra, kelle nime ma ei mäleta. Ma viivuks jäin eesruumi, et maha võtta kalosseid. Neil oli äge vaidlus... «Mingil tingimusel ma ei ole nõus!» kõneles Grušnitski: «ta teotas mind avalikult; siis varem oli hoopis teine asi...» —«Mis läheb see sulle korda?» vastas kapten: «ma kõik võtan enese pääle. Olen sekundeerind viiel kahevõitlusel ja juba tean, kuidas asja säada. Mul on kõik läbi mõeldud. Palun, ära mind ainult sega. Vähe hirmutada ei tee viga. Aga miks viia end hädaohtu, kui sest on võimalik hoiduda?» Samas ma astusin sisse. Kõik korraga vaikisid. Me läbirääkimised kestsid kaua; lõppeks otsustasime nii: viis versta siit eemal on kurt kuristik; nad sõidavad sinna homme hommikul kell neli; me järgime neile pool tundi hiljem; lasete kuue sammu päält — nii nõudis Grušnitski ise. Tapetu — tšerkesside arvele. Edesi, mul on säärased kahtlused: nad, s.t. sekundandid, vistsist on muutnud oma esialgse plaani ja nüüd tahavad laadida kuuliga üheainsa, Grušnitski püstoli. See lõhnab avaliku tapmise järgi, kuid sõjaajal, eriti veel aasia sõjas, on kavalused lubat; ainult Grušnitski, näib, on pisut ausam oma ausaist seltsimeestest. Kuidas arvate? kas peame andma mõista, et taipame nende alatust!

— Ei maailmas, doktor! Olge muretu; ma neile ei alistu.

— Ja mis tahate teha siis?

— See on minu saladus.

— Vaadake, ärge jookske pimesi surma... sest ainult kuue sammu päält!

— Doktor, ma ootan teid hommikul kell neli; hobused on valmis... Jumalaga.

Õhtuni istusin kodus, lukustades enese oma tuppä. Toapoiss tõi kutse vürstiproualt, — käskisin vastata, et olen haige.

Kell kaks öösel... ei ole und... Aga pean magama, et homme käsi ei väriseks. Muide, raske on väaratada kuue sammu päält! Ah! härra Grušnitski! teil ei õnnestu te müstifikatsioon... me vahetame osad: nüüd mul tuleb otsida te kahvatult näolt surmahirmu jälgi. Miks määrasite te ise need saatuslikud kuus sammu! Te mõtlete, et ma alistuvana säen ette teile oma otsaesise... aga me heidame liisku!... ja siis... siis... mis siis, kui õnn kaldub ta poole? Kui mu täht mind ära annab?... Ja polekski imestada: ta nii kaua juba ja ustavasti teenind mu täitmatuid tujusid.

Ja mis's? Surra, siis surra! maailm kaotab väga vähe; ja mul ongi juba otse võimatuseni igav. Ma olen kui inimene, kes aigutab ballil, kes ei sõida veel koju ainult sellepärast, et pole veel saabund ta kaless. Ent kaless saabus... jumalaga!...

Mõttes seiran veel kogu mu minevikku ja küsin eneselt: miks ma elasin? millise ülesandega ma sündisin siia maailma?... Aga vistsist mulle ülesanne oli, ja võib-olla suur ja ülev, sest ma tunnen eneses otse üliinimlikke hingelisi jõude... Ent ma ei taiband enese sisimat ülesannet, ma viskusin tühiste kirgede ahvatlusse; nad karastasid mu nõtkeks ja külmaks kui raua, aga ma igaveseks minetasin õilsate püüete tungi — ilusaima elu õie. Ja sest ajast ma saatuse kättes sageli mängisin kirve osa! Kui karistuse täitmise riistapuu ma langesin taunitute ohvrite päadele, sageli ilma vihata, alati ilma kaastundeta... Mu armastus ei õnnestand kedagi, sest et ma iialgi ei toond ohvrit armastetuile: ma armastasin iseenele, oma isiklikuks lõbuks; ma ainult rahuldasin imelist südameiha, aplasti neelates nende tundmusi, nende õrnusi, nende rõõme ja kannatusi — ning jäin ikka näljaseks. Nii uinub näljast nõrkend inimene ja näeb enese ees toitude küllust ja kihisevaid viinu; ta ahnesti neelab kujutelmi õhulisi andeid ning tunneb end paremini; ent vaevu ta ärkab — unelm hajub... ja mitmekordne nälg ja meeleheit.

Ja võib-olla ma homme suren!... ning ei jää siia maailma ainsatki olevust, kes oleks mind mõistnud täisi. Ühed peavad mind paremaks, teised halvemaks, kui ma olen tõeliselt... Ühed ütlevad: ta oli hää inimene, teised — tõbras. Nii üks kui teine on võlts. On's mõtet veel elada? Ja siiski elad — uudishimust: ootad midagi uut... Naeruväärne ja tüütav!

Poolteist kuud juba elan N. kindluses. Maksim Maksimõtš on jahil... olen ükski; istun akna juures; hallid pilved jalani katavad mägesid; päike läbi udu näib kollasena täpina. Külm; tuul vilistab ja lõhub luuke... Igav! Jälvan oma päevaraamatu kirjutamist, mis vaheajal katkesteti paljuist kummalisist sündmusist.

Korduvalt loen viimast lehekülge: naeruväärne! — Ma valmistusin surmale; see oli võimatu: ma pole kannatuste karikat joond veel põhjani, ja nüüd tunnen, et mul veel kaua elada.

Kuidas kogu minevik nii selgesti ja teravapiirdeliselt on säilind mu mälus! Ei ühtegi joont, ei ainustki varjundit pole tuhmiks kulutand aeg!

Mäletan, kahevõitluse eelõöl ma minutitki ei magand. Kirjutada ma ei saand kaua: salapärase rahutus ahistas mu. Umbes tund aega ma käisin toas edesitagi; siis istusin ja, avasin mu laual lebava Walter Scott'i romaani: see oli «Šoti puritaanlased»; ma esmalt lugesin ponnistusega, siis unustusega, haarat nõiduslikust väljamõeldisest...

Lõppeks koitis. Mu ergud rahunesid. Ma vaatasin peeglis; tuhm kahvatus kattis mu nägu, milline säilitas veel unetu öö jälgi; ent silmad, ehkki piirat punakast varjundist, kiirgasid uhkesti ja halastamatult. Ma jäin rahule enesega.

Käskisin saduldada hobused, riietusin ja jooksin ujulasse. Sukeldudes Narzani keeva jahedusse, ma tundsin, kuidas tulid tagasi kehalised ja hingelised jõud. Astusin vannist välja värskena ja reipana, otsekui oleksin valmistund ballile. Ütelge nüüd veel, et hing on rippumatu kehast!...

Kodus leidsin eest doktori. Ta kandis halle ratsapükse, arhalukki ja tšerkessi mütsi. Mind haaras naeruhog, nähes ta väikest kogu suure kähara mütsi all: ta nägu sugugi pole sõjakas, aga sellal see oli veel pikem harilikust.

— Miks olete nii mures, doktor? ütlesin talle. — Kas te sada korda pole saatnud inimesi suurima hingerahuga teise ilma? Kujutlege, et mul on maks haige; ma võin paraneda, võin ka surra; nii üks kui teine on reeglipärane; vaadake mulle kui patsiendile, kes põeb teile veel tundmatut haigust — ja te uudis- või teadusehimu saab kõrgeimaastmelise ergutuse; te võite teha minust praegu mõnd väga tähtsat füsioloogilist leiutist... Eks vägisurma ootus iseenesest olegi juba tõeline haigus?...

See mõte riivas doktori huviala ja ta sai lõbusaks. Istusime sadulasse; Werner mõlemi käsi hoidis kinni valjaist ja me hobused pääsid, — lennul möödusime kindlusest ja läbinesime alevist ning suubusime kuristikku, milles viitas kohati pikka rohtu kasvand ja siin-sääl mühisevast mägiojakesest läbi lõigat rada; sageli pidime läbi sõitma ojakestest, doktori suurimaks meeleheiteks, sest ta hobune alati jäi vette seisma.

Ma ei mäleta hommikut nii õrnsinist ja värsket! Päike ujus välja rohekate kõrguste tagant ja ta esimeste kiirte soojuse ühtesulamine sureva öö jahedusega täitis kõiki liigendeid mingi magus-rammestava ootusega; kuristikku ei ulatund veel noore päeva reibas kiir; ta kuldvas vaid kaljude harju, millised rippusid me kohal mõlemil pool teed; tihedalehelised põõsad, mis kasvasid nõgudes ja sügavais lõhestikes, väheimalgi tuulehingusel külvasid meid üle hõbedase vihmaga.

Ma mäletan — sel hetkel rohkem kui millalgi varem ma armastasin loodust. Kui tähelepanelikult õrnasti ma vaatlesin igat viinamarjapõõsaste laiul lehil pärreldavat miljoneid vikerkaarevärvilisi kiiri puserdavat kastetilka! Kui ahnesti mu pilk püüdis haarata suitsuvinas kaugusi! Sääl tee sai üha kitsamaks, kaljud sinetavamaiks ja salapärasemaiks ning lõppeks nad, näis, ligistusid teine-teisega läbistamatuks seinaks. Me sõitsime vaikides.

— Kas kirjutate oma testamendi? küsis äkki Werner.

— Ei.

— Aga kui tapetakse teid?

— Pärijad leiduvad isegi.

— Kas teil siis tõesti pole sõpru, kellele saata oma viimne andesta!...

Ma vastasin eitava päälliigutusega.

— Kas teil siis pole maailmas naisterahvast, kellele jätta midagi mälestuseks?...

— Kas tahate, doktor, vastasin talle, — et avaksin teile oma hinge?... Vaadake, ma olen välja kasvand noist aastaist, mil surrakse armsama nimega

huulil ja pärandetakse sõbrale kihar võitnud või ka võidmatuid juukseid. Mõteldes ligidasele ja võimalikule surmale, ma mõtlen ainuüksi iseenesest; mõned ei tee sedagi. — Sõbrad on, kes homme mu unustavad, või veel pahem, minust levitavad Jumal teab mihukesi võimatusi; naisterahvad on, kes kinkides kaisutusi teisele naeravad mu üle, et mitte kadedust äratada koolnu vastu, — Jumal nendega! Elu tormist ma tõin kaasa mõne idee — ja mitte ainustki tundmust. Ma ammu juba elan mitte südamega, vaid pääga. Ma kaalun ja lahutan enese-omaseid kirgi ja tegusid nõudliku uudishimuga, ent osavõtmatusega. Minus on kaks inimest: üks elab sõna tõelises ja laialises mõttes, teine mõtleb ja arvustab teda; esimene võib-olla tund hiljemini jätab teiega ja maailmaga jumalaga igaveseks, aga teine... teine?... Vaadake, doktor: kas näete, kaljul paremal mustendab kolm kogu? Need vistsist on me vastased?

...

Me andsime hobustele kannuseid.

Mäejalal põõsaisse oli kinnitet kolm hobust; me sidusime omad samasse ning ise kitsast jalgrada ronisime platsikesele, kus meid ootas Grušnitski draguni kapteniga ja teise sekundandiga, keda hüüti Ivan Ignatjevitsiks; ta perekonnanime ma millalgi pole kuulnud.

— Me ammu juba ootame teid, ütles draguni kapten iroonilise naeratusega.

Võtsin taskust kella ja näitasin talle. Ta vabandas üteldes, et ta kell käivat ette. Viivu vältas raskepärane vaikus; lõppeks doktor käristas selle, pöördudes Grušnitski poole.

— Mulle näib, kõneles ta: — et andes mõlemad valmisoleku laskmiseks ning seega täites kohustused aumõiste ja reeglite vastu teie, mu härrad, võiksite püüda lahendada asja rahulikult.

— Ma olen seks valmis, ütlesin ma.

Kapten pilgutab Grušnitskile ning see mõteldes, et ma arg olen, võttis kõrgi ilme, ehkki seni tuhm kahvatus mängles ta näol. Hetkest, mil me saabusime siia, ta nüüd esmakordselt tõstis mulle pilgu; ent tolles pilgus oli mingi rahunus, mis paljastas ta sisima võitluse.

— Seletage mulle te tingimused, ütles ta: — ja kõik, mis võin teile teha, siis olge kindel...

— Siin mu tingimused: te täna veel avalikult ütlete lahti end alatust teotusest ja palute mult vabandust...

— Armuline härra, ma imestan, kuidas te julgete esineda säärase asjadega?..

— Millega pidin ma siis esinema teile, kui mitte sellega?...

— Me laseme.

Ma vastuseks tõstsin õlgu.

— Palun, aga pidage meeles, et üks meist kindlasti saab tapet.

— Ma soovin, et see oleksite teie...

— Ja ma olen nii veendund vastupidises... Ta hetkeks tuhmus, siis punastas üleni ja lõppeks tehtult naeris.

Kapten võttis ta käe alt ja viis kõrvale; nad kaua sosistasid.

Ma sõitsin siia väga rahulikult ja tasakaalukas meeleolus, ent nüüd hakkas mu kasvama viha.

Mu juure tuli doktor.

— Kuulge, ütles ta ilmse rahunemisega: — te vistsid unustasite nende salajase alatu nõu?... Ma ei mõista laadida püstolit, aga säärasel juhul... Te olete imelik inimene? ütlege neile, et teate nende alatut kavatsust — ja nad ei julge... Mis mõte? lasevad teid läbi kui linnu...

— Palun, rahustuge, doktor, ja kannatage.. Ma säen kõik nii, et nende pool pole mingeid soodustusi. Andke neile lõpuni sosistada...

— Mu härrad, igav on! hüüdsin neile kõvasti: — kui lasta, siis lasta; teil oli aega eile kõnelda.

— Me oleme valmis, vastas kapten. — Seiske kohtadele, mu härrad! Doktor, palun mõtke välja kuus sammu...

— Seiske kohtadele! kordas Ivan Ignatjevits kiunuva häälega.

— Lubage, ütlesin ma: — veel üks tingimus; et me otsustasime kakelda surma päale, siis oleme kohustet tegema kõik, et asi jääks saladusse ning seega me sekundandid vabaneksid igasugusest vastutusest. Kas olete nõus?...

— Täiesti nõus.

— Nii siis ma mõtlesin: näete sääli, järsu kalju harjal, kitsast platsikest? Säält kuristikku põhjani on oma kolmkümmend sülga, kui mitte rohkem; all on teravad kivimürakad. Kumbki meist seisab otse platsikese servale; niisugusel juhul ka kerge haav saab surmavaks: see peaks olema vastuvõetav teile te eneste soovil, sest ise ju määrasite ainult kuus sammu. Too, kes saab haavata, kindlasti kukub alla kalju servalt ning teravatele kividele rebeneb tüheks; kuuli lõikab doktor välja ja siis võib surma seletada õnnetu juhusega. Me heidame liisku, kes esimesena laseb. Lõppeks teatan, et vastasel korral ma loobun kahevõitlusest.

— Hää! ütles kapten, saates ilmeka pilgu Grušnitskile, kes tegi soostuva liigutuse. Ta nägu põgusasti muutus. Ma asetasin ta raskesse seisukorda. Lastes harilikel tingimustel, ta võis sihtida mulle jalga, kergesti mind haavata ja nii rahuldada enese kättemaksuhimu, vältides oma südametunnistuse liigset koormamist; ent nüüd ta pidi laskma õhku või aga saama roimariks, või lõppeks loobuma omast alatust kavatsusest ning riskeerima muga ühtlase hädaohtu. Sel minutil ma ei oleks tahtnud olla ta asemel. Ta viis kapteni kõrvale ja hakkas sellele midagi seletama suure erutusega; ma nägin, kuidas värisesid ta sinised huuled; kuid kapten pöördus ära tast põlgliku muigega. — Sa oled lollakas! ütles ta Grušnitskile liiasti kõvasti: — millestki ei saa aru!... Lähme siis, mu härrad!

Kitsas jalgrada viis põõsaste vahelt läbi järsule kaljule; lahtipudenend kaljumürakad olid väga kahtlasiks astmeiks tolele looduslikule trepile; haarates põõsastest, me hakkasime ronima. Ees läks Grušnitski, ta järel sekundandid ja siis mina doktoriga.

— Ma olen hämmingus teist, ütles doktor, pigistades tugevasti mu kätt. — Andke lugeda te pulssi! Oho! palavikuline!... Aga te näol pole midag märgata... ainult silmad kiirgavad vähe helgemini.

Korruga väikesed kivid mürinal veeresid me jalge alla. Mis see's on? Grušnitski komistas: oks, millest ta kinni haaras, murdus ja ta enneaegselt oleks veerend alla, kui teda poleks toetand ta sekundandid.

— Olge ettevaatlik! hüüdsin talle: — ärge kukkuge enneaegselt; see on halb tundemärk. Tuletage meele Julius Caesarit!

Lõppeks jõudsim üles; platsike oli kaet peene liivaga, otsekui nimme kahevõitluse jaoks. Ümberringi, uppudes hommiku kuldsesse uttu, unelesid mägede harjad kui lõpmatu lambakari, ning Elborus valgena kolossina sidus eneses ahelike palistuse, millesse eksisid juba idast liuglevad läbipaistvad pilvekiud. Ma astusin platsikese veerele ja vaatasin alla: pääs tundus imelist tõmmet ja otsekui tumestamist: säääl all näis pime ja külm kui hauas; teravad sammeldund kaljused kihvad, heidet sügavusse tormidest ja aegadest, ootasid saaki.

Platsike, millel pidime laskma, kujutas õiget kolmnurka. Väljaulatuvast nurgast mõõdeti kuus sammu ja otsusteti, et too, kes esimesena peab vastu võtma vaenlase tule, seisab väljaulatuvale nurgale, seljaga kuristiku poole; kui teda ei tapeta, vastased vahetavad kohtadega.

Ma otsustasin anda Grušnitskile kõik soodustused; ma tahtsin teda analüüsida; ta hinges võis ärgata suuremeelsuse sädemeke — ja siis kõik oleks lahendund teisiti; ent egoism ja iseloomu nõrkus pidid kummatigi triumfeerima... Na tahtsin anda enesele täieliku õiguse olla halastamatu ta vastu, kui saatus peaks mind säästma. Kes ei ole sõlmind sääraseid lepinguid oma südametunnistusega?

— Heitke liisk, doktor! ütles kapten.

Doktor võttis taskust hõbemündi ja tõstis selle üles.

— Kiri! hüüdis Grušnitski nobedasti, otsekui une päält äratet.

— Kull! ütlesin ma.

Münt tegi tiiru õhus ja kukkus hõbedasel helinal; kõik söötsid selle juure.

— Olete õnnelik, ütlesin Grušnitskile: — te lasete esimesena! Kuid pidage meeles, kui te mind ei tapa, siis ma ei väärata — annan teile ausõna.

Ta punastas: tal oli häbi tappa relvatut inimest; ma vahedasti vaatasin talle näkku; hetkelt näis mulle, et ta langeb mu jalge ette, paludes andeksandmist; ent kuidas tunnistada üles säärast alatut mõtet?... Talle jäi ainuke võimalus, — lasta õhku. Ma olin kindel, et ta laseb õhku! Ainuke, mis seda võis takistada: mõte, et ma nõuan teiskordset kahevõitlust.

— On viimane aeg! sosistas mulle doktor, tõmmates mind varukast: — kui te nüüd ei ütle, et teame nende alatut kavatsust, on kõik kadund. Vaadake, ta juba laeb... kui te ei tee seda, siis ma ise...

— Ei maailmas, doktor! vastasin, hoides teda käest: — te kõik ajate hukka; te andsite mulle sõna end mitte segada... Mis teil asja? Võib-olla ma ise ihkan surma...

Ta vaatas mind hämmastusega. — Oo, see on teine asi!... ainult teises ilmas ärge mu pääle kaevake...

Vaheajal kapten laadis püstolid, andis ühe Grušnitskile, midagi seejuures sosistades ja tähendusrikkalt naeratades; teise mulle.

Ma seisin platsikese veerele, tugeses vasema jalaga vastu kivi ja andudes kogu kehaga ette, et kerge haava saamise korral mitte selja taha kuristikku kukkuda.

Grušnitski seisis mu vastu ning märguande järgi aeglasesti tõstis püstoli. Ta põlved värisesid. Ta sihtis mulle otse laupa.

Suur ja määratu viha hüppas keema mu rinnas. Korruga ta langetas püstoli toru ja, kahvatudes lõuendiks, pöördus oma sekundandi poole.

— Ei saa, ütles ta tumedal häälel.

— Argpüks! vastas kapten.

Kõlas pauk. Kuul riivas mu põlve. Ma loomusunniliselt astusin paar sammu ette, et rutemini eemalduda kuristikku veerelt.

— Nii, vennas Grušnitski, kahju, et vääratasite! ütles kapten. — Nüüd on järg su käes, seisa kohale! Kaelusta mind enne: me enam teine-teist ei näe! Nad kaelustasid; kapten vaevu suutis hoiduda naerust. — Ära karda, lisas ta, kavalasti vaadates Grušnitskile: — kõik on maailmas praht... Iseloom — lollus; saatus — kalkun, ja elu — krossiväärt!

Päale selle traagilise lause, väljendat viisaka tähtsusega, ta astus eemale, omale kohale; Ivan Ignatjevitsš samuti pisarsilmil kaelustas Grušnitskit, ning nüüd see üksi jäi mu vastu. Ma seni üritan määratella, millise iseloomuga tundmus kees sel hetkel mu rinnas: too oli teostet enesetunde sapp, ja põlgus, ja viha, mis sündis ühtlasi mõttega, et see inimene, nüüd kõigutamatu kindlusega, sellise rahuliku häbematususega mulle näkku vahtiv, kaks minutit tagasi, olles ise väljaspool igasugust hädaohtu, tahtis tappa mind kui koera, kuna, oleksin ma saand haava vähe tõsisema, ma kindlasti oleksin kukkunud kaljuservalt alla kolmekümnesüüalisse sügavusse...

Ma viivuks kiindisin terava pilgu ta näkku, püüdes säält tabada väheimatki kahetsustunde jälge. Ent mulle näis, et ta ponnistusega hoidus muigest.

— Soovitan teile enne surma palvetada, ütlesin talle siis.

— Ärge hoolitsege rohkem minu hinge kui oma eest... Ühte palun teilt: laske rutemini.

— Ja te ei loobu neist alatuist teotusist? ei palu mult andeks?... Mõtelge hästi järgi: kas ei ütle teile midagi te südametunnistus?

— Härra Petšorin! hüüatas draguni kapten: — te pole siin mitte seks, et pihtida, lubage teile tähendada... Lõpetame kiiremini; kes teab, sõidab keegi juhuslikult kuristikust läbi — ja meid võidakse näha.

— Hää. Doktor, tulge siia!

Doktor tuli mu juure. Vaene doktor! Ta oli kahvatum kui Grušnitski kümme minutit tagasi.

Järgnevad sõnad ma nimme ütlesin ükshaaval, kõvasti ja selgesti, nagu loetakse surmaotsust.

— Doktor, need härrad vistsist liigesti rutates on unustand laadida mu püstoli kuuliga: palun, laadige see uuesti — ja hästi!

— Ei või olla! kisas kapten: — ei või olla! ma laadisin mõlemad püstolid: võimalik, et te püstolist kuul välja kukkus... Aga see pole minu süü! — Ja teil pole õigust uuesti laadida... mingit õigust... See on täisi reeglivastane; ma ei luba...

— Hää! ütlesin kaptenile: kui nii, siis me laseme teine-teist samadel tingimustel...

Ta jäi vait.

Grušnitski seisis, pää langetet rinnale, raskepärasena ja süngena.

— Jäta neid! ütles ta lõppeks kaptenile, kes tahtis kiskuda doktori käest mu püstoli. — Sa ometi tead, et neil on õigus.

Tagajärjetult kapten saatis talle tähendusrikkaid pilke. — Grušnitski ei tahtnud vaadatagi.

Vaheajal doktor laadis püstoli ja andis mulle. Nähes seda kapten sülgas ja lõi jalga vastu maad.

— Loll oled, vennas! ütles ta: võrratu puupää!... Kui juba tugened mulle, siis kuula ja täida kõik... Saab sulle õpetuseks! kärva kui kärbes... Ta pöördus ära ning eemaldudes urises veel: «Aga siiski see on täisi reeglivastane.»

— Grušnitski! ütlesin ma: — veel on aeg, loobu omist teotusist, ja ma andestan sulle. Sul ei õnnestund mind narrida, ja mu enesetunne on rahuldet. Tuleta meele, me millalgi olime sõbrad...

Ta nägu lõi lõkkele ning silmad kiirgama...

— Laske! vastas ta: ma ennast põlgan, aga teid vihkan. Kui teie ei tapa mind, ma öösel nurga tagant lõikan läbi te kõri. Meile mõlemile ühtlasi pole maailmas ruumi...

Ma lasksin...

Kui suits hajus, Grušnitskit ei olnud platsikesel. Ainult tolm kergena vinena püsis kuristikku veerel õhus. Kõik ühel häälel hüüatasid.

— *Finita la comedia!* ütlesin doktorile. Ta ei vastand ja mornilt pöördus must.

Ma kehtasin vaid õlgu ja jumalagajätmiseks kumardasin Grušnitski sekundantide poole.

Laskudes alla jalgrada mööda ma teravate kaljumürakate vahel silmasin Grušnitski veristund laipa.

Istusin sadulasse ja sammu suundusin koju; mu südamele veeres kivi. Päike mulle näis tuhmuna; ta kiired ei soendand mind.

Jõudnud alevini, ma pöörasin paremale kuristikku. Inimese nägemine oli mulle seermatu: ma tahtsin olla üks; heites käest valjad, langetades raskena tunduva pää rinnale ma kaua sõitsin, kuni leidsin enese hoopis tundmatul kohal; siis pöörasin hobuse ümber ja hakkasin otsima teed; päike loojenes, kui vaevat hobusel vaevatuna jõudsin Kislovodski.

Toapoiss teatas mulle, et käis Werner ja andis kaks kirja: ühe eneselt, teise... Veeralt.

Ma avasin esimese; see oli järgmise sisuline: «Kõik on korras paremini kui loota võis: laip toodi tundmatuseni purustetult; kuul rinnast on välja võet. Kõik on kindlas arvamuses, et ta surma põhjuseks on õnnetu juhus; ainult komendant, kellele näilisesti on teada teie tüli, vangutas pääd, kuid midagi ei öelnud. Tõestusi te vastu pole väheimaidki, ja te rahulikult võite magada... kui võite... Jumalaga...»

Kaua ma ei usaldand avada teist kirja... Mis võis ta mulle kirjutada?... Raske eelaimdus pulbitses mu hinges.

Siin see on, see kiri, mille iga sõna igaveseks lõikas mu mällu.

«Ma kirjutan täielikus veendumuses, et me ialgi enam teine-teist ei näe. Mitu aastat tagasi, lahkudes sinust esmakordselt, ma mõtlesin sama; ent taevastel oli tahtmine katsuda mu hingelist tugevust teiskordselt: ma ei pidand vastu, mu nõrk süda uuesti alistus tuttavale häälele... sa ei põlga mind seepärast — eks ole tõsi? See kiri ühtlasi on jumalagajätt ja pihtimus: ma tunnen tarvet ütelda sulle kõik, mis kuhjund mu südamesse sest ajast, kui ta sind armastab. Ma ei süüdista sind — sa kohtlesid mind nii, kuidas oleks kohelnud iga teine meesterahvas: sa armastasid mind kui eraomandust, kui lätet täis rõõme, ihasid, ootusi ja kannatusi, millised vaheldusid vastastikku ning millisteta elu on igav ja ühetooniline. Ma sain sellest aru juba alguses... Ent sa olid õnnetu ja ma ohverdasin enese lootuses, et sa millalgi taipad mu ohvri hinda, et sa millalgi mõistad mu sügavat õrnust, mis rippumatu ükskõik mihukestest olukorrist. Palju aega on möödund sellest: ja ma süüvisin kõigisse su hinge saladusisse... ma veendusin, et mu lootus oli asjatu... Valus oli mul! Ent mu armastus kasvas kokku mu hingega: see tumestus, aga ei kustund.

Me lahkume igaveseks; siiski sa võid olla veendumuses, et ma ialgi kedagi ei armasta: mu hing on su pääle ära kulutand kõik omad aarded, omad pisarad ja lootused. Sind kord armastanu ei suuda põlguseta vaadata teistele meesterahvastele, mitte seepärast, et oleksid parem teistest, oo, ei! ent su loomus on midagi erilist, ainult sulle omast, midagi uhket ja salapärast; su hääles, mis sa ka ei kõneleks, on otse vallutatav võim; keegi ei mõista nii püsivalt tahta olla armastet, kelleski pahe ei ole nii veetlev, kellegi pilk ei tööta sellist õnne, keegi ei oska paremini kasutada oma eesõigustusi ja keegi ei suuda olla nii sügavasti õnnetu kui sina, sest keegi ei ürita nii veenda end vastupidises.

Nüüd pean sulle seletama enese ootamatu ärasõidu põhjuse; see muidugi näib sulle tähtsusetuna, sest puutub ainuüksi minusse.

Täna hommikul mu mees tuli koju ja jutustas su tülist Grušnitskiga. Ma vissist väga muutusin näost, sest ta vältavalt ja teraselt vaatas mu näkku; ma peaaegu kaotasin meelemärkuse mõtte juures, et sa täna pead kaklema kahevõitlusel ning et ma olen selle põhjuseks; mulle näis, et kaotan mõistuse... Ent nüüd, mil ma võin juba loogiliselt mõtelda, ma olen kindel, et sa jääd ellu: on ometi võimatu, et sureksid minuta, võimatu! Mu mees kaua kõndis toas

edesi-tagasi; ma ei tea, millest ta kõneles, ei mäleta, mis ma vastasin... ma vists ütlesin talle, et armastan sind... Mäletan vaid, et ta lõppeks langetas mulle väga hirmsa teotava sõna ja läks välja. Ma kuulsin, kuidas ta tegi korraldusi ärasõiduks... juba kolm tundi ma istun akna juures ja ootan su tagasitulekut... Sa oled elus, sa ei või surra!... Kaless juba on sõiduvalmis.. Jumalaga, jumalaga... Ma hukun, — ent mis on siis sellest? Kui võiksin olla kindel, et sa mind ikka mäletad — ei ütle armastad — ei, ainult mäletada... Jumalaga; tullakse... pean peitma kirja.

Eks ole tõsi, sa ei armasta Maryt? sa ei abiellu temaga? — Kuule, sa pead mulle tooma selle ohvri: ma su pärast loovutasin «kõik siin maailmas...»

Ma meeletuna söötsin trepile, hüppasin oma Tšerkessi sadulasse, keda parajasti jalutati õuel, ning lennul pääsin teele Pjätigorski suunas. Ma halastamatult kihutasin juba niigi vaevat hobust, kes üleni vahus ja norsates otsekui õhus kandis mind kivisel teel.

Päike vajus juba musta lääne mägestikuahela kohal puhkava pilve taha; kuristikus tihenes hämarus ja tundus saabuva õhtu niiskust ja jahedust. Podkumok, murdes end läbi kärestike, oigas hääletult ja monotoonselt. Ma kihutasin; ma hingeldasin kärsikuses. Mõte, et ma teda ehk Pjätigorskis ei näe, haamrina tagus mu südames. Ainsa minuti, veel ainsa hetke näha teda, jätta jumalaga ja pigistada ta kätt... Ma palvetasin, needsin, nutsin, naersin... ei, miski ei suuda väljendada mu rahutust, mu meelegeid!... Nüüd, mil ma seisin võimaluse ees teda kaotada, ta sai mulle kallimaks kõigest maailmas, kallimaks kui elu, au, õnn! Jumal teab, mihukesed hullud mõtted häärisid mu pääs... Ja ma kihutasin, halastamatult sundides hobust. — Siis märkasin, et mu ratsu kuidagi ebaharilikult raskesti hingab, hingeldab; ta juba kaks korda komistaski hoopis siledal teel... Jäi veel viis versta Essentukini — kasakate asulani, kus võisin vahetada hobuse.

Kõik oleks olnud päästet, kui mu ratsul oleks jätkund jõudu veel kümneks minutiks! Ent korraka, tõustes väikesest lõhestikust, järsul käänakul lõhestiku suust teele, ta kogu kehaga prantsatas pikali. Ma nobedasti hüppasin sadulast, tahan aidata teda tõusta, tõmban väljaist — tagajärjetult: vaevu kuulduv ohe rabeles välja ta kokkusurut hammaste vahelt; mõni minut hiljemini ta suri; ma jäin üksi steppi, kaotades viimase lootuse; üritasin minna edasi jalgsi — ent mu jalad otsekui niideti alt; lõpuni piinat möödunud päeva erutusist ja unetust ööst ma langesin kummuli märjale rohule ja lapsena hakkasin nutma.

Kaua lebasin liikumatult ja nutsin kibedasti, ilma väheimagi ürituseta hoides tagasi pisaraid ja nuukseid; ma mõtlesin, mu rind lõhkeb; kogu mu külmaveresus, kogu mu meelegendus haihtusid suitsuvinena; hingelised jõud nõrkesid, mõistus tardus, ning kui keegi oleks mind näind sel hetkel, ta põlastusega oleks pöördund must.

Kui öine kaste ja mägestiku tuul toibutasid mu lõõskava pää ning mõtted siirdusid tavalikku reeglipärasusse, siis alles taipasin, et kihutamine kadund õnne järgi on kasutu ja mõttetu. Mis on mulle veel vaja? — teda näha? —

milleks? Eks kõik ole ju lõpetet me vahel? Üks mõru lahkumissuudlus ei rikasta mu mälestusi, pääle selle aga meil on veel raskem lahkuda.

Kummatigi on hää, et saan nutta. Muide, selle põhjuseks vahest ehk lõtvund ergud, unetult veedet öö, kaks minutit seismist püstolitoru ees ja tühi kõht.

Kõik hüveks! See uus kannatus, väljendades sõjaväelises keeles, tegi mus uue diversiooni. Nutta on terve, ja veel versist kui ma poleks tüki teed ratsutand ja naasides viisteistkümmend versta jalgsi pidand maha käima, siis selgi ööl uni ei oleks sulgend mu silmi.

Ma jõudsin Kislovodski tagasi kell viis hommikul, heitsin voodi ja uinusin Napoleoni unega pääle Waterloo lahingut.

Kui ärkasin, oli juba pime. Istusin avat akna juure, päästsin eest valla arhaluki, — ning mägestiku õhk nii sulnisti värskendas mu rinda, milles tundsin veel järeltormist loivivat lainetust. Taamal, jõe taga, läbi pärnade tiheda lehestiku vilkusid kindluse ja alevi tulukesed. Me õu oli vaikne, vürstiproua maja — pime.

Tuli doktor; ta laup oli süngeis kortsudes; ta vastu harjumust ei annud mulle kätt.

— Kust teie siis, doktor?

— Vürstiproua poolt; ta tütar on haige — erkude lõdvenemine. Ent selles pole asi, vaadake mis: ülemusel on hais ninas, ja kuigi pole võimalik midagi oluliselt tõestada, soovitan teile siiski ettevaatust. Vürstiproua täna kõneles mulle, et ta teab, et lasksite ta tütre pärast. Talle on kõik jutustand too vanamehe naru... kuidas teda nüüd? Ta oli teie ja Grušnitski vahelise tüli päältnägijaks restoraanis. Ma tulin teid hoiatama. — Jumalaga! Võib-olla me teineteist enam ei näe: teid saadetakse siit kusagile ära.

Uksekünnisel ta peatus: ta tahtis suruda mu kätt... ja kui ma oleksin kuidagi mõista annud enese soovi seks, ta versist oleks langend mu kaela; ma jäin kivina külmaks, — ning ta läks.

Inimesed! ja kõik nad on sääraised: teavad hästi ette juba kõiki teo pahelisi külgi, aitavad kaasa, annavad nõu, isegi kiidavad hääks selle, nähes teissuguse väljapääsu tee puudumist, — aga pärast pesevad käed puhtaks ja pahameelega pöörduvad ära tollest, kel julgust oli võtta enesele kogu vastutuse koormat. Kõik nad on sääraised, ka parimad, targeimad.

Järgmise päeva hommikul, saanud kõrgemalt ülemuselt käsu asuda N. kindlusse teenistuskohale, ma läksin vürstiproua poole lahkumisvisiidile.

Ta sattus hämmingusse, kui küsimusele: kas on mul talle midagi eriti tähtsat ütelda, ma vastasin, et soovin talle palju õnne elus jne.

— Aga ma pean kõnelema tega väga tõsiselt. Ma vaikides istusin.

Ilmne, ta ei leidnud, millest alustada; ta nägu õhetas, paksud ja pehmed otsekui paistetand sõrmed trummeldasid laual; lõppeks ta katkeva häälega algas nii:

— Kuulge, m-r Petšorin; ma arvan, te olete õilis inimene.

Ma kumardasin.

— Olen selles isegi kindel, jälvas ta: — ehkki te ülalpidu on teatavani määrani kahtlane; aga teil võivad olla põhjused, mihukesi ma ei tea, ning need te peategi mulle nüüd usaldama. Te kaitsesite mu tütart teotusest, lasksite ta pärast, — järjelikult riskeerisite eluga... Ärge vastake, ma tean, et te selles ei tunnustu, sellepärast et Grušnitski on tapet (ta lõi ette ristimärgi). Jumal andestab talle — ja, loodan, teile samuti!... See ei puutu minusse... ma ei julge teid hukka mõista, sellepärast et mu enese tütar, ehkki süütult, oli selle põhjuseks. Ta kõneles mulle kõik... ma mõtlen kõik: te avaldasite talle oma armastuse... ning ta teile tunnustus vastuarmastuses (siin vürstiproua sügavasti ohkas). Ta on haige ja ma arvan, see pole harilik haigus. Salajane sisim kurbus tapab ta; ta ei avalda seda, kuid ma arvan, selle põhjuseks olete teie... Kuulake: te võib-olla arvate, et ma otsin kõrgeid auastmeid, määratud varandust, — heitke see mõte: ma tahan ainult õnne tütrele. Te praegune seisukord pole ju kadestusväärne, aga see võib paraneda: teil on varandust; mu tütar armastab teid; ta on hästi kasvatet ja võib teha mehe õnnelikuks. Ma olen rikas, ta mul on ainuke... Ütelge, mis takistab teid?... Vaadake, ma ei oleks tohtind teile kõigest sellest kõnelda, aga ma usaldan te südant, te au; — pidage meeles, mul on ainus tütar... ainus...

Teda ahistas nutuhoog.

— Vürstiproua, vastasin ma: — mul on võimata teile vastata; lubage mul kõnelda te tütrega nelja silma all...

— Ei iialgi! hüüatas ta, ning sügavas erutuses tõusis toolilt.

— Kuidas soovite, vastasin ma, valmistudes minekule.

Ta jäi mõttesse, tegi siis nõusoleva viipe õhus, et ma ootaks, ja läks välja.

Möödus minutit viis; mu süda tagus ebaharilikult, ent mõtted olid rahulikud, pää külm; kuidas ma ka ei otsind enese rinnas väheimatki armastuse sädemekest armsa Mary vastu, ometi mu otsimine oli tagajärjetu.

Siis avanes uks ja sisse astus tema. Jumal! kuidas ta oli muutund me viimasest koosviibimisest saadik — Ja oli's see ammu?

Jõudnud kesk tuba, ta vankus; ma tõusin, ulatasin talle käe ja saatsin ta tugitoolini.

Ma seisin ta vastas. Me kaua vaikisime; ta suured silmad, täidet sügavast, seletamatust kurbusest, näis, otsisid mu omis midagi lootustandvat; ta kahvatud huuled asjata püüdsid naeratada; ta õrnad käed, millised kokkupandult puhkasid põlvil, olid nii kõhnad ja läbipaistvad, et mul hakkas tast ääretult kahju.

— Vürstinna, ütlesin ma: te teate, et ma naersin teie üle?... Te peate põlgama mind.

Ta palgedele ilmus haiglane puna.

Ma jälvasin: — Järelikult, te mind armastada ei või...

Ta pöördus kõrvale, toetus lauale, kattis kätega silmad ja, mulle näis, neis läigahtasid pisarad.

— Mu Jumal! vaevu langes ta huulilt.

See kõik sai seermatuks: veel minut, ja ma oleks heitnud end ta jalge ette.

— Ja nii, te ise näete, ütlesin ma võimalikult kindla häälega ja vägisi teht naeratusega: — te ise näete, et ma ei või abielluda teiega. Ja kuigi te praegu seda tahaks, siis peagi ometi kahetseksite. Mu jutuajamine te emaga sundis mind kõnelema teiega nii avameelselt ja nii jämedasti; ma loodan, et ta on eksituses ning teil kergesti õnnestub ta mõtteid muuta. Te näete, ma mängin te silmis viletsaimat ja vastikuimat osa, ning isegi tunnustun selles; see on kõik, mis ma võin teile teha. Millise arvamuse te minust ka ei looks, ma alistun sellele... Kas näete, kui alatu ma olen?... Eks ole, kui te isegi armastaks mind, sellest minutist pääle ainult põlgate?...

Ta pöördus mu poole, kaame kui marmor, ainult ta silmad sädelesid nii imeliselt:

— Ma vihkan teid... ütles ta.

Ma tänasin, lugupidamisega kumardasin ja läksin.

Tund hiljemini kolmehobuse kuller-sõiduk viis mu Kislovodskist. Mõni verst Essentukist ma tee lähedal tundsin ära oma välejalgse hobuse laiba. Sadul oli ära võet vissist möödajuhtuvast kasakast ning sadula asemel ta seljas istusid nüüd kaks kaarnat. Ma ohkasin ja pöördusin kõrvale...

Ning nüüd siin, selles igavas kindluses, ma sageli mõttes seiran oma minevikku ja küsin eneselt: miks ma ei tahtnud astuda tollele teele, mis avastet mulle saatusest, kus mind ootasid vaiksed rõõmud ja hingeline rahu?... Ei, ma ei oleks leppinud tolle osaga! Ma olen kui madrus, kes sündind ja kasvand meriröövlite laeva lael: ta hing on kasvand tuuli ja tormi, ning heidet kaldale, ta tunneb tapvat igavust ja muljuvat ootust, kuidas ka ei meelitaks teda lõhnav mets ja ei paistaks talle soendav ja elustav päike; ta sisima rahunusega kõnnib terve päeva rannaliival, kuulateleb kaldale paiskuvate lainete monotoonset müha ja kiindub udusesse kaugusisse: kas ei viirastu sääl kauguste kahvatul joonel, mis lahutab siniseid avarusi hallest pilvist, igatsetav puri, esmalt vaevu märgatav kui kajaka tiib kaugustes, ent üha kasvav ja eralduv lainete vahulisist harjust ning sujuval liugel liginev tühjale sadamale...

III. Fatalist.

Mul kord juhuslikult tuli elada kaks nädalat kasakate asulas vasemal tiival; siin seisis ka pataljon jalgväge; ohvitserid järjest kogusid ühe või teise juure tapma aega; õhtuti mängiti kaarte.

Kord, tüdinud bostonist ning visanud kaardid laua alla, me kauaks jäime istuma major P*** poole; keskustelu, vastu tavalist, oli huvitav. Vaidlesime see üle, et musulmanide ebausk, nagu oleks inimeste saatus kirjutet taevasse, leiab austamist ka paljude juures meist; igaüks jutustas mingi eriskummalise juhtumuse pro või contra.

— See kõik, mu härrad, ometi midagi ei tõesta, ütles vana major, — kuna keegi teist pole olnud nende kummaliste juhtumuste päältnägijaks, millistega te kinnitate oma arvamusi.

— Muidugi ei keegi, vastasid mitmed: — aga me kuulsime täisi kindlatelt inimestelt...

— Kõik see on rumalus! ütles keegi: — kus on need kindlad inimesed, kes näind me surmatunni nimestikku?... ja kui ongi tõeliselt mingi enne, siis milleks on meile ant tahe, mõistus? Miks me peame aru andma endi tegudes?

Samal hetkel üks ohvitser, kes kogu aja istus toa nurgas, tõusis püsti ja, aeglaselt sammudes laua juure, libistas kõigist üle rahuliku ja piduliku pilgu. Rahvuselt ta oli serblane, nagu seda võis otsustada ta nimest.

Leitnant Vulitši laikimus täisi oli sobiv ta karakteriga. Pikk kasv ja tõmmu nägu, mustad juuksed, mustad läbistavad silmad, suur, kuid vormirikas nina — ta rahvuse eritunnusmärk, kurb ja jahe naeratus, igavesti mänglev ta huulil, — kõik see näis olevat kooskõlas seks, et anda erandliku olevuse ilmet, kes ei saa jagada nende mõtteid ja kirgi, keda saatus annud talle seltsimeesteks.

Ta oli julge, kõneles vähe, aga täsmaliselt; kellelegi ei usaldand oma hingelisi ja perekondlikke saladusi; alkoholi peaaegu üldse ei joond; noorte kasakaneiuude järgi — kellede kaunidusi raske kujutella ilma neid nägemata — ta millalgi ei kaaberdand. Kõneldi, muide, et polkovniku proua ei olevat ükskõikne ta ilmekate silmade vastu; ta tõsiselt vihastus, kui tabas sellise märkuse.

Oli ainult üks kiring, millist ta ei varjand — mängukiring. Rohelise laua taga ta unustas kõik, ja tavalisest kaotas; ent alalised kaotused aina ergutasid ta kangekaelsust. Kõneldi, et kord, ekspeditsioonil, ta padjal pidas pankat; tal vedas hästi. Korraga kilasid paugud, löödi häire-kola, kõik hüppasid ja söötsid relvade juure. «Pane va-banque!» hüüdis Vulitš, tõusmatult omalt kohalt, ühele keevaverelisele pontöörile. — Tuleb seitse, vastas see ja jooksis minema. Hoolimata üldisest segadusest, Vulitš müüs kaardi lõpuni; kaart võitis.

Kui ta ilmus ahelikku, vastastikune laskmine oli hoos. Vulitš ei olnud mures vinguvate kuulide ja tšetšeenide mõõkade pärast: ta otsis oma õnnelikku pontööri.

— Seitse võitis! hüüdis ta, leides selle lõppeks laskurite ahelikus, missugune hakkas vastast välja suruma metsast, ning, astudes ligi, ta võttis oma rahakoti ja rahatasku ja andis need õnnelikule võitjale, hoolimata seltsimeeste nurinast ebasoodsa aja ja koha suhtes mänguvõla tasumiseks. Täites selle ebameeldiva kohustuse ta sööstis ette, vaimustas enese järgi soldateid ning kogu võitluse aja metsikute tšetseenidega oli eeskujuks oma külmaverelisusega.

Kui leitnant Vulitš astus laua juure, kõik vaikisid, oodates talt mõnd algupärasust.

— Mu härrad! ütles ta (ta hää oli rahulik, toonivõrra madalam harilikust): — mu härrad, milleks tühised vaidlused? Te tahate tõestusi? Ma teen ettepaneku katsetada minuga: kas võib inimene oma tahte kohaselt valitseda enese elu, või igähele meist on ette määrat saatustlik minut... Kes soovib?

— Mitte mina, mitte mina! kostsid hüüded. — Veider! mis talle pähe ei tule!

...

— Pakun kihlvedu, ütlesin naljaks.

— Mihukest?

— Kinnitan, et ei ole ettemääritelu, ütlesin ma, puistades lauale paarkümmend tšervoonetsit — kõik, mis mul oli taskus.

— Võtan vastu, vastas Vulitš tuhmi häälega. — Major, te olete vahekohtunik; siin on viisteistkümmend tšervoonetsit; puuduvad viis te mulle võlgnete ja teete sõbraliku teo, kui need juure panete.

— Hää, ütles major: — ainult ma ei saa aru tõesti, milles asi seisab, ja kuidas te lahendate vaidlusküsimuse?...

Vulitš vaikides läks majori magamistuppa: me järgisime talle. Ta ligines seinale, millel rippusid relvad, ja huupi võttis ühe paljude mitmekaliibriliste püstolite hulgast. Me veel ei saand tast aru; ent kui ta tõmbas kuke vinna ja raputas pannikesele püssirohtu, siis mitmed tahtmatult hüüatades haarasid ta kätest.

— Mis sa tahad teha? Kuule, see on meeletus! hüüti talle.

— Mu härrad! vastas ta pikkamisi, vabastades enese käe: kellel on soov maksa mu eest kakskümmend tšervoonetsit?

Kõik vaikisid ja astusid eemale.

Vulitš läks teise tuppa ja istus laua juure; kõik järgisid talle. Ta märguandega palus meid istuda ta ümber; sel minutil ta omas mingi salapärase võimu me üle. Ma kiindisin vaheda pilgu ta silmi; ent ta rahuliku ja liikumatu vaatega võttis vastu mu tungiva pilgu ning ta kahvatuil huulil mängles naeratus; kummatigi hoolimata ta külmaverelisusest mulle näis, ma tundsin ta näol surma hingust. Ma märkasin — ja paljud vanad sõjamehed kinnitasid seda — et sageli inimese näol, kes peab surema mõne tunni pärast, ilmneb mingi kummaline vältimatu saatuse pitsat, nii et kogend silmil on raske eksida.

— Te täna surete! ütlesin ma. Vulitš nobedasti pöördus mu poole, kuid vastas pikkamisi ja rahulikult:

— Võib-olla jah, võib-olla ei... Siis, pöördudes majori poole, küsis: — kas püstol on laet? Major hämmastuses ei mäletand hästi.

— Jäta, Vulitš! hüüdis keegi: — muidugi on laet, kui voodi päitsis rippus; mis mõte on mängida!...

— Rumal mäng! lisas teine.

— Panen viiskümmend rubla viie vastu, et püstol on laadimata! hüüdis kolmas.

Sõlmiti uus kihlvedu.

Mulle sai igavaks see pikk tseremoonia. — Kuulge, ütlesin; — laske end kord juba maha või pange püstol kohale ja lähme magama.

— Muidugi, hüüatasid kõik: — lähme magama.

— Mu härrad, palun püsida! ütles Vulitš, ligistades püstolitoru laubale.

Kõik otse kui kivistusid. — Härra Petšorin, lisas ta: — võtke kaart ja heitke õhku.

Ma võtsin lauvalt, kuidas nüüd mäletan, ärtu ässa ja viskasin üles: kõik peatasid hinge; kõigi silmad, väljendades hirmu ja mingit ebalevat uudishimu, vaheldumisi siirdusid püstolilt saatustlikule kaardile, mis liueldes õhus aegamisi hakkas langema; sel hetkel, mil kaart puudutas lauda, Vulitš päästis kuke... pauku ei järgnend!

— Jumal tänat, hüüdsid mitmed: — laadimata.

— Vaatame siiski, ütles Vulitš. Ta uuesti tõmbas kuke vinna ja sihtis akna all rippuvat mütsi; kilas pauk — suits täitis toa; kui see hajus, võeti müts varnast: see oli kuulist läbistet otse keskelt, ning kuul oli tungind sügavale seina.

Minuti kolme vältel keegi ei saand sõna suust. Vulitš jäljendamatu rahuga korjas mu tšervoonetsid oma tasku.

Nüüd pääsid valla oletused selle üle, miks ei läind püstol lahti esmakordsel laskmisel; ühed kinnitasid, et pannike oli ummistund; teised sosistades arvasid, et alguses püssirohi oli niiske, ning et Vulitš hiljem riputas juure värsket; kuid mina kinnitasin, et viimne oletus pole õiglane, sest ma kogu aja pidasin püstolit silmis.

— Teil on õnne mängus! ütlesin Vulitšile

— Esmakordselt elus, vastas ta rahuloluga naeratades; — see on kindlam pangast ja štossist.

— Selle eest aga vähe hädaohtlikum.

— Aga mis? Kas te nüüd usute ettemääramisse?

— Usun; ainult ei mõista, miks mulle ennist näis, et te kindlasti surete täna...

Toosama inimene, kes äsja otse jäljendamatu rahuga sihtis enesele laupa, nüüd korraga värehtus ja jahmus.

— Kummatigi küllalt! ütles ta tõustes: — me kihlvedu on läbi ja nüüd te arutelu, mulle näib, on kohatu...

Ta võttis mütsi ja läks. See mulle näis kummaline — ja mitte asjatult.

Varssi kõik läksid laiali ning igal jäi oma arvamus Vulitši eriskummalusist, ent kõik peaaegu ühel häälel pidasid mind egoistiks, sellepärast et ma pakkusin

kihlvedu inimese vastu, kes tahtis end maha lasta; otsekui ilma minuta ta ei oleks leidnud soodsat juhust laskmiseks...

Ma tulin koju tühje asula uulitsaid kaudu; täiskuu, punane kui tulikahi, õhetas, tõusis majade sakilise müüri tagant; tähed rahulikult sirasid tumesinisel taeval ning mulle näis naeruväärne, kui tuletasin meele, et millalgi olid targad inimesed, kes arvasid, et taevakehad võtavad osa me tühiseis vaidluses kas lapi maa või mingite väljamõeld eesõiguste pärast. Ja mis's? Need lambikesed, millised süüdat nende arvates ainult seks, et valgustada nende sõjaretke ja võidujuubeldusi, ometi leegitsevad endise sädelusega, kuna aga nende kired ja lootused ammu ju kustund ühes nendega, otsekui tuluke, mis süüdat metsaserva muretust rändurist! Ent see eest määrase tahtejõu andis neile veendumus, et kogu taevas omade arvutute elanikega vaatab neile ülalt osavõtuga, tummalt, ent truult!... Aga me, nende viletsad järglased, veendumusteta ja uhkuset, naudinguta ja hirmuta, pääle tolle loomusunnilise hirmu, mis kisub kokku me südame vääramatu kaduviku mõtte juures — me eksime ringi siin maailmas kõlbmatuna suuriks ohvreiks inimkonna õnne kasuks, veel enam, isegi eneseomase õnne kasuks, sellepärast et teame sellise võimatust ning tuimana viskume kahtluseilt kahtluseile, samuti kui me esivanemad eksimusilt eksimusile; meil pole isegi, nagu see oli neil, lootusi, pole toda ebalevat, ent kummatigi suurt ja tugevat naudingut, milline täidab me hinge võitluses inimestega või saatusega...

Palju selliseid mõtteid läbines mu ajudest; ma ei hoidnud neid tagasi, sest ei armasta peatuda juhuslike mõttekiude juures; ja kuhu see viikski?... Mu esimeses nooruses ma olin unistaja; ma armastasin hellitada vaheldamisi kord rõõmsaid, kord morne unelmeid, mihukesi manas esile mu rahutu ja täitmatu fantaasia. Ja mis jäi mulle neist? — vaid väsimus, otsekui pääle öist võitlust mingi nägemusega, ning tuhm mälestus täis kahetsusi. Sellises mõttetis võitluses ma kulutasin ära oma hingepalangu ja tahtepüsivuse, mis nii möödapääsamatult tarvilikud tegelikus elus; ma tulin sisse ellu, kui ma olin selle läbi eland juba mõttes, ning mul hakkas siin igav ja tülgestav, kui inimesel, kes loeb halba järelaimamist talle juba ammu tunt raamatust.

Selle õhtu sündmus jättis musse sügava mulje ja erutas mu närve. Ei tea kindlasti, kas usun ettemääritellu või ei, aga sel õhtul ma sisse uskusin; tõestus oli otse rabav, ning ma hoolimata mu halvakspanevast muigest me esivanemate ja nende astroloogia üle tahtmatult sattusin nende rööpasse; ent ma aegsasti pidasin enese tollel hädaohtlikul teel, omades reeglipärasuse ei midagi kummutada lõplikult ning ei millessegi uskuda pimesi, heitsin tee veere metafüüsika ja hakkasin vaatama jalge ette. Niisugune ettevaatus on väga tähtis; ma peaaegu oleksin kukkund millegi suure ja pehme, kuid näilisesti surnud eseme üle. Kumardun — kuu valgus langes otse teele — ja mis? mu jalge ees teel lebas mõõgaga pooleks raiut siga... Vaevalt olin selle näind, kui kuulsin enese taga sammude kaja: kaks kasakat jooksid kõrvaluulitsast. Üks neist tuli

mu juure ja küsis: kas ma ei kohand purjus kasakat, kes ajas taga siga. Ma vastasin, et kasakat ei kohand ja juhatasin nad ta ülivahvuse õnnetu ohvri juure.

— Eh, mihuke roimar! ütles teine kasak: — niipea kui võtab täis enese, kohe kõike lammutama, mis teele satub. Lähme ta järgi, Jeremeitš: peab ta siduma kinni, muidu...

Nad läksid, aga ma jälvasin oma teed suurema ettevaatusega ja lõppeks õnnelikult jõudsin koju.

Ma elasin ühe vana kordniku juures, keda armastasin ta vaikse iseloomu, eriti aga ta armsa tütrekese Nastja pärast.

Nastja, nagu tavalisest, kasukasse mässituna ootas mind väraval: — kuu valgustas ta ihalevaid huuli, millistele jahe öö oli tõmmand sinaka loori. Tundes mu ära ta armsasti naeratas, ent mul polnud täna temani. «Jumalaga, Nastja!» ütlesin ma tast möödudes. Ta tahtis midagi vastata, kuid ohkas ainult.

Ma lukustasin enese järgi oma toa ukse, süütasin küünla ja heitsin voodi; ent uni laskis täna end oodata kaua. Juba idas lõi taevakaar kahvatuks, kui ma uinusin, ent näis, oli kirjutet vissist taevastes, et sel ööl ma ei puhka end välja. Kell neli hommikul kaks rusikat põrutasid mu aknale. Ma hüppasin voodist: mis on?... «Tõuse, riietu!» kisasid mulle vastuseks mitu inimest väljast. Ma ruttu riietusin ja läksin välja. «Tead, mis juhtus?» ütlesid kolm ohvitseri, kes olid tulnud mu järgi, mulle ühel häälel; nad olid kahvatud kui koolnud.

— Mis?

— Vulitš on tapet.

Ma tardusin kohale.

— Jah, tapet! jälvasid nad. — Läheme rutemini.

— Ja kuhu siis?

— Teel saad teada.

Läksime. Nad kõik jutustasid mulle, mis juhtund, seejuures avaldades eneste arvamusi kummalise ettemääritelu suhtes, mis päästis Vulitši otse kindlast surmast pool tundi enne ta tõelist surma. Vulitš oli läind üksi pimedal uulitsal; talle vastu juhtund sama purjus kasak, kes sea pooleks raiund ja võib-olla oleks tast tähelepanematult möödund, kui Vulitš, jäädes seisma, poleks ütelnud: «Keda sa, vennas, otsid?» — **Sind!** vastand kasak, keerutades ta kohal mõõka ja raiund ta lõhki õlast kuni südameni... Kaks kasakat, kes kohtasid mind ja olid roimari jälgimisel, jõudsid juure ja tõstsid haavatu, kuid see oli juba viimsel hingetõmbel ja ütles vaid kaks sõna: «Tal on õigus!» — Ma üksi mõistsin nende sõnade mõistatuslikku tähendust: nad olid öeldud minu kohta; mu instinkt ei petnud mind: ma täpsalt tabasin ta põgusasti muutuval näol ligidase surma pitsati.

Roimar lukustas enese tühjas onnis asula servas: me läksime sinna. Sagar naisi nuttes suundus samuti sinnapoole; siit-säält hüppas välja hilinend kasak, haakides mõõka ning tormates neist mööda. Segadus üha kasvas.

Lõppeks me saabusime kohale; vaatame: onni ümber, mille uks ja aknad olid lukustet seespoolt, seisab inimsagar. Ohvitserid ja kasakad millegi üle peavad

nõu; naised huluvad, sajatades ja palvetades ühtlasi. Neist mu pilk langes ühele, mu tähelepanu sidund vanaeidele, kelle nägu oli moonutet ääretust meeleheitest. Ta istus jämedal palgil, toetudes küünaspäädega põlvile ning peites nägu kättesse: too oli roimari ema. Ta huuled närvilisest liikusid... võib-olla ta palvetas, võib-olla needis?

Ent lõppeks vaja oli võtta roimar kinni. Keegi ei söändand ligineda talle esimesena.

Ma astusin akna juure ja vaatasin luugi pilusse: ta kahvatuna lebas põrandal, hoides käes püstolit; verine mõök lebas ta kõrval. Ta ilmekad silmad keerlesid hirmuäratavalt; ta keha hetketi vabises ning siis ta haaras enese päast kätega, otsekui läbi udu tuletades meele eilset. Ma ei omistand talle erilist kardetavust, nähes teda üha rohkem ja rohkem alistuvat rahunusele ning ütlesin majorile, et see asjatult viivitab käsuga kasakaile murda uks ja tungida sisse, sest kergrem oleks ometi siduda teda praegu kui hiljem ta täielikule meelemärkusele tulles.

Samal silmapilgul vana jessaul astus ukse juure ja hüüdis teda nime pidi; ta vastas hüüule...

— Oled patustand, vennas Jefimõtš, ütles jessaul: — pole midagi teha, anna kätte end!

— Ei alistu! vastas kasak.

— Karda Jumalat! Sa pole ometi neet tšetšeen ja pagan, oled aus kristlane. Noh, oled end kord pattu mässind, pole midagi teha; oma saatust ometi ei väldi!

— Ei alistu, kisendas kasak hirmuäratavalt, ja oli kuulda, kuidas plõksahtas vinnas kukk.

— Hei, tädike! ütles jessaul vanaeidele: — kõnele pojaga, ehk ta sind kuulab... Nii see ju ainult Jumalat vihastab. Ja vaata, juba härrad ülemusedki kaks tundi asjatult ootavad.

Vanaeit teraselt vaatas üles ja raputas pääd.

— Vassiili Petrovitš, ütles jessaul, astudes majori juure: — ta ei alistu — ma teda tean; aga kui murda uks, siis nii mõnegi meid tapab. Kas te ei käse teda surnuks lasta? luugis on suur pilu.

Samas mu pääs väljahtas kummaline mõte: nagu Vulitš ma tahtsin tutvuda oma saatusega.

— Kannatage, ütlesin majorile: — ma võtan ta elusana.

Olles käskind jessaulil astuda taga kõnelusse ning paigutand ukse juure kolm kasakat, et mu märguande pääle murda uks ja söösta appi mulle, ma läksin ümber onni ja liginesin saatuslikule aknale; mu süda tagus vasarana.

— Ah, sina neetud! kisendas jessaul: — mis, sa me üle irvitad või? või mõtled, et me sind ei võta? — Ta kogu jõuga hakkas põrutama uksele; ma ligistasin silma luugipilule ja tähelepanuga seirasin kasaka liigutusi, kes siitpoolt ei oodand hädaohtu — siis äkki kiskusin luugi ja söötsin aknasse päaga ees. Otse mu kõrva ääres kilas pauk ja kuul rebis õlalapi; suits, mis hetkel täitis kogu toa, takistas mu vastasel leida mõõka, mis lebas ta kõrval. Ma haarasin kinni ta kätest; kasakad mürdsid sisse ukse ning ei möödund kolme minutitki, kui roimar

oli juba seot ja kasakate valve all ära viidud. Inimesed läksid laiali; ohvitserid soovisid mulle õnne — ja oli, mis eest.

Kõige selle järgi kuidas mitte saada fatalistik? Ent kes teab kindlasti, kas ta on veendund milleski või ei?... Kui sageli me ei võta veendumusena tunnetepetteid või mõistuse vääratamisi!... Ma kõiges armastan kahelda; säärane suhtumus ei murra iseloomu sirgjoonelisust; mis minusse puutub, siis ma alati lähen edesi julgemini, kui ma ei tea, mis mind ootab. Surmast halvemat ei juhtu ometi midagi — ja surma me ei väldi.

Saabund kindlusse, ma kogu sündmuse, mille tunnistajaks ma sain, jutustasin Maksim Maksimõtšile ja tahtsin teada ta arvamust ettemääritelu kohta. Ta esmalt ei saand aru sellest sõnast, aga ma seletasin talle, kuidas mõistsin, ja siis ta tähendusrikkalt noogutades pääd ütles:

— Jah, muidugi! See on väga siiru-viiruline asi!... Muide, nende aasia kukkedega sageli juhtub seda, kui on halvasti õlitet või küllalt kõvasti ei suru sõrme pääle. Ma õieti öelda ei armasta ka tšerkessi vintpüsse: nad ei kõlba meiesugusele vennikesele: laad on väike — vaata, et kõrvetad nina... Selle eest aga mõõgad neil on — lihtsalt mu suurim lugupidamine!

Ning siis lisas, viivu mõtelnud:

— Jah, kahju vaesekesest... Kurat teda siis ajas öösel purujoobnuga kõnelusse!... Muide näha, et nii see juba ta sündimisel oli kirjutet!..

Rohkem ma ei saand talt midagi välja meelitada: ta üldse ei armasta metafüüsilisi vaidlusi.

1839.

Pääpiirdeid Mihhail J. Lermontovi elust ja loomingust.

Mihhail Jurjevitsš Lermontov põlvneb kuulsast ja ajaloolisest *Lermont'i* nimelisest šoti sugukonnast. Lermonti sugukond esineb Šotimaal juba XI sajandil. Vana kroonika jutustuse järgi too võis Šotimaale tulnud olla Inglismaalt ühes kuningas Malcolmiga, kes põgenes siia paljude poolehoidjatega pääle oma isa tapmist Macbethi poolt. Šotimaal Malcolm kogus enese ümber põgenikud ning, saanud abi inglise kuningalt Edwardilt, viis nad võitlusse usurpaatori vastu. Võitluses Macduff tappis Macbethi. Malcolm kroonis enese 1061. a. Skani maakonnas kuningaks ja kutsus Forresi parlamendi kokku. Tundes oma võimu kindlustetuna, Malcolm ei unustand talle truuks jäänd ja võitlusest Macbethi vastu osa võtnud põgenikke, — ta andis neile tagasi kõik Macbethi poolt ära võetud maad, kinkis veel juure uusi maaalasi ja tõstis nad teenete järgi krahvide, parunite või rüütlite seisusse. Hiljem sama osaliseks said ka kõik Prantsusmaalt, Inglismaalt ja mujalt Malcolm'i ümber koondund ja talle truudust vandund põgenikud. Nii kujunes palju majanduslikult mõjuvõimsaid šoti sugukondi. Sagedasti neid hakati hüüdma mõisate või maakohtade järgi, milliste omanikeks nad said. Ühena sellisena Malcolm'i poolehoidjana ja teeneterikkana väejuhina mainitakse Lermonti, kes sai tasuks suure asundusmõisa Rairsie, mis praegugi asub Fyfe'i krahvkonnas Šotimaal, ehkki enam mitte Lermonti sugukonna omanduses.

Vaheajal Lermonti sugukonna nimi kaob kroonika leheküljilt ning taas kohtub XIII sajandil. Tolle sajandi šoti bardi (rahvalauliku) Lermonti kuulsuse jäädvustas Walter Scott oma ballaadis «Thomas the Rimer».

Hilisemaid vene poeedi Lermontovi esiisi leiame XVII sajandist, millal sisemiste poliitiliste tormide mõjul Šotimaalt Poolasse välja rändas Jurij Lermont, kes ka poola kindluse Bjelaja kaitsmisest 1615. a. osa võttis. Peagi ta sai vene tsaarilt kutse tulla looma vene ratsaväe polke. Ta tõsteti leitnandi auastmesse ning teenete eest sai tasuks mitu tsaari-mõisat praeguses Kostroma kubermangus. Jurij Lermontist saigi oma alguse vene *Lermontovide* sugukond, mis kuni XVIII sajandini vene hoovkonnas ja sõjaväes silmapaistvat osa etendas. Ent XVIII sajandil hakkas Lermontovide senini hiilgand täht kustuma. Poedi isa Jurij Petrovitš Lermontov teenis juba vaesena jalgväe ohvitserina vene sõjaväes. Ta lasti nõrga tervise pärast 24-aastasena, 1811. aastal, algvää kapteni auastmes erusse. Teada on temast väga vähe: ta olevat olnud otse pimestavalt ilus...

Pääsnud erusse ja asund elama oma väikesse Kroptovka mõisa Jefremovi maakonda Tuula kubermangu, ta siin tutvus naabrimõisa varakult leskund omaniku Jelisaveta Aleksejevna Arsenjeva tütreaga Maria Mihhailovna Arsenevaga. Jelisaveta Aleksejevna Arsenjeva, põlvenedes kaugest ja kuulsast Stolõpinite soost, oli jõukamaid ja lugupeetavamaid aadlikke ning kogu hingega

hoidis kõrgel XIX sajandi alul valitsevaid aadli traditsioone. Oma tütrele ta andis avara ja mitmekülgse hariduse ja aja ilmele vastava aadlik-härrasliku, rutiini ja traditsioone tardund hellitava kasvatuse. Neiu oli noor, õrnahingeline ja musikaalne. Peagi sidus teda ja noort, ilusat aga vaest ohvitseri vastastikune armastus. Neiu ema tahtmise vastu ja kogu kuulsa ja jõuka sugukonna meelepahaks noored abiellusid.

Kuid too abielu ei olnud õnnelik. Maria Mihhailovna, olles nõrga tervisega ning vajades järjekindlalt ravimist ja arstide järelvalvet, varssi ühes ema Arsenjevaga ja oma mehega asus elama Moskva. Siin, Moskvast 2. oktoobril 1814. a. sündis poeg Mihhail. Lapsel ei olnud õnneks tunda pikemaks ema hellitavat ja hoolitsevat kätt, — Maria Mihhailovna langes tiisikuse ohvriks ning kolmeaastaselt väike Mihhail sai orvaks.

Nüüd Mihhail jäi vanaema Arsenjeva hoole, kes kategooriliselt keeldus andmast last leskund isale. Arsenjeva ja Jurij Lermontovi vahekorrad olid jahedad ja näilisesti isegi vaenlikud. Jurij Lermontov, elades Tuula kubermangus oma mõisas vaikset elu, nägi poega ainult lühiajalisil Moskvast viibimisel, mis aga seda enam, hoolimata väga harvadest teineteise nägemisist, lapse hinges säilitas heldiva armastuse isa vastu. Hiljem vanaema Arsenjeva viis oma tütrelapsena Pensa kubermangu sammu Tarhani külla, kuhu Lermontov maeti päale surma. Vissist, ja mitte põhjusega, noil lapsepõlve aastail noore Mihhaili hingeellu hiilisid lahkkelid — ühelt poolt jõukas, kõikvõimalduslik, täis õrnusi ja hellitusi aadlielu ja teiselt poolt vaene, kaugel ja väga harva külastav, ent kogu lapsesüdamega armastet isa — millised pikkamisi sööbusid ta iseloomu, lõhestades selle ei iialgi lepitetavasse äärmussi.

Vanaema Arsenjeva kogu armastus ja hool siirdus tütrelapsel. See sai eeskujuliku koduse hariduse välismaalaste õpetajate juhatusel. Mihhail oli terve ja selge vaimuga, kergesti valitses õpiaineid ja jõudsasti edenes. 1826. aastal ta viidi Moskva, kus astus ülikooli aadlipansioni. Siin ta, õpiainete ja huvialade avardades, jälvas õppimist sama kergusega ja vastuvõtlikkusega. Varakult ta tutvub vene- ja maailmakirjandusega, palju ja innuga loeb, hästi joonistab, voolib ja on muusikaandeline.

Eluloolised andmed joonistavad meile noore Lermontovi vähe kohmakana, tarkade ja ilmekate silmiga, vähe üles pöördud ninaga ja salvava naeratusega. Omaealiste keskel ta oli lõbus ja vallatu, ent samas teda ahistas sõnaahtrus ja kinnisus, ning siis ta pigemini eelistas üksindust. Talle aadlipärase kasvatuse kaudu külge poogit harrastusist võib mainida vehklemist, ratsutamist ja tantse.

Seevastu ta sisim, hingeline maailm oli aardeküllane. Ta aegsasti arenend vaimuga ühtlasi varakult avaldusid ta tundelikkus ja väliseile muljeile aldis iseloom. Otse asendamatu mõju jätab 10-aastaselt Lermontovvi Kaukas, kuhu vanaema Arsenjeva võttis ta kaasa tervisevetele. Siin ta esmakordselt ja sügavasti armub 9-aastaselt tütarlapsesse. Hiljemini, alaeas, ta veel mitmel korral armub. Nood esimesed välised muljed ja sisima tundeelu ahistused jätsid talle sügavad jooned, millised tungivad esile kogu ta hilisemas kirjanduslikus loomingus.

Jõulise, grandioosi ja metsiku Kaukasi meisterlike kirjeldusiga paralleelselt sünnivad haprad, noores armastuses juubeldavad, tundekülluselt otse võrratud ja tehniliselt meisterlikud luuletised, millised hiljemini viimistelduina sädelevad ta parimate lüüriliste teoste esimeses reas.

Lermontov küpses liiasti vara. Kui teda esmalt võrdlemisi tugevasti mõjustasid ta kaasaeglane Puškin ja inglane Byron, siis ta varssi hakkab vabanema noist mõjustusist, ehkki mitte lõplikult. Ta kinnine iseloom juhib ta mõttekäigu üha enam ja enam rippumatumaile rajule. Ta tuleb teadvusse oma talendi jõulisuses, unistab avarast tulevikust, enese kutsest, kuulsusest. Seltskond meelitab teda, ta naudib elu kõigis selle ahvatluses, liigub meelsasti mõisnikest aadli ringes, ent kummatigi jääb kuidagi külmaks. Ning ta lõppotsus seltskonna kohta on lühike, täsmaline ja läbipaistvalt selge: oma draama „Kummaline inimene“ eelsõnas ta avaldab oma seisukoha seltskonna suhtes nii: „vähemasti see (s.t. seltskond) ikka jääb mulle koondiseks inimesi tunnetelagedaid, kõrgeimal määral enesearmastajaid, täis kadedust nende vastu, kellede hinges vilgub veel väheimgi sädemeke taevalikku tuld...“

Ülikooli aadlipansioonist Lermontov 1850. aastal astub Moskva ülikooli kõlblis-poliitilisse osakonda, siirdub siis kirjandusloole ning lõppeks ei jää siia kauaks. Mõningate kuulduste järgi ta heideti välja ülikoolist halva ülalpidamise pärast, kuid tõenäolisem on ta enese lahkumine, mis tõestet ka Moskva ülikooli arhiivist leitud Lermontovi lahkumispalvega 1852. a. Samal aastal ta sõidab Peterburi ja hakkab valmistuma astumiseks kaardiväe lipnike ja ratsaväe junkrute kooli. Ta teenistusse määramine on dateerit 13. nov. 1832. a. Kahe aasta pärast, 1834. a. lõpul, ülendetuna kornetiks ta lahkub koolist.

Mihukesed asjaolud Lermontovi elus mõjusid kaasa ta sõjaväelise kutse valikul, on raske öelda. Kas andsid seks tõuke mõningad vormilised takistused Peterburi ülikooli astumisel (teatavasti ei olevat Peterburi ülikool tahtnud arvestada Lermontovi kaheaastast õppimist Moskva ülikoolis) või oli valik lihtne juhus, igatahes selle sammu ta astus täisi vastu vanaema Arsenjeva soovi, kes ei tahtnud kuuldagi oma tütre lapse sõjaväelisest karjäärist. Ta ise ühes erakirjas ütleb oma kõiki üllatava otsuse kohta: „Tänini ma elasin ainuüksi kirjandusele, tõin niipalju ohvreid mu tänamatule ebajumalale, ning nüüd ma olen — sõdur. Võib-olla selles on mingi vääramatu ende tahe; võib-olla see on lühim tee, ja kuigi ei vii mind mu esimesele sihile, siis ometi kogu olemise viimsele sihile: on parem surra kuuliga rinnas kui pikaldases vanaduse kõdunemises“ ja samas edesi: „kõik on möödas; ma elasin, ma liiasti vara sain täisealiseks“, ning sellele järgneb ta kõrvutamatu luulelise meisterteose „Mõtiskelu“ („Duma“) esialgne skits.

Õpiaastad junkrute koolis koloreerisid Lermontovi iseloomu mõningate varjunditega, milliseid tuleb mainida ebameeldivama. Siin ta omandas mingi võltsi ja võika, igal juhul esiletungiva haavat enesetunde ja otse talumatu väikluse. Sellal sõjaväelaste, eriti noorte ja seda enam aristokraatlike noorte ohvitseride ringis peaaegu haigluseni oli välja arenend kasti vaim, arvatav

üleolekutunne kõigest ümbritsevast ja naeruväärsuseni langev eraldumistung pööblist ja keskklassist. Lermontovil ei olnud kuulsat nime, mis talle oleks avand ukсед aristokraatide salongidesse ja tsaari hoovkonda, ning tas üha rohkem ja rohkem hakkas avalduma kadedustunne. Ta ei olnud rikas ning ta hinge haaris salajane ja jõuetu viha, mis hetketi lõi lõkkele kokkupuutumisel vihatavatega. Vanaema Arsenjeva nimi, seltskondlikud sidemed ja jõukus lõppeks viisid Lermontovi sihile, kuid see täitis teda vaid kibedustundega. Kõrgemas seltskonnas meeleldi ei nähtud ilukirjanduses esikohale tõusvat suurt andi ning Lermontov maskis oma aateküllase vaimu ja tundliku kunstniku hinge ümbritseva elu vaimliku tuimusega ja aatelagedusega. Too, mis kajastus nüüd Lermontovis, oli otse vastand ta kaasaja ühiskondliku eluarengu ülevaile aateile.

Lermontov ihkas võtta elult kõike korraga. Ta otsekui kartis hilineda. Lahkudes junkrute koolist ta ei rahuldunud tolle mõisnikulise aadli seltskonnaga, milles liikus oma noorusaastail, — nüüd kogu ta olemus kiskus teda seltskondlike kihutuste haripunkti. Ning jõudnud lõppeks sihile, tas otsekui midagi prahvatas. Ta jälvas elu täis välist, näilisi hiilgust, ent sisimat, vaimlikku ja hingelist tühjust. Ja samas ta pages seltskondlikku võltsi, ihkas üksindusi, andus omile õilsaile uneilmeile, oma muusale. Lermontov oli lõplikult käristet. Vaid sisim instinkt hoidis teda alistumisest seltskonna mürgistavaile-pahelisile mõjudele sellisel määral, millisel need mõjud kahtlematult ja lõplikult oleksid tapnud tas suure vaimu ja õilsad aated.

Üks Lermontovi biograafe reljeefselt iseloomustas kasvatuslikku suunda, määrares võrsus noor poeet, mainides seda „prantsus-tataarlikeks“. Säärane väljendus ei ole liialdus, — tolle epooigi aadli kombes olid läbiimbund prantsuse välise kultuuri peenusist, olid omand pääliskaudse lihvi, sisimas aga kätkesid otse ürgaegse tataarlis-aasialise barbaarsuse. Sellest Lermontovi iseloomus peituvate paheliste kalduvuste arenemine ühtlasi ta iseloomu hüveliste joontega.

Tõelist imestust väärrib asjaolu, et Lermontov kesk aristokraatliku elu hiilgust, kesk sääal lokkavaid intriige, kesk prassimisi ja orgiaid, kesk armastusromaane ja seiklusi, pettumusi ja meelegibedusi kummatigi maldas jääda truuks oma muusale. Näib, otsekui oleks elupõletamine virgutand teda ilukirjanduslikule loomingule, rikastand ta ainevalda ning hingestand ja tiivustand ta fantaasiat. Intensiivseima elamise silmapilgel sündisid ta meisterteosed, lõbusa ja ülemeeliku seltskonna keskel ta lennult kirjutas virtuooslikke luuletisi.

Ent Lermontov kaua ei saavutand tunnustust, ja tõtt öelda, ta seda ei ihandki. Õpiaastaist junkrute koolis ta enesele tõi kaasa ebakõlbliku luuletaja kuulsuse, tänu luuletisile nagu „Peterhofi pidustused“, „Naisulaan“, „Mongo“ j.m.t., mihukesi peeti kõlbliselt perverseks, ja seda teatavani määrani õigustetult. (Muide, ka Puškin harrastas lüürikas sageli sama suunda.) Neid vargsi meeleldi loeti, kirjuteti ümber ja leviteti, ent avalikult Lermontovist kui poeedist ja kirjanikust keegi ei võtnud sõna. Ning kui hiljem, 1835 aastal ta esimesena trükist ilmund teos, poeem „Hadži Abrek“ publiku ette jõudis, siis seda avalikult

ei usaldetud lugeda, ehkki arvustus teose võttis vastu täieliku tunnustusega. Kõrgemas seltskonnas Lermontovi teoste lugemist peeti ebakõlbliseks nähteks ning perekondades emad ja tütreid ei tohtind ta pääle mõteldagi.

See asjaolu andis Lermontovile tõuke komöödia kirjutamiseks, mille eeskujuks ta võttis Gribojedovi surematu teose „Gore ot uma“ („Häda mõistusest“), ning milles halastamatult piitsutas oma kaasaja ühiskondliku elu paiseid. Hoolimata üritusist ei annud võimud teose ettekandeks luba, ehkki Lermontov selle (arvatavasti see oli dramaatilise teose „Maskeraadi“ esialgne komöödiana mõeldud tekst) lavastamist kogu hingest ihkas. Nüüd ta asus avalikule sõjajalale seltskonnaga, mis üha süvenes, kuni saabus hetk, millega võiks tähistada Lermontovi seltskondliku ja sõjaväelise karjääri lõppu ja — kirjandusliku algust.

Jaanuaris 1837. a. kahevõitluses tapeti Hollandi Vene saadiku parun de Hekkereni võõraspoja, kergatsliku ja karjääristi kalduvustega noormehe Dantesi poolt poeet Puškin, kellega Lermontov juba oli läbend tutvuda. Sündmus pandis kogu Peterburi lainetama. Kõrgemad kihitused, kelle kätes ühtlasi ka oli võim, nägid Puškini tapmises isamaa päästmist soovimatust inimesest. Sellist arvamist väljendeti otse avalikult, mis omakord esile kutsus vabameelse intelligentsi ja kultuuritahtelise nooruse väljaastumise tapet poeedi kaitseks. Lermontov, olles kirgliku Puškini austajaid, kirjutas iseenesest süütu luuletise „Poeedi surm“, mis kiiresti levines ja juba aland tormi aina suurendas. Hoovkonnas ja aristokraatlikes ringes võeti Lermontovi kui vabameelse intelligentsi avalikku eestvõitlejat ning pääle üht vaidlust seltskonnas krahv Ferzeni juures, millest võttis osa ka Lermontov ise ning mille kestel talle tehti etteheiteid jultund väljaastumise eest, ta kirjutas „Poeedi surmale“ juure kuueteistkümnerealise lõpu. Too lõpp on kirjutet võrratu energiaga, otse vulkaanilise hooga, millist vähe leidub vene luulekirjanduses nii enne kui pärast Lermontovi.

„Poeedi surma“ lõpp levines otse imesteldava kiirusega. Seda kirjuteti ümber tuhandeis eksemplares, sellest kõneldi hoovkonnas ja aristokraatide salongides, pallidel ja — seda enam, kirjanduslikes ringes; see posti kaudu Peterburist Lermontovi sõbrust ja vaenlasist väljasaadetuna haaris kogu Venemaa. Ent ühtlasi üldise tunnustusega Lermontovile nood kuusteistkümmend rida kergitasid ta üle pahaendelise pilve.

Tuntud hoovkonna klatšidaam Anna Hitrovo, hüüdnimega «*la lèpre de la société*», lennutas läbi kogu päälinna aristokraatide salongid ning korduvalt tikkus kallale sandarmite šefile krahv Benkehdorfile, õhutades ja nõudes husaar Lermontovi kõrvaldamist kui mitte lõplikult, siis vähemasti ajutiselt päälinnast. Krahv Benkendorf, olles lugupidamises Lermontovi vanaemast Arsenjevast, kõigiti püüdis skandaali sumbutada, kuni ta lõppeks enese prestiiži pärast siiski sunnitud oli Lermontovi tegevusest tsaarile ettekandma. Ta tahtis teha seda võimalikult tagasihoidlikult, võimalikult pehmes toonis, et vältida rangeid järeldusi Lermontovile, aga hilines. Hommikul, mil sandarmite šeff ettekandega ilmus tsaari juure, see juba oli saand posti kaudu anonüümkirja, milles oli ära

toodud Lermontovi „Poeedi surma“ kuusteistkümmend lõpprida päälkirjaga „Kutse revolutsioonile“. Nii klatšidaam Anna Hitrovo ennetas sandarmite šefi krahv Benkendorfi.

Lermontovi korteris toimiti läbiotsimine, arreteeriti kogu ta ilukirjanduslik vara ning poeet ise paigutati päävahti. 27. veebruaril 1837. aastal järgnes Kõige kõrgem käsk, millega husaar Lermontov kaardiväe polgust samas auastmes viidi üle draguni polku ja ühtlasi saadeti Peterburist välja Kaukasi.

Väljasaatmine Kaukasi, ehkki esialgu mõjus Lermontovvi rusuvalt, kummatigi tuli talle kasuks. Siin ta tutvus Kaukasis asuva kitsa dekabristide ringiga, suurima vene kriitikuga Bjelinskiga ja doktor Maieriga. Lõpmatuseni imeteldav, metsik, ent saati võrratu omalt looduslikult ilult Kaukas, õhkkonna vaheldus ning ümbritsev tüseda intelligentsiga intiimne ring inimesi mõjusid Lermontovvi karastava supelusena pohmeluse hommikul. Veel noor, 22-aastane poeet, iseloomult käristet, hingeliselt ja kõlbliselt päälinna seltskonnast hälbimusele viidud, ent veel aldis hüvelisile mõjutusele, leidis soodsa pinna, ümbruse ja õhustiku vaimliseks ja kõlbliseks kosumiseks. Siin ta esmakordselt tuli teadvusse enese sisimast tühjusest, siin ta ammutas uusi aateid, — ta vaatepiir laienes, veendumused omasid kindla kuju, udune ja piirdetu otsekui alateadlik protestitunne seltskonna närususe vastu, millesse ta ise Peterburis ähvardas vajuda otsekui põhjatusse sohu, sai nüüd teadlikuks protestiks. Vaid nüüd ta hakkas mõistma kirjaniku suurt vastutavust ja kõrgeid ülesandeid ühiskondliku elu arengus.

Doktor Maier oma sõpradega dekabristidega, — too oli Lermontovile uue, tuleviku ühiskondliku elu ideaali kehastus; vana põlv oma sisima jõhkruise, vaimlise ja hingelise pidaliga, silmakirjalisusega ja närususega oli jäänd tast maha Peterburi.

Otsekui tiivustetuna uutest inimestest, vabust aateist ja vabast mägestiku loodusest Lermontov palavikuliselt asus tööle. Siin ta andis lõppkuju oma protestivaimust kantud luuletisele „Mõtiskelu“ ja hakkas ümber töötama romaani „Meie aja kangelane“.

Kauaks ei jäänd Lermontov Kaukasi. Vanaema Arsenjeva sidemed hoovkonnas peagi tõid ta tagasi Grodno husaaride polku ja vähe hiljem, 1838. aastal, ta endisse teenistukohta. Naasides Kaukasist Lermontov kavatses lahkuda teenistusest ja asuda pikemale reisile idamaile, kuid loobus sellest vanaema ja sõprade soovitusel. Uuesti haaris teda Peterburi mürgistet õhkkond, uuesti ta viskus seltskondliku elu voogudesse ja seda veel iharamalt, veel tormisemalt kui ennist. Peterburi kõrgemais ringes sellal juubeldustega võeti vastu aristokraatlikke ohvitsere, kes lühemat või pikemal aega veetnud Kaukasis ning osa võtnud sõjaretkeist mägilaste vastu. Seda suurem oli triumf Lermontovi naasimise puhul. Ta nimi kandus üle kogu Venemaa; ta „skandaal“ sai kõrgemais ringes otsekui mingiks moenarruseks; teda helliteti, haardi ühest ringist teise, — ta oli korruga kangelane ja seltskonna lemmik.

Ent see liiasti erutas ta niigi haiglast enesearmastust, ta liiasti ruttu tüdis seltskonnast ning ähvardas pöördada relva, mille see talle kätte mängind, seltskonna enese vastu.

Ning taas nähti Lermontovis „rahutut” revolutsioonilist inimest, kellele siirdus kõrgema sõjaväelise ülemuse ja kurikuulsa ja jaoskonna tähelepanu...

Vaheajal Lermontov võitis poeedina täieliku tunnustuse. Ta poemid ja luuletised, missugused ilmusid mitmetes kirjanduslikes ajakirjades ja perioodilistes väljaannetes — nii „Hadži Abrek” 1835, „Borodino” ja „Laekuri naine” 1837, „Laul tsaarist Ivan Vassiljeviltšist, noorest opritšnikust ja vaprast kaupmehest Kalašnikovist” 1838 j.m.t. — vallutasid kogu vene kirjandusliku publiku. Kirjandus-kultuurilisel alusel püsiv arvustus pidas teda ainukeseks Puškini järeltulijaks, ent ometi ta ise jäi kõigi ülistuste vastu külmaks. Nagu Puškin, temagi jäi ainult seltskonna inimeseks, otsis enesele vahedaid tundemeelte ergutusi aristokraatide lõpmatuil pidustusil, arendas intriige kõrgema seltskonna daamidega ja tappis oma aega ohvitseride muretus ringis. Lõppeks ta seiklused ja intriigid viisid ta kahevõitlusele prantsuse ajaloolase ja Prantsuse Vene saadiku de Barante'i pojaga. Kahevõitlus esmalt peeti mõõkadel ja pärast püstolitel ning lõppes Lermontovile kerge kriimustusega. Daami nime, kes põhjustas kahevõitluse ning kellele Lermontov pühendas ühe oma gratsiöösimaid luuletisi, ta hilisemal juurdlusel ei avaldand. (Too oli ilus ja noor lesk vürstinna Štšerbatova).

Varssi pääle kirjeldet sündmust Lermontov 13. aprillil 1840. a. samas auastmes viidi üle Tenginski jalgväe polku. Ühtlasi see üleviimine tähendas teiskordset väljasaatmist Peterburist, sest tähendat polk oli mässavate mägirahvaste rahustamisekspeditsioonil Kaukasis Kubanji taga. Siin Lermontov võttis osa võitlusest Valeriki all, mis meisterlikult kirjeldet samanimelises poeemis.

Kaukasis viibimise ajal, 1840. a. lõpul, ilmus trükist Lermontovi tüsedaima proosateose romaani „Meie aja kangelane” esimene trükk ja esimene ning ainuke ta eluajal ilmund kogu luuletisi. Romaan võeti vastu ülemaalise juubeldusega, ehkki see mõningais ringkonnis esile kutsus pahameele tormi ja arvustus romaanikangelase üle murdus kahte lepitamatusse rindesse. Raamatul oli ennenägematu menu ja varssi asuti teise trüki väljaandmisele, millele Lermontov vastuseks publikule, ajakirjanduse kallaletungidele ja arvustusile kirjutas tähelepanuvääriva „Eelsõna”.

Osa võtnud mitmeist võitlusist, Lermontovile 1840.a. lõpul anti luba sõita mõneks kuuks Peterburi. Ta kasutas luba, kuid ei jäänd Peterburi pikemaks püsima. Juba paari kuu pärast ta sõitis Moskva. Siin sobis tutvus saksa luuletajaga Bodenstedtiga, kes hiljem tõlkis enamiku Lermontovi teoseid saksa keele ja avaldas tähelepanuväärseid kriitilisi ja biograafilisi kirjutisi ta üle. Aprillis 1841. a. Lermontov ühes oma sugulase ja sõbra Stolõpiniga asus teele Kaukasi, kust ta paraku enam ei naasind.

Kaukasis Lermontov võttis puhkuse ja sõitis tervisvetele Pjätigorski. Siin ta ühes oma sõpradega ohvitseridega sageli külastas kindraliprouat Verzilinat, kes mineraalvete hooajal oma kolme tütrega elas Pjätigorskis. Kindraliproua korter oli n.ö. noorte aristokraatide pesaks. Teiste hulgas Lermontov siin kohtas oma Peterburi tuttava Martõnovi, kelle valis oma teravmeelsuse ja pilke märklauaks. 13. juulil, lõbusal koosviibimisel kindraliproua juures Lermontov, olles eriliselt vaimukas ja teravmeelne, daamide juuresolekul korduvalt haavas Martõnovit. — „Te teate, Lermontov, et sageli kannatasin te nalju, kuid ei armasta, et kordate neid daamide juuresolekul” — hoiatas Martõnov. — „Ja kui te ei armasta, siis nõudke rahuldust” — oli Lermontovi vastus. Järgmisel päeval tuli väljakutse Martõnovilt ning päev hiljem, 15. juulil 1841.aastal kell ½7 õhtul oli kahevõitlus.

... Martõnov esimesena kiiresti astus barjäärile, ootas hetke Lermontovi laskmist ja päästis siis püstoli kuke. Lermontov langes surnuna, otsekui niidet. Jutustetakse, et samal hommikul Pjätigorski ja Mašuki kohal tihenes kõuepilv ning, otsekui mingi ende tahtel, samal hetkel, mil kilas pauk Martõnovi püstolist, prahvatas kõuekärgatus Pjätigorski ja Mašuki kohal...

Ajakirjandust läbistas vaid lühike teade Pjätigorskist: „15. juulil, umbes kell 5 õhtul puhkes äge kõuetorm; samal ajal Mašuki ja Bešlu vahel suri Pjätigorskis tervisvetel viibiv M. J. Lermontov.

„...On mõttetu kõnelda ja otsida tõestusi Lermontovi poeedi suurusele: selles juba ammu ja üksmeelselt on soostund kõik, kel veel terve mõistus ja esteetiline tunne. Luulelise oreooli sädelus noore poeedi üle tuli ühtlasi ta esikteoste ilmumisega. Vähe Lermontov läbes toota, ent toogi vähene hetkelt veenis kirjandusliku publiku ja asetaski Lermontovi Puškini kõrvale. Vähe sellest: nüüd enam ei vaielda see üle, kas võib mainida Lermontovi nime ühes Puškini nimega, pigemini: kes on suurem — Puškin või Lermontov...”

Nii Lermontovi üle suurima vene kriitiku Bjelinski otsus.

Ja tõepäraselt! Lermontovi väike toodang ometi ületab nõudlikemaidki ootusi 26-aastaselt barjääril surnud poeedilt. Otse imeteldav on too hoog, too kiirus, millisega arenes Lermontovi geenius. Hoolimata poeedi noorusest, ta käristet, äärmusist äärmussi viskuvast iseloomust ja kõlblisest dekadentsist Lermontovi talent neljal surmaeelsel aastal saavutas loomisvõime haripunkti, jõudis artistiliseni täiuseni ja ümaruseni. Ning ühtlasi noil aastail Lermontovi isiksus hargneb mõtete ja ideede süvis, ilmneb ajaloolisest interesses ja lõppeks koguni religioosseis otsinguis, viimseis seevõrra kuivõrra ta sisim, hingeline tasakaalutus kätkes usulisi tundeid. Ja ometi ta seejuures jäi kõrgeimal määral subjektiivseks.

Paljud Lermontovi kaasaeglasi nägid tas vaid õnnelikku ehk oivalist Puškini ja inglase Byroni jäljendajat. Sellisel arvamusel, ehkki väga tagasihoidlikes väljenduses, püsis nii mõnigi Lermontovi kaasaja kirjandusliku kriitika esindajaid, väites Lermontovi teoseid olevat vaid Puškini ja Byroni mõtete ja

motiivide kajastusi. Ent selline vaade on liig ühekülgne ning omilt põhijoonilt ei pea paika kirjandus-kultuuriliselt ja ajalooliselt seisukohalt lähtudes. Ei ole poeete oluliselt vastakamaid kui Puškin ja Lermontov. Puškini luule on sisima, hingelise, intiimse tundeelu väljendus; Lermontovi — halastamatu tõe ja mõtteilma tunnetus. Puškini paatos uneleb *üleva kunsti kui kunsti* sfääres; Lermontovi luule paatos langeb vasarana maksvate kõlblusreeglite ja inimese isiksuse saatuse ja õiguste üle. Puškin hellitas tundeelu, ta meeleldi andus omile hapraile unelmeile ning pages disharmooniat; däämon kohutas teda. Seevastu Lermontovi luule võrsus külma ja halastamatu mõistuse viljana ning ta uhkesti käristas unelmid; Lermontov ihkas däämonit. Puškin vene luule, vene kunstilise värssi loojana igavesti jääb õpetajaks ja eeskujuks vene luuletajaile, ning siin, puhttehnilisest küljest, peab mainima Lermontovi ta õpilasena. Ent Lermontov peagi ületas võimistes oma *maestro*, mille tõestuseks ta imeteldav, otse sädelev kunstiteos „Muinasjutt lastele.“

Inglase Byroni mõjustusi Lermontovvi ei saa eitada, kuid neid siiski ei saa võtta vahendituina. XIX sajandi esimesel aastakümnel Byron suurena meistrina oma kirjandusliku loominguga mõjustas kogu Euroopa mandri kirjandust. Veel enam, too mõju kontinendil oli isegi suurem kui Byroni kodumaal — Inglismaal. Nii kujunes kogu Euroopat aheldav kirjanduslik periood, üldiselt nimetat byronismiks, millest ei jäänd puutumata ka vene ilukirjandus. Byronisme samuti tuleb otsida ka vene kunstilise luule isalt Puškinilt.

Lermontov juba varakult, veel alaeas, tutvus tolle kirjandusliku vooluga. Tasse sügavasti mõjusid Byroni ideed, teda kirglikult veetlesid „maailma kurbuse“ motiivid, isiksuse vabastamise aade ja inimese iseloomu julmade joonte idealiseerimine Byroni meisterlikus käsitluses. Esimestes katsetes Lermontov otseselt jäljendas Byronit ning ka hiljem ta teosed säilitasid mõningaid Byroni luulega ühiseid hingelisi ja luulelisi elemente. Kuid Byroni mõju Lermontovvi esmajoonel ei olnud üksiknähe ehk erand, pigem küll üldine huvide, tungide, otsingute ja tõekspidamiste maailm, millesse Lermontov eksis oma poeedi elu koidikul ning millele temagi tõi väärilise ohvri.

Edesi ei saa jätta märkimata asjaolu, et on palju ühist mõlema poeedi — Lermontovi ja Byroni — isiklikus saatuses. Byron, samuti kui Lermontovgi, elas lahus isast ning kui see harva külastas poega, siis viimane sai vanematevaheliste raskete stseenide tunnistajaks. Byroni ema kogu armastus ja hellus siirdus pojale, mis suuresti meele tuletab Lermontovi vanaema Arsenjeva suhtumisi oma tütrelapsesse. Mõlemate poeetide isad olid vaesed ja ainult eemalt võisid näha hiilgust, millises kasvasid nende pojad. Nii Byroni kui Lermontovi kasvatus oli ainult naisterahvaste kättes ja mõlemad omil noorusaastail liikusid peaaegu ainult naisterahvaste seltskonnas.

Ka oli Lermontovis ja Byronis ühiseid jooni puhtfüüsilist iseloomu; Byron oli ühest jalast vigane ning seetõttu sageli tundis otse meelegeitele viivat piinlikkust ja jõuetut viha; Lermontov, paljude ta kaasaeglaste kirjelduste järgi, samuti oli ebameeldiva välimusega, kohmakas ja kõverajalgne ning samuti

kannatas mõttest, et nood kehalised vead teda võivad naeruvääristada naisterahvaste silmis. Ning mõlemad püüdsid katta omi füüsilisi defekte, arendades endi kehalist jõudu ja osavust, nii näiteks Lermontov meisterliku ratsutamisega ja vehklemisega.

Ja lõppeks — mõlemad poeedid elasid ühel ja samal Euroopa eluarengu epoozil (Byron sünd. 1788, surn 1824), saades oma kaasaja kultuurist ja ühiskondlikust elust ühtlasi suundi, muljeid ja kokkusattuvaid suhtumusi ajaloolissi sündmussi ja mälestussi. Seepärast pole midagi imestamisväärset, kui mõlema poeedi iseloomus, mõtteviisis ja nende kirjandusliku loomingu ainestikus ja ideestikus leidus nii palju ühist.

Süüdistusile Byroni jäljendamises Lermontov ise 1851. aastal vastas:

*Ma pole Byron: ei, ma hoopis teine,
Veel tundmatuim väljavalitu, —
Kui ta'gi, rändur ilmast hüljatu,
Ent sisimas vaid kätken vene hinge...*

Kogu Lermontovi ilukirjanduslik looming on ta sisima mina pihtimus. Omalt põhitoonilt igatsev, nukker, rahuldamatu ning kõlblise üksindustunde aheldet. Lermontovi lüürika — arvult ligi kolmsada luuletist — haarab inimese, surub ta ajude ümber raudse mõtterõnga ja südamesse jäise külmuse. Poeedi käristet hing on alalise, lakkamatu sisima võitluse väli. Hüve ja pahe, jumalik kõrgus ja puhtus ning alatuim inimlik roim, taevas ja põrgu, realiteet ja unelmed — on ta siseelu algelemente. Poet on tundeüllane, ent ta tundeelu üliküllus, ta tundemeelte ülipeenus paiskab teda vastakasse äärmusse ning siis ta saab iseene tundeelu osavõtmatuks vaatlejaks ja külmaks analüüsijaks. Poet armastab, ta armastusluule on ainus ülev hümn armastusele, ent samas ta konkretiseerib armastustunde ning lahkab selle oivalisena anatoomina, füsioloogina ja psühholoogina.

Tundmuste maailm on igaveses võitluses mõistuse maailmaga.

Too võitlus ei jäta poeeti hetkekski. Ta siirdub loodusesse, paari virtuoosliku värsiga manab me kujutelmi oma lemmiku Kaukasi ta mägilastega. Me polegi säääl käind, — kuid me näeme Kaukasit, me tunneme Kaukasit, me oleme Kaukasis. Midagi värehtub hinges, mingi motiiv andub kuulmeteni ning luid läbistab jube tunne — mägilane laulab vabaduslaulu ja ihub pistnuga. Too on võitluse sümboolne kujutis.

Kuhu me ei järgi poeedile, lugeses ta luuletisi ja poeeme? Kuidas me ei ela kaasa temaga? Ta aheldab me tundemeeli, mõteteradu! Temas pakitsevad ohjeldamatud tungid, tas pulbitsevad ihad kui mühisevad kosed ning ta sisimad palangud saadavad maailma tuliseid tunglaid.

Kõrbe ääretusest, mägiharjade kõrgustest, kuristike hämarusest, võitluste mürast tuleb poet ja hardumuses andub palvele. Ainult rahu, ainult vaikust!

Ning samas teda haarab teoiha. Ta ratsutab probleemide sadulas ja mängeldes käristab elu realiteedi. Ta ülevate unelmete vallast tungib maiste proosaliste inimeste ringi, kisub nad alasti ja näitab neid nende hüvedes ja pahedes. Ta heidab neile näkku raudse värssi ja taandub, et taas trubaduurina laulda serenaadi...

Lermontovi lüürika sünnitab võnkumisi kõigis hingeliste elamuste fiibrites. See on kõigi hingeliste elamuste kompleks. Ning omi hingelisi elamusi Lermontov väljendas kunstilises värssis, mis näib olevat talle loomusunniliseks tungiks, tarbeks, otse paratamatuseks. Ta ei ole riimisepp, sageli tundub nii, et ta ei ole isegi luuletai, — ta ainult pidi end väljendama, pidi valama enese sisimad pakitsused värssi, kunstilisse vormi.

„Milline võrratu aroomide värskus, vormi kunstiline suursugusus, luuleline haprus ja kujude otse õilis lihtsus, luulekeele energia ja ühtlasi plastilisus, värssi kindlus ja metalline kõlavus, tundmuste peenus ja ümarus, ideede sügavus ja aine piiramatus on Lermontovi lüürika karakterseid tunnuseid!“ (Bjelinski).

Lermontovi noorusaastaisse kuuluvate draamade „Menschen und Leidenschaften“ ja „Kummaline inimene“ kirjutamiseks ta sai tõuke Schilleri draamade imetlemisest. Draamade aine on tuttav Lermontovi eluloost, ta lapseõlvest — võitlus vanaema ja isa vahel lapse pärast. Kunstiteosena tähelepanu pälvib hilisem draama „Maskeraad“, milles esineb rida meisterlikult maalitud tüüpe.

Poemides Lermontov näiliselt on suutnud avaldada end reljeefseimal kujul. Neis („Bojaar Orša“, „Ismail Bei“, „Mtsori“ j.t.) esinevad juba Lermontovi hingele nii ligidased däämonlikud inimesed. Inimese individuaalse vabaduse ülistamine, inimhinge julmade joonte idealiseerimine neis poemes on Lermontovile andund täisimal määral. Neis on byronlikku, neis on däämonlikku. Ent kummatigi neist hingab vastu Lermontov, ometi need on ilmestet Lermontovi geeniusest ning nad on nii omapäraselt lermontovlikud.

Lermontovi elutöö kroonisid ta surma eel lõpetet poem „Däämon“ ja romaan „Meie aja kangelane“. „Däämoni“ ideed Lermontov hellitas eneses ju alaeast. On säilind esialgseid poemi skitsi poeedi viieteiskümnendast eluaastast, samuti üldse kuus varianti sellele teemile. Väikeses poemis, kunstiliselt otse sädelevas pärlis „Muinasjutt lastele“ poet ise omil hilisemal täisea aastail püüab heita kiretut pilku omale armsaimale teemile ja selle tekkimisele ning lausub, et ta sellest olevat vabanend selle sünnitamise, s.t. kehastamisega. Tegelikult Lermontovi sellest vabastas aga surm, sest „däämon“ — on Lermontov ise oma mässava hingega, ihadega, sisimate pakitsustega ja igavese rahuldamatusega. Poemi aine — ürgse pahe võitlus hüvelise algega ja viimase lõplik võit esimese üle — on vana ja tuttav juba lääne-euroopa kirjandusest (Goethe „Faust“ j.t.), kuid see siiski ei vähenda poemi kunstilist väärtust, mis sunnib unustama isegi selle õpetliku sihi. Poem püsib monumentaalsena kunstiteosena Lermontovi toodangus ja kogu maailmakirjanduses. Kahjuks ei näind Lermontov oma lemmikteost — see ilmus alles päale ta surma.

Romaan „Meie aja kangelane“, mis poeedi eluajal ilmus kahes trükis ja pikemat aega kogu vene kirjanduslikule kriitikale söödaks oli, pälvib erilist tähelepanu, eestkätt juba Lermontovi autobiograafilise materjalina. Romaani kangelane Petšorin, kes pole keegi muu kui autor ise, valitseb kogu sündmustikku. Romaani alguses teda polegi, vähemalt me teda ei *näe*, kuid seda enam *tunneme* ta ranget olemasolu, ta ligisust. Petšorinis Lermontov on loond kuju väga tiheda, kompaktse, täis vastakat siseelu, kõrgi, egoistliku ja elutüdinu, ent ometi imponantse omas avameelsuses ja sisimais kannatusis. Too teatavani määrani on XIX sajandi 50-date aastate vene aristokraadi tüüp. Petšorin, olles õrnahingeline ja tundeküllane, ometi elab pääga, mitte südamega. Teos pääle suurte kunstiliste väärtuste säeb ülesandeks ka omaaja ühiskondlike ja kõlbliste probleemide lahendamise.

Petšorini kehastamisega Lermontov ise varises kuldsena sügislehena igavikku.

Jaan Jõepera